آئينِ ڪٿا

(ڪهاڻيون)

موهن ڪلپنا

اَنِين ڪٿا

(ڪهاڻيون)

موهن ڪلپنا

نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.
١٩٩٠ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر هڪ سؤ چوٽيهه

ڇپائيندڙ	نيو فيلڊس پبليڪيشنس ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.
ڇپيندڙ	شهزاد پرنٽنگ پريس ڀائي خان چاڙهي، حيدرآباد، سنڌ.
ٻيون ايڊيشن	جون ١٩٩٠ع
قيمت	30/= رپيا

ATHIN-KATHA (Short stories) By: MOHAN KALPANA Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sind. Pakistan. Second Edition June 1990. Price Per Copy Rs. 30/=

ڪتاب "اٺين ڪٿا" جو پهريون ايڊيشن، جنوري ١٩٨٩ع ۾ سنڌي ٽائيمس پبليڪيشن الهاسنگر، انڊيا ڇپرايو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

مهاڳ - موهن ڪلپنا	۵
اِين- ڪتا	۹
ارٿ	١٧
ٽٽل سوچ	٣٩
جُواب جي تلاش جو خفت	۴٧
بند ٿيل لنگهه	۵۵
هستي	٦٣
غدار	٦٧
عالمگير حڪومت جو وڏو	٧٣
ماحول	٨١
سترهان اوجاڳا	٨٧
رام- دين	٩۵
شاعر	١٠٣
ڪوڪي جي چيچ چيچ	١١١
هوائي جهاز ۾ هڪ صبح	١١٧
ترڻي پار	١٢٢

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گني سامراجيءَ لاءِ ڪهاڻي لکڻ صليب تي چڙهڻ آهي ۽ لعل پشپ لاءِ ڪهاڻي ادب جو ناجائز ٻار آهي. مون لاءِ ڪهاڻي لکڻ صليب تان لهڻ آهي ۽ ٻار ڪڏهن ناجائز نه ٿيندو آهي. البت سماج انهو ٻڻ جائڻ کان محروم رهجي وڃي ٿي. هڪ فنڪار لاءِ نام نهاد ناجائز ٻار وڌيڪ همدرديءَ جو طلبگار آهي ڇو ته اُن ٻنيان سڀيتا سنسڪرتي ۽ سماجڪ خواهه آرٿڪ پيچيدگيون لاڳو آهن.

اها ڳالهه صحيح آهي ته ويڙهيو ٻيٽ ٽيڪنالاجيڪل انقلاب سبب في الحال ادب پنهنجي مناسبت وڃائڻ شروع ڪئي آهي. هندستان اندر سنڌي ٻانڪ جو گم ٿيڻ اديب کي پنهنجي سماج کان اوپرو بنائڻ شروع ڪيو آهي. هاڻ سماج اڳيان ليکڪ جي سڃاڻپ اها آهي ته هن ڪو وڏو انعام کٽيو آهي ۽ اخبارن ۾ هن جي فوٽي سان انعام جي خبر ڇپي آهي. جنهن ڪتاب تي ڪيس انعام مليو آهي اُن ڪتاب کي اڪثر سماج ڪونه پڙهيو آهي. ادب جو دائرو اديبن تائين محدود ٿي ويو آهي.

ان حالت ۾ ڪجهه به لکڻ بي معنيٰ لڳي ٿو ۽ مان اُنهن ان ٿن بدقسمت ليکڪن مان هڪ آهيان جن ورهاڱي کان لڳاتار لکڻ قائم رکيو آهي حالانڪ لکڻ وارن جي اسان وٽ ڪمي ڪونهي.

لکڻ منهنجي فطرت آهي ۽ پنجن ڏهاڪن جي انڀو مون اڳيان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻه وشواس رکيا آهن:

١- شبد کي پنهنجي لنهائي ۽ قوت آهي. سنيما، ريڊيو، ٽي. وي.، ويڊيو ڪيسٽ ۾ شبد سان گڏ، ادائون رنگ اظهار جون موسيقيون ۽ منظر آهن. اُن ۾ مرڪب ڪلا آهي ۽ اِن ۾ ادب جي انفراديت ڪونهي. انڪري، ٽس-ٽيش ادب نه رڳو پنهنجي مناسبت قائم رکندو مگر اهو پاڻ کي لنهائي ۽ عڪس اندازي بخشڻ ۽ زندگيءَ کي قريبيءَ کان ڏسڻ ۽ زندگيءَ سان الڳ ذهن لي ساکياتڪار ٿيڻ لاءِ مجبور ڪندو.

٢- اسڪولن ۽ ڪاليجن مان سنڌي ٻوليءَ ۽ ادب جي جلاوطني، مرڪزي سرڪار طرفان سنڌين مٿان پڻ لاڳو ٿيڻ جو اصول مڙهڻ ۽ سنڌي ٻوليءَ جو دفترن، واپار، عدالت خانن، ٽپال ۽ شهرن ۾ نه هلڻ ۽ هندستان ۾ سنڌين جو آزاد طور ڪنگال بڻجي اچڻ سنڌي زبان کي ڪاپاري ڌڪ هنيو آهي. اُنجي وهنوارڪ ڪارگريت ختم ٿي چڪي آهي مگر ٻوليءَ جو هڪ ڪلچرل پهلو به آهي. هر ٻولي پنهنجي جاتيءَ جي هڪ يادداشت آهي ۽ ڪا به جاتي پنهنجي يادداشت ڪوهڻ نه چاهيندي. هونئن به هر ٻوليءَ کي پاڻ بچائڻ جي شڪتي رهندي آهي ان ڪري سنڌي ٻوليءَ جي مرڻ جو سوال نٿو اُٿي ۽ اها نه سڌ قائم-دائم آهي، انڪري به سنڌي ٻوليءَ کي مرڻ جو خطرو ڪونهي. هندستان ۾ سنڌي ٻڌا آزاد طور سلامت ٿيا آهن. هو پنهنجي آتما جو ڪنگالپڻو ڏسي رهيا آهن، هوءُ اهو ڪنگالپڻو به دور ڪندا.

ماسٽر چندر، رام پنجواڻي ۽ ڀڳونتي ناواڻي، سنڌي اديبن منگهارام ملڪاڻي، پرسرام ضياء، گوبند مالهي، ڪيرت ٻاٻاڻي، اي-جي-اُتم، سڳن آهوجا، ايشور آنچل، ڪرشن راهي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻولي پرڪاش، گنگي سامتاڻي، راڄن چاولا، نارائڻ ڀارتي، ٻوڙيءَ
هيرانندائي ۽ خاڪسار موهن ڪلپنا جيان سنڌين ۾ جيئڻ جي
اُميد قائم ڪئي ۽ سنگهرش لاءِ اُڀارڻ ڏني مگر جڏهن روتا لکلا
ٽيليويزن تي ”دما ـ دم مست قلندر“ ڳايو ته سڄو هندستان
حيران ٿي ويو ۽ سنڌين جا ڪنڌ مٿي ٿي ويا. سنڌي ٻارن جن
جي گهرن ۾ هندي ۽ انگريزي ٿي ڳالهائي وڃي، تن پنهنجي
مائرن کان پڇيو: ”هيءَ ڪهڙي ڀاشا آهي ماں؟“

اِهو سوال ڪلچرل سطح تي سنڌي ٻوليءَ جو روشن آئينده
جو ضامن آهي ۽ سنڌي ڪلچر پس پيش سنڌي ٻولي سکڻ ۽
اِن ڪري سنڌي ادب پڙهڻ لاءِ مجبور ڪندو.

مون شروع کان پنهنجي اڳيان ڪنهن فيلسوفي يا واد جو
نظريو نه رکيو آهي ڇو جو واد ۽ فيلسوفيون هڪ ٻئي کي رد
ڪن ٿا. مون زندگيءَ کي الڳ الڳ ڪندن کان اُتلائي ـ پتلائي
ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ۽ ”زندگي جيئڻ آهي ليڪن“ يا
”زندگي ائين به ٿي سگهي ٿي“ جو سنگهرش ڪيو آهي.

اسان وٽ اهو وهم آهي ته هندستان ۾ سنڌي تنقيد آهي
مگر سنڌ ۾ ڪونهي. منهنجو ايپاس ٿو ٻڌائي ته سنڌ جي اديبن
تنقيد جي پيمت ۾ ڪوجنا ڪرڻ جو ڪارج سر-اِنجام ڪرڻ بهتر
سمجهيو، اِن ڪري سنڌ ۾ ڪوجنا آهي جا هند ۾ گهٽ آهي
مگر مرڪب سنڌي ڪلچر جي اُصول موجب قبول ڪرڻو پوندو
ته سنڌيءَ ۾ تنقيد ۽ ڪوجنا ٻئي آهن. اَلبت سنڌي تنقيد جو
دائرو اڪثر موضوع جي اوک ـ ٻوک ۽ ويچار جي پرک تائين
محدود رهيو آهي. فن تي تمام گهٽ لکيو ويو آهي. شبد، ڀاشا،
محاوري، شيلي، عبارت، منظرڪشي، گفتگو، مثالمي، اِستعاري
۽ اُن ۾ ڪيل تجربن تي ٿوري گهڻي ڪوشش ٿي آهي مگر
پوري رچنا جي ٽيڪنڪ کي سمجهڻ ۽ سمجهائڻ جي سلسلي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ سنڌي تنقيد پنهنجي پراڻو جوڀن جو لطف وڃائڻ ۾ ڪي-
قدر پرده پوشي ڪئي آهي؛ حالانڪ مان اهو وشواس رکان ٿو
ته سرشٽ رچنا ئي سرشٽ آلوچنا جي سموريت کي جنم
ڏئي ٿي جيئن ڪ سرشٽ آلوچنا پڻ سرشٽ ساهت جا
ماڻا ۽ مايا پيدا ٿي ٿي، ان ڪري اها تخليقي آدب جو اٽوٽ
حصو آهي.

— موهن ڪلپنا
سومر ٥ ڊسمبر ١٩٨٨ع

٥ انڌين ـ ڪتا

مان ڄاڻان ٿو، اوهين ٻ مرنتي وشواس نه ڪندا، مگر ڪتا نه
مونکي، ڪرڻي آهي، انڌين ڪتا هفتي ۾ ست ڏينهن ٿين ۽
اوهين هڪ ڏينهن هڪ ڪ ٻتا ڪريو. هر ڏينهن الڳ ڪتا ڪريو.
هفتي ۾ الڳ ڏينهن ڪجهه ٻ ته انڌين ڪتا نهي مگر ڏينهن آهن
ست، جي ٿلهوتائن ورهائي، ڪيا آهن. منهنجي ڪتا انسان جي
لاءِ آهي؛ جنهن لاءِ ڪو ڏينهن اڻلڳ ٿيل نه آهي. انڪري مان
انکي انڌين ڪتا ڪوٺيان ٿو. ان ۾ ورت رکڻ، اگرتي ٻارڻ،
تلسيءَ جا پتا ڪاڙهڻ جي ڪا ضرورت نه آهي.

اوهان ۾ جو سڀ کان سياڻو آهي، اهو شايد چوي ته مون
آفيم کاڌو آهي. پر اوهان ٻن يقين ڪريو ته مون آفيم ڏٺو به
ڪونهي. آفيم ڪتائن ۾ ٿئي ٿا. انڪري روز ڪا نه ڪا ڪتا پڙهي وڃي.
منهنجي ڪتا ۾ ڪو آفيم ڪو نهي ٻيو ان جمان سڀني ڪتائن ۾
آفيم هجي ته اهو اصول طور ٿيو ته ڪتائن ۾ آفيم ٿيندو آهي.
اوهين ڪيڏانهن ٻه نظر ڪريو. ڪتاٻون ئي ڪتاٻون آهن.
ڪتائن جا ٻرپس ۽ ڇپرتا آهن. ڪتائن جا وڻ لڳل آهن ۽
دڪان کليل آهن. متحد جماعت ته ڪتائن جو هڪ دفتر آهي:
گيتا، بائيبل، قرآن. اوهين ڪ ڪتاٻون پڙهو. ڪتاٻون جهڙو ۽
ڪتاٻون ئي مري وڃو. انڪري، اوهان ٻڌران سياڻن کان ٻارڻ
بچايو جو اهي ايانڻا ٿين.

نہ اوهان ڪونه مرندا آهيو. جي مرندا آهن تنهنجي خبر نہ
پنهنجي سگهندي آهي ته هو مري، وڃا آهن؛ تنهنڪري مرڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واري لاءِ ڪو موت ڪونه ٿي. ڪير ڪونه چوندو ته هڪڙي موت جو ٽڪو ڏاڍي اڻپو آهي. انڪري اهو اصول طئه شده آهي ته موت ڏاڍي چيز آهي. موت کي هڪ ڏاڍي چيز سمجهي ملڪ ٺاهين، ٺهڪائين، ۽ فوج رکن ٿا. هر ملڪ جا حڪمران چاهن ٿا ته ڪير به پنهنجو موت نٿو ڏسي، انڪري هو سڀڻن موت جو نانءُ ڪن ٿا ۽ دماغي عيش ماڻين ٿا. انسان لاءِ اها انين ڪٿا جي هڪ پوڙڪا آهي.

- هاڻ اوهين ڳوڙهو خوش ٿا ڏسڻ ۾ اچو، مون موت جي پيانڪتا کي انين پيش ڪيو، جڏهن ماڻهو شطرنج جا پيادا آهن جنڪي حڪمران مارين ۽ احساس انين ٿئي ته اوهان شراب جو هڪ ٺڏو گلاس پيتو ۽ اوهانجي ڪنٽل سڀني ٿي ته ٿڌا ٿيندا لڳا.

سو اهڃاڻ اهو طئه ڪيو آهي ۽ پر اين. اوهان جي مهر لڳائي آهي، ته جو مرڻ ٿو، ان لاءِ موت آهيئي ڪونه هو اهو نٿو ڏسي. پين ڏٺو. هو رنا. پاڻ پنهنجيائون ۽ ڳالهه وساري ڇڏيائون.

متحد جماعت چارئي ۾ فقط اهو لکڻ وسري ويو اٿن ته پڻ حالتن ۾ موت کان نه بچڻ گهرجي. هڪ جڏهن اهو اچي ٿو. اڳيدو ته ڇڏيندو ڪونه ۽ ٻيو جڏهن اهو نٿو اچي. جڏهن موت نٿو اچي ته ڊپ ڇا جو؟ اهو ته اچڻو ٿي نه آهي. جڏهن ڇالي آهي ۽ ٽري ڪونهي، تڏهن ڇاليءَ لي ٽري ڪيئن لڳندي؟

پاڻي هاڻ ڳالهه ڪجي صاف. منهنجي خيال ۾ ماڻهو موت کان نه، زندگيءَ کان ٿو ڏڪي. جي انين نه هجي ها ته هزارن سالن کان ڌرم شاستر، ارٿ شاستر، سماج شاستر ۽ ڪويتائون نه لکيون وڃن ها. اها هڪ لڳاتار سازش آهي ته اوهين زندگيءَ جي اصليت کان غافل رهو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پس چوطرف آفيم جا وڻ لڳايا ويا آهن ته انهيءَ نشي ۾ زندگيءَ کان بچيا رهو. پوءِ اوهين جڏهن مرندا تڏهن سياڻا چوندا: ويچارو وڃي سگهي ٿيو. وري اهي روئندا به! چيو ماڻهو ته سياڻا وڏا اياڻا ٿين. جڏهن ته اوهين وڃي سگهي ٿيا آهيو ان ۾ به خوشي ڪرڻ گهرجي.

انهيءَ فقط ۾ مطلب آهن ته مرڻ بعد اوهين دکي ٿيا آهيو؟ ڇو سوال ناجائز آهي، ڇو ته اوهين جڏهن مري چڪا آهيو ته اوهان سان ڪو دک ۽ ڪو سک لاڳو نٿو ٿئي، ڇو ته اهو سڀ زندگيءَ ۾ ملي ٿو وڃي؛ جنهنکي آخرت جو نالو موت آهي. انهيءَ مطلب جا فقط ٻه پهلو آهن. روئڻ وارن جي وچ ۾ اوهانجي ڪميءَ جو احساس ۽ اهو يقين ته آخر ڪين به مرڻو آهي جو وري هو ڏسي نه سگهندا.

هاڻ مونکي وشواس ٿي ويو آهي ته اوهانکي وشواس ٿي ويو آهي ته جا ڪٿا مان اوهان سان ڪندس، اوهين انتي ضرور وشواس ڪندا.

پس، ڪلهه فقط ڪلهه مون ڀڳوان ڏٺو.

اوهين چپ آهيو. ڪنڊا واسط ۽ اکيون ڪنهن ڪنگال جي پيٽيءَ ۽ پٽونئين چيان ڪلي ويا آهن. ڪي مشڪن به ٿا. پس هو اهو ڏيکارڻ ٿا چاهين ته مان ڪا نئين ڪٿا نٿو ڪريان ته ڀڳوان هجن به ڏٺو آهي. هو انڪري مشڪن ٿا جو مون ڀڳوان ڪانئين ڏيهر سان ڏٺو آهي. ڳالهه سچي هجي يا ڪوڙي، مگر ڪي ماڻهو ان ۾ خوش ته ڪا ڳالهه چوڻ ۽ ماڻڻ ۾ هو ايترا کان اول رهيا آهن.

پر مان چاهيان ٿو ته اوهان ڀڳوان فقط ٻڌو آهي ۽ ڏٺو ڪونهي ڏسجي ته اسانجو هيستان ڪو واسطو به ڪونهي. (سائين) اگر هو آهي ۽ هن اسانکي خلقيو آهي ته هو اهو ٻڌائي نه سگهندو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيس ڪنهن خلقيو آهي. جڏهن ڀڳوان پنهنجي رچناڪار کي ڳوليءَ نٿو سگهي ته اسين ڇو پنهنجي رچناڪار کي ڳوليون؟- توهان ٻڌو آهي ته هو اپرمپور آهي ته سوال ٿو اٿي ته ـــ هن اپرمپور انسان ڇو پيدا ڪيا؟ اگر سنڌس مراد اها آهي تہ ـــ اسين من وچن ڪرم سان پنهنجي پرماتما سان ساڪيات ٿيون ته اها زيادتي ٿي، ڇو ته هن پنهنجي رچنا ۾ نابرابريءَ جو اصول رکيو آهي ۽ اسانکي پنهنجو محتاج بڻايو آهي. اگر اسين محتاج نہ آهيون ته پوءِ اسانکي ڪنهن پاڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي آهي؟ هلندو رهي زندگيءَ جو ڪاروان ـــ جيسيتائين ٻہ هلي.

پر اوهين مونتي يقين ڪريو ته مون ڪالهہ ڀڳوان کي ڏٺو. ڪير ساگر ۾ شيش ناگہ تي ويٺل ڀڳوان. ان مان نڪتل ڏانڊيءَ جي آخرت ۾ برهما پرسان بيٺل شو ڀڳوان ۽ ڪابي ڪان هٿ ٻڌي بيٺل نارد مني. هڪ ماڻهو اٿي منهن پٺت تي ليٽيل. هڪ ٻانهن مٿي. اڇا ڪپڙا. اگهاڙا پير. اکيون ٻند.

نہ مان ڪنهن فلم جي ڳالهہ نٿو ڪريان. اٿي ڊائريڪٽر رڙ ڪندو: ڪٽ! راجيش، هاڻ چندرما کي هٽائي ڪٽي پاسيرو رک. سورج کي کاٻي لڳاءِ. پاسي کان ٻہ ڪارا ڪڪر لڳائيندس: او ڪي؟ وشوامتر تون ڏاڙهي - ميڪ اپ لاهہ!

مان هر سال جيان هردوار اچان ۽ گنگا جو ڪنت پڪڙي اڳيان وڌان. گنگا هڪ طرف هلي ته مان اُنجي الٽ طرف هلان. هلندي مونکي خوف ٿيڻ لڳي. نہ شيدهن ٻگهڙن جو ڊپ نہ. شيدهن ٻگهڙن کي جڏهن سمجهہ آئي تہ هدن محسوس ڪيو ته جڏهن ڌرتيءَ تي ماڻهو موجود آهي، سندن تہ رتيءَ تي ضرورت ئي نہ آهي. انڪري هدن پاڻ پڪڙائيءَ پاڻکي چوڪٽن ۾ بند ڪرايو تہ شيدن اندر سلامت ٿي ”انساني جانور خانو“ (زو) ڏسون.

مونکي اڪثر انڌن لڳي تہ هلندي ڪري پونڌسن نديءَ

جو هڪ اصول مضبوط آهي. اها ڪيرائي ماڻهوءَ تي ٻڌي ۽
جيستائين ماڻهو مئو نه آهي، ڪيس ٻين ۾ هيٺ - هيٺ
ڇڪيندي وڃي ۽ آخر جڏهن ماڻهو مري ته ڪيس مٿي آڻي ته
هاڻ بند جيان ڦهليو رهي. اِن ڪري ٿان رشيڪيش ۾ ن اڳيان
وڌي نه سگهيا. مگر مون ۾ ارادا مضبوط ڪيا خيالي
ڪئلاش جبلن جون قطارون پار ڪري، جڏهن پرت جي علائقي
۾ پهتس، جتي فقط نوجوان هندو واري ٽولا ۾ پاڻي هتي ٿاڪي
رکيو برف تي برف هئي. مون هڪ پل ڪٽي؛ آڏو برهما مهيش
تارڙ مٿي ۽ پاڻهين مٿي ڪٻل پٽ تي ڪرڙل انسان ڪلاسواءِ
لڪشمي به هئي. ها ها، مون آهو سڀ پنهنجي اکين سان
ڏٺو. بس سڀ اهڙا ئي هئا، جهڙا پاڻوت ۽ شو ٻرابا ٻرابال
آهن- البت هڪ انسان کي زمين تي اٿو مثل ڏسي خان ڪجهه
حيران ٿيس ۽ هڪ وڻ پنهان تڏي سوچڻ لڳس ته هي سند ٻن
پاڻهين مٿي ڇو آهي.

رکي رکي نارد مني وڏا آئي آڪريون هلائي نارايڻ
نارايڻ ڪري رهيو هئو، جڏهن ته پاڻ برهما جو مانس - پٽر يا
ڪمسول چانيلب هئو. هن مونکي ڏسي وڏو ۽ ڇوڙڻ لڳو: هي،
پريو- هيءَ انسان زندگيءَ جو بار ڍوئي ٿڪي پيو آهي. اوهين
کيس اُتاريو. ڪيس سک ۽ نعمتون بخشيو. دنيا ۾ اوهان جي
مڃتا وڌندي. چار واڪيا ۽ سانڪيا لکيو ته اوهان آهيو ئي ڪونه.
اها ئي ڳالهه مارڪس ۽ سارتر، ٻين لفظن ۽ ٻين اصطلاحن
سان دهرائي. نطشي اعلان ڪيو ته ڀڳوان مري ويو آهي!

وشنو ڀڳوان چيو، "اي مني - مان ته انسان جي پرورش
ڪريان ٿو. ورود برهما ۽ شو جي وچم آهي. هڪ ڄڻي ۽ ٻيو
ماري. اگر برهما ۽ مهيش نهي وڃن ته جڳمت جو سنهاڻ ٿي
وڃي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ٻڌايو، برهما ۽ مهيش ۾ آمريڪا ڪٿ آهي ۽ روس ڪٿ آهي؟"

"پوءِ پڇنديون هٽلر ڪٿ آهي ۽ گانڌي ڪٿ آهي؟"

"ها ٻڌايو.

"بس جتي ڪٿي ٻنهي جا روپ ظاهر آهن."

هاڻ ماتا لڪشمي ڳالهايو. "برهماجي – اوهين هاڻ هيٺ لهو. اوهين رچيتا آهيو. هن انسان کي ڪنهن به حالت ۾ اُٿاريو."

برهما انسان جي پرسان اچي ٻيٺو ته شـو ڀڳوان مشڪي چيو، "هنڪي زنده ڪرڻ جا گهڻا طريقا ٿي سگهن ٿا، جيئن ڪيس مارڻ لاءِ قدرتي موت کان سواءِ ٻوڏون، زلزلا ۽ ٽڪڙون آهن. اڳ پاپا ۽ ارچيون، تير ۽ ڪمان هئا. پوءِ کهاڙيون ۽ تلوارون – بندوقون. غلط ارٿ – سرشتا، تعليم – سنسڪار."

برهما نارد منيءَ کي چيو، "نارد – وڃ، تون ڪام جي ديوتا مدن کي وٺي اچ. رتيءَ کي چئو ته هن اڳيان نرتيه ڪري. ڪام کيس ڪام – باڻ هڻي. پاڻهي اٿي ڪڙو ٿيندو. ڪام جيون کي اُتساهه بخشي ٿو."

هو ٻئي آيا، رتيءَ ناچ ڪيو. ڪامديوتا مدن باڻ هنيو. مگر انسان جي بدن ۾ ڪا چرپر نه آئي. اهو ئي اٿو ڪريل. هڪ پاڻهن مٽي!

برهما چيو، "سڀ هن جي موت جو ڪارڻ ڪام جي اڻاڻتي ڪونهي. اڄ انسان هڪ به راهه تي ڪڙو آهي. شانتي ۽ وناش. ارٿ انرٿ ٿيو آهي. هن جو موکش فقط ڌرم ۾ آهي. تون ڌرم شاستر جا اوچا پستڪ هن جي پرسان رک – ڏس پاڻهي اٿي ڪڙو ٿيندو."

انسان پرسان هڪ ٿي وقت ڪافي ڌرم شاستر ڪريا ۽ ان

اِنسان پنهنجي هوا ۾ لٽڪيل، اُيي ڪمل پاڻهون هيٺ ڪري ڇڏي.

برهما جي منهن تي مشڪ ٻوڙي آئي. چيائين ”دوا جو اثر غلط ٿئي ته مريض جو ڪهڙو نه حشر ٿئي، اسانکي سندس بيماريءَ جي تُرت خبر پئجي وڃي.“

لڪشميءَ چيو، ”برهما جي- اڄ جي اِنسان کي ڌن جي ضرورت آهي. ڌن بنا ڌرم، ڪام ۽ موکش اي مغدلي آهن.“

”ته ماتا“ برهما چيس، ”تون ئي پنهنجي هٿ سان مٿس سون چانديءَ جي -ڪن جي برسات وساءِ.“

۽ لڪشمي ماتا جي هٿ مان ٽهلا ڪندڙ سون ۽ چانديءَ جا سڪا اِنسان پرسان ڪرڻ لڳا. انسان جي بدن ۾ چرپر آئي. هن اُٿيو ٿي، هٿن جي ترلن ۽ ٻچن تي اِنڊلٽ جيان اڌ گول انداز پاڻکي مٿي ڪيو. فقط ڪنڌ هيٺ هئس.

پاربتي مديءَ چيو: هيءَ چرپر ڏسو - پئسي جو نالو ٻڌائين ته جان ۾ جان اچي ويس. پئسا- پئسا! انسان کي بس پئسا کپن. پئسن ناءِ ئي هو جيئڻي مري ٿو.“

ورِي اُهو اِنسان هيٺ پرڪي پيو ۽ چڻ مري ويو.

هاڻ وشنو ڀڳوان پنهنجي نظر برهما ڏانهن ڪئي. کيس چيائين، ”برهماجي- اوهين هن انسان کي فقط زندگيءَ ڏيو! زندگي.“

”زه!“ اوچتو اُهو انسان رڙ ڪري اُٿي کڙو ٿيو. هن ڪاڻي پاڻهن ۾ منهن کي لڪايو ۽ ساڄي ٻانهن ڀڳوان وشنوءَ ڏانهن ڪري، ڪليل هٿ کي هلائيندي چيو، ”نه - نه - نه! مونکي زندگي نه کپي. مونکي زندگي نه کپي. مونکي......“

۽ هو اُتان ڀڄ پاڻي ڪيڏانهن ڀڄي ويو. ❁

ٻڌر 12 مارچ 1986

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

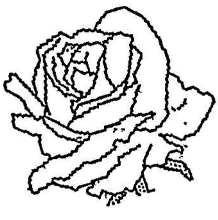

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آرٽ

ماڻهن عجب کاڌو، هڪ ئي ڏينهن، هڪ ئي رستي جي آمهون سامهون گهرن مان ٻه لاش نڪتا. هڪ ونشيا جي حويلي ٻي ساڌوءَ جي ڪٽيا، ونشيا جي گهر مان ساڌوءَ جو لاش نڪتو، ساڌوءَ جي گهر مان ونشيا جو لاش نڪتو. ونشيا جا گراهڪ ۽ ساڌوءَ جا پوڄاري سمجهي نه سگهيا ته هو ڇو مئا ۽ لاش انهن جڳهين مان ڪيئن نڪتا، جتي هو ٻئي وڃي نٿي سگهيا.

* * *

ٽيج جي چنڊ لهڻ وقت، اسٽيشن تي گاڏيءَ مان فقط ٻه مسافر لٿا. هڪ ساڌو ۽ هڪ ونشيا. ڳوٺ اٽڪل ڪوهه پري ۽ ٽانگو هڪ. ٽانگي وارو مونجهيل ته دير سان گاڏي اچڻ سبب ٽانگو، وڻن سان ڇانيل، اونده ۾ ڪچي رستي تان ڪيئن هلندو. ساڌو مونجهيل ته هڪ ونشيا سان گڏ هاڻي ٽانگي ۾ ڪيئن چڙهندس ۽ ونشيا مونجهيل ته هوءَ هڪ سنت پرش سان هڪ ٽانگي ۾ ڪيئن ٿي ويهي سگهي.

ساڌوءَ جا تيز رنگ گيڙو ڪپڙا، اڇي منهن تي ڳاڙهاڻ، وڌيل وار، مڇون ۽ ڏاڙهيءَ ۾ ڄڻ ڀاهه جو اُلو ۽ اکيون ڄڻ ٽانڊا. سلوار، ڪرتي ۽ دوپٽي ۾ ونشيا جو منهن گلابي ۽ سيتل. ڄڻ موتئي مٿان ڳاڙهو رنگ ڇڙڪيل، وڏيون ڪاريون اکين مان نظر ائين هيٺ ڪيائين ڄڻ ساڌوءَ جو جوڀن وڃي پٽ تي ڪريو ۽ ساڌوءَ پنهنجي منهن اڳيان پنهنجي پاڇي جي ڪارانڻ ۾ نظر اٽڪائي سوچڻ لڳو ته ياترا جو لمبو سفر ڪيئن طئه ڪريان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”سوامي جي- اوهين ٽانگي ۾ چڙهو. مان پنڌ ئي وڃان.“

”اونداهيءَ رستي ۾ ٽوڪي ٻپ لڳندءِ!“

”مان ڀوتن کي ڪونه مڃان.“

”پر ٽوڪي ماڻهن مان ٻپ ٿي سگهي ٿو!“

”ماڻهو ٻن قسمن جا ٿيندا آهن،“ وتشيا چيو، ”هڪڙا جي مونکي ڏسي مونکان پڇندا آهن، ٻيا جي منهنجي اڳيان جهڪي وڃندا آهن.“

”مان ٻنهي مان نه آهيان.“

”مونکي توهان مان ۽ ٻپ ڪونهي.“

”ڇو؟“

”توهان وٽ رام آهي.“

”۽ تو وٽ؟“

”مون وٽ ڪام آهي.“

ٻنهي جون اکيون مليون.

وتشيا چيو ”رام وٽ ڪام ڪونهي، ڪام وٽ رام ڪونهي.“

”ته پوءِ هل.“

”هلو.“

سادو اڳيان وڌيو ۽ وتشيا پٺيان ويئي. ٽانگو هلڻ لڳو. ٽانگي واري چادر سان چاڙي ڍڪي، ته سيءَ جي جهٽڪ کان بچان. سادوءَ جو روچڻ سندس سٿر مٿان ٽڪيو رهيو ۽ وتشيا جو ڊپٽو ته مٿي تان لهي، چانيءَ سان ٽڪرائجي اتي ٽڪي پيو. گهنگهرن جي جهڻ جهڻ ۾ ٻڙاڌو گهٽ هئو، جيئن ٽاپ ٿي ڪيو ته اهي ڪنهل ۽ پراڻا هئا. وڻن جي وٽيءَ مان ڪي تارا ڏسڻ ۾ آيا ۽ ڪر ٿي ٿي ويا ۽ ظاهر ٿي ٿيا. چڻ وڻن ۾ تارن جا گل الڪايل هئا جي ڪڙڪيپتا ڦٽي ٿي ويا. ٽانگو

آهستي تي هليو ۽ اُن جهٽڪا تي ڪاڏا، مگر ٻئي مسافر هڪ ٻئي کي پنهنجي ڏيئي اڏول ويٺا رهيا. زبان نه اوندهه ڪئي هئي، نه هوا ڪئي، نه وڻن ڪئي، نه رستي يا گهنگهرن ڪئي هئي. هنن نه زبان جو استعمال نه ڪيو ۽ ٽانگو هلندو ئي هليو. آهستي آهستي اُن جو انداز ڪجهه ائين ته اُنکي ڪٿي پهچڻو نه آهي ۽ رستو به ائين لڳو ته اُن جو ڪو انت نه آهي.

* * *

رستي جي هڪ طرف پٿر ۽ گيت، گووند جيئه جيئه گوپال جيئه جيئه راڌا رمڻ هري گووند جيئه جيئه. هڪ پٿر، هڪ گول دائري مان موٽندو ٻاهران ايندڙ آواز سان ٽڪرائبو ۽ اُهو ٽهڪندو خالن ۾ تبديل ٿيندو ۽ ٻئي طرف آواز بهوت شڪريا - تيري مهرباني - ميري زندگي ۾ حضور آپ آئي. اُنهي ۾ ٽهڪ ڏئي اڙيو پوءِ حال ۽ ڪرڻ. آواز آواز سان الجهي ۽ ڪري پون.

ٻن ٽهون سامهون پاسن، هڪڙا منهن ڪولي اندر ويٺا منهن ڍڪي اندر وڃن. ٻن الڳ دنيائن جا ماڻهو هڪٻئي کان مختلف، هڪ ٻئي کان اجنبي، ڪنهن، ڏاريا. وچ ۾ اي ٽهو زمين. فقط ڪو ڪتو ئي وچ ۾ ڀڄندو ۽ اُهو پڻ سمجهي ته ڪٿي نرگس ۽ ڪٿي سرگس آهي. ٻئي اردگرد جاصوس

جڏهن ٻوٽ سمهي لڏهن اهي ٻئي جڳهيون سجاڳ ٿيون
هر صبح فقط هڪ ڳالهه ٿئي.
ساڌو اوير ۾ سج کي نمسڪار ڪري.
وشيا اوٿهه ۾ ساڌوءَ کي نمسڪار ڪري.
پوءِ هو اندر،
پوءِ هوءَ اندر.

ٽانگو ٻنهي جڳهين کان ٿورو اڳيرو اُڀو. وچ ۾ اهو ئي ساڳيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي ماڻهو ڏسي سگهيا ٿي ته ساڌو ۽ وِشيا هڪ ئي وقت
رات جو نهايت دير سان، هڪ ئي ٽانگي مان لٿا.
رستو سنسان هئو.
ٻئي هيٺ لٿا. وشيا جهڪي ساڌوءَ جي پيرن تي هٿ
رکيا ۽ هوءَ هلڻ لڳي، هوءَ جڏهن گهر اندر ٿي ته ساڌو به هلڻ
لڳو ۽ گهر اندر ٿيو.

* * *

مان سورج کي نمسڪار ڇو نٿو ڪريان؟ ڪيس ڇو نٿو ڪريان؟
سورج ۾ روشني آهي. هن ۾ سونهن آهي. پيرن کي هٿ
لڳايائين ته لڳو ته لڱ لڱ ۾، رڳ رڳ ۾، نس نس ۾، ڪنهن
جرڪڻ ۽ مهڪڻ لڳو آهي. جڻ گلاب جا گل ٽا ٽڙيو. سڄي
بدن ۾ ڄڻ ڇڪ ڇانئجي ويئي آهي. وهان؟- آئان؟- ليٽان؟-
ڇا ڪريان؟- شرير ۾ ڪجهه بخار جيان گرم آهي جنهن کي
نجات ڪهي. هيٺ رام مٿي رام، ڪاٻي رام، ساڄي رام،
ڪام ڪٿي آهي؟-
نه، نه، نه.
مان نه ويندس! منهنجو ڌرم، منهنجا سنسڪار، منهنجو
ليپاڳ، مونکي ان جي اجازت نٿا ڏين. ڪنور منهنجي
آهي.
ڇا ۽ هن ڪان پڇان ٿو؟-
مان هن اڳيان جهڪان ٿو؟-
اوهه - نه وڃڻ ۾ ڪيترو درد آهي! اها درد هڪ سزا آهي.
هاڻ جڏهن مون گناهه جي سزا ڪاٽي آهي ۽ مون ڪو گناهه نه
ڪيو آهي، نه مونکي گناهه ڪرڻ جو اڌيڪار ملي چڪو آهي.
مان ويندس هن وٽ. سڀ ڪپڙا لاهي ڦٽا ڪندس. سندس
ڪپڙا به لاهيندس. جيون ۾ ساداڻ ٽيڻ ٿي جيون کي اَرپڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تو ڀڄشي.

* * *

مان هڪ ونشيا آهيان. مون وٽ آهي ڇا؟ صرف جسم.
سڀ هٿ منهنجي ڇاتيءَ طرف وڌن، سڀ منهن ڏانهن طرف
وڌن، پوءِ پيٽ ... ۽ هل هلان. روز ڪام، ڪام، ڪام، ڪام،
وام ڪٿي آهي؟-

مان ويهان ٿي ساڌوءَ وٽ، پيرن وٽ ويٺي رهاس.
موکي ڏسي ... پڇندو ۽ نه ڇهڪندو. منهنجي جيون ۾ هيءَ
پهريون پرس ... جنهنجو هٿ منهنجي ڇاتيءَ طرف نه وڌندو،
نه هو منهنجي ... ڇهندو. نه هو موکي اگهاڙو ڪندو. سندس
پيرن تي هٿ ... نه لڳو جسم ۾ ڳنگا ڌ وڙڻ لڳي آهي. شرير
منهنجو پاڻ ... پاڪ ٿيڻ لڳو آهي.
... ...

موکي نه ويڻ گهرجي. مان هڪ ڪريل عورت آهيان.
موکي ڪو ... ڪونهي نه مان هڪ سٺ پرش وٽ ويان.
مگر موکي ڇوڪارو نه ملڻ گهرجي. منهنجو جيون
ڇوڪارو چاهي ٿو.

* * *

ساڌو پنهنجي دروازي کان ونشيا جي گهر ۾ پهتو پر هوءَ اتي
ڪانه هئي. ونشيا اڄ پڻ در کان ساڌوءَ جي گهر پهتي. هو اتي
ڪونه هئو...

* *

هر ماڻهو پنهنجي ڪي چرلو ڇوڪي. لازمي طور هو پاڻ کي ...
انهن ۾ شامل ڪيو ڇڏي. سرپنچ جي فتوي موجب هر ماڻهوءَ
جو ڌرم هنجو پيشو طئه ڪري ٿو ۽ پيشي تان هٽي وڃڻ، ڌرم
تان هٽڻ، انڪري اهو اخلاقي مؤت آهي. ساڌوءَ جي گهر مان ونشيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو نڪرڻ ۽ ونشيا جي گهر مان ساڌوءَ جو نڪرڻ ثابت ٿو ڪري ته هو سماج لاءِ مري چڪا آهن، پل هڪ به نه هو جيئرا هجن ها؟

انهن گهرن مان به لاش لڌا نه نڪتا. ته سرڪار موجب هو مري چڪا هئا، ۽ ماڻهن ان ويچار کي قبول ڪري ڇڏيو. انهي ساڌو پوڄڻ، ونشيا ڇهڻ نالي ڪونهي. هاڻ هو ڪٿي به رهن ڪي پرواهه ڪونهي.

ماڻهن جي اکين تان ڪرڻ مرڻ آهي. ان قسم جي مرڻ جي حساب سان به لاش انهن گهرن مان نڪتا، جن گهرن وچ ڪو لڳاءُ ٿي نٿي سگهيو، پر لڳاءُ ڪڏهن به ڪنهن مان به ڪيتري به وقت لاءِ ٿي سگهندو آهي، ان ڪري لاڳاپا بي معنيٰ آهن. معنيٰ جيئڻ کي آهي. جيون کي معنيٰ جي ضرورت نه آهي. معنيٰ کي جيون جي ضرورت آهي. ان ڪري ڪو لاش ڪٿان ڪونه نڪتو. ارٿي جون ڪاڻيون نڪتيون ۽ رشتن جو موت ٿيو.

* * *

ساڌو جڏهن ونشيا جي جڳهه ٻاهران پهتو، ٺيڪ ان وقت ونشيا ساڌوءَ جي گهر ويئي. دروازو کليل هئو. مگر هوءَ ٻاهران ٻاهر بيٺي. دروازي کان اندر نظر ڪيائين، هڪ ڪنڊ تي هڪ شخص ... جو ٽنگي وارو ساڌو ڪونه هئو. ٻيو ڪنڊو خالي هئو. ... رام جپڻ جي مالا پيئي هئي ۽ پٽ تي شيشن جي ڪل ٽنگيل هئي. پاسي ۾ هڪ ڪمنڊل، نوڪ رکڻ لاءِ ڪاٺ جو ڏنڊو، صندل مٿان ڪاڙهي ڪپڙي ۾ ويڙهيل ڪو گرنٿ. ونشيا جو من خالي ٿي ويو. ان ۾ ڪا ڀاونا نه هئي. ونشيا اکيون ويڙهي ۽ ان ليٽيل پرش پرسان اچي بيٺي ۽ پوءِ پنهنجي ننڍي ... ويٺي.

ساڌو جڏهن ونشيا جي ... دروازي تي پهتو ته هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڀورين سوچيو ته مان پنهنجو آهيان؟ ڇا مان ٻڪاندڙ آهيان؟ –
سماج ڪان ڌڪاڻ ٿو؟ - پنهنجو سيل ڏکوائيندڙ ٻوريون ڪرڻ
ڏوهه ڪنهن آهي؟ - شايد اونده ۾ ماڻهو الٽو وهنوار ڪري ٿو،
اهو اونده جو ارٿ آهي؛ ان ڪري اونده جو الٽو وهنوار
سڀاويڪ آهي. مگر مان در ڪيئن کوليان؟ اهو اندران بند آهي.
پٽ ٻاهران ڪو نانگ ۽ ننڍو لڪي، پر مان انهي ٻڪڙي مٿي
ڪيئن چڙهندس؟ اهو ته ڪري پوندو ۽ وقتي ماري ۽ ڇڏيندم.
سنو سنو. نانگ ڪونهي. نانگ فقط من جو ڀرم ۾ منهنجي ته
ڪيتي ۽ جڏهن مان ڪيس ڇهندس ته نانگ جو منهن ڪمال جي
گل ۾ تبديل ٿيندو.

ڏسي ٿو ته هنجو همت ڪري ڏانهن وڌيو آهي. ۽ هو
ڪڙو ڪڙڪائي رهيو آهي. جو مان ڪريان ٿو اهو مان پاڻ ٿو
ڪريان يا ٻيو ڪو ٿو ڪرائي؟ - اهو ٻيو ڪير آهي؟ - ڀڳوان؟ -
ته پوءِ مان نه، هو پاپ ٿو ڪري. هو پاپ نه ڪندو آهي. ان
ڪري مان جو ڪجهه ڪريان ٿو، مان ٿو ڪريان، هو نٿو ڪري.
۽ جڏهن ته هو نٿو ڪري ته هو ڪجهه به نه ڪندو هوندو ۽ جو
ڪجهه به نه ڪندو هوندو، اهو خود به ڪجهه نه هوندو. ان
ڪجهه به نه کي ٻالڪ لاءِ پوڄون ڇو ۾ ڪجهه به نه ڪيو آهي،
ان ڪري منهنجو جيون ارٿ-هين آهي. نرموهه، اڻ ڳڻيا جيون
کي ڪي معنيٰ اڻايون ٿا. منهنجي اندر جي شڪتي ئي سنڌندس
گهرجون پوريون ڪرڻ، انهنجي چوائي ڪرڻ، ان کي حاصل
ڪرڻ منهنجي پنهنجي آزادي آهي. وٽ مان پنا ڪرڻ ۽ ورتي
جنم ديا ڄمڻ پوءِ ڪرڻ. اهو سلسلو ئي جيون آهي. بلڪل
مختصر بيشڪ رچنا لمڪ سگهه جو خالو ٿوٽ آهي.
هوڻ ۽ باقي جسم جو ٽوڪر آهي جو چيتنا ٻڌا ئي معنيٰ آهي ۽
انجو خالي چيتنا سمپت ختم ٿيو وڃي. مگر شرير کي ٽوڪر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻڌائي پوءِ مرجي ۽ ڇيتنا سان پنهنجي رچناتمڪ سگهه سان جيون کي ڳاهجي ۽ جوڙجي، ان ۾ جيون جو ارٿ آهي.

* * *

ڇڻ سمهيل شخص کي، اڱڻ نه ڇاتل هڪ مختلف سرير جي خوشبو آئي. هن اکيون کوليون. ڏٺائين ته ٽڏي تي سانڊو، ٻدران وِنشيا ويٺي آهي. ڪيس مانا آهي. هوءَ آهستي آهستي اها ڦيرائي رهي آهي.

ڏٺائين سامهون دروازو کليل آهي. هن اٿي اهو اندران بند ڪيو ۽ وِنشيا ڀرسان وڃي ويٺو. هيٺ جهڪيو. تيزيءَ سان ٻه وجهي وِنشيا کي مٿي کڻي پنهنجي ٻانهن ۾ آندائين. گروءَ جي ٽڏي تان کڻي ڪيس پنهنجي ٽڏي تي آندائين. ڪيس اٿي ليٽايائين ۽ ڌوتي لاهي ڦٽي ڪيائين.

اڄا وِنشيا مٿان اونڌو ٿيو ٿي ته وِنشيا ڳلي ۾ ڇڪ پائس ۽ ڏند ان ۾ انڪائي ڇڏيائين.

اگهاڙي پرش پاڻ کي ڇڏائيندي چيو، ”مگر اهو نه تنهنجو ڏندو آهي؟“

وِنشيا کيس ڇڏيندي چيو، ”منهنجو ڏندو لون نه ڪر.“

پرش ڳل کي هٿ ڏيئي ڌوتي کڻي در کولي ڪمري کان نڪري ويو.

وِنشيا اٿي کليل در تي اچي بيٺي. سندس هٿن ۾ مالا هئي. اکين ۾ تارن جي روشنيءَ جو اولڙو. ڇڻ ڪجهه نه ٿيو هو. ڪيس لڳو ته هوءَ اها نه هئي، جا هئي، انڪري جو ٿيو، اهو ڪنهن ٻيءَ سان ٿيو. سڀ ماڻهو ساڳيا ٿا ٿين، انڪري سڀ ماڻهو ساڳيا نٿا ٿين، جو جسم جاڳيا آهن، آتما هرڪنهن جي الڳ الڳ آهي. فقط ٻه طرفي چاهيل آمدرفت ۾ سک آهي. ماڻهن منهنجي جسم کي فقط هڪ لاش سمجهيو. اڄ اُن لاش مان

منهنجي سهڻيل آلما جاڳرت ٿي آهي. منهنجي شرير کي فقط
اهو ڇهندو، جنهن کي مان چاهيندس. منهنجي آلما جو سک،
منهنجي من جي چاهنا طئه ڪندي.

* * *

آواز ٻڌي هڪ ديوداسيءَ در کوليو. ساڌوءَ هن جو منهن ڏٺو ته اها ٻي هئي ۽ کيس ائين محسوس ٿيو ته سندس ڦوڙي تان ڪا ڇوري جهڙي چيز پٽ تي ڪري پيئي. کيس لڳو ته اُن نظر سندس ڇوري تان ڪجهه ڇڪي لاهي ورتو.

هن ڪجهه نه ڪيو، پر کيس لڳو ته هن ٻنهي هٿن سان پنهنجو منهن ڍڪي ڇڏيو آهي.

"هوءَ ڪانهي، مان آهيان — سڀ هن وٽ ويندا آهن. مون وٽ ڪير نه اچي. لون اچ. اندر اچ حرامي."

ديوداسي کيس اندر ڇڪي ورتي. هو هلندو آيو. کيس پلنگ تي ليٽايائين. پنهنجي ساڙهي لاهي ڦٽي ڪيائين ۽ چيائين، "ٿنس منهنجو خزانو ۽ مون کي لٽ."

نه. نه. نه. نه.

منهنجي شرير کي فقط اهو ڇهندو جنهن کي مان چاهيندس. منهنجي آلما جو سک منهنجي من جي چاهنا طئه ڪندي. منهنجي اِڇا ڪنهن ٻيءَ لاءِ آهي.

هو پلنگ تان اٿيو. رستي واري دروازي تي آيو. هن اهو دروازو کوليو. ڏٺائين سندس گهر جي ٻاهران هٿ ۾ مالا جهلي هوءَ بيٺي هئي ۽ ونيا ڏٺو ته سندس گهر جي دروازي تي ساڌو بيٺو هو. چوڻ مشڪل آهي ته ٻنهي فقط هڪ ٻئي کي ٿي ڏٺو يا پاڻ کي ڏٺو، يا پاڻ ۽ هڪ ٻئي کي ٿي ڏٺو. هو ٻئي هڪ ئي وقت شايد ٻئي ڪم ڪري رهيا هئا.

* * *

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساڌو ڪيڏانهن ويو. اها ساڌوءَ کي خبر. وتشيا ڪيڏانهن ويئي. اها وتشيا کي خبر. هڪ ئي رستو ٻن آمهون سامهون وارن طرف ڏانهن ٿي ويو ۽ ٻئي آمهون سامهون هلندا ويا. هر قدم چڻ گهڙيال جو وڏندڙ ڪانٽو هئو. وقت فتوي ڏني ته ساڌو ۽ وتشيا الڳ ٿي ويا.

* * *

ساڌو وتشيا جي در وٽ، وتشيا ساڌوءَ جي در وٽ، وچ فقط چند قدمن جو فاصلو.

نه رات جو رنگ ڦٽڻ لڳو. اُنهيءَ ڪارانڻ جهڪي ٿيڻ لڳي. ان ۾ اُڇاڻ، پوءِ ڳاڙهاڻ پرجڻ لڳي. وري اُڇاڻ ٿي. ٻه آمهون سامهون ٿهيل جڳهيون پنهجي جا الڳ الڳ ٻاري. مگر جڳهين ۾ ٻڌائڻ سان هو ٻه طرف ٻڌائي بيٺا. ڪاراڻ جو ٽرجڻ اُڪثر سهڻو.

ساڌو اکيان وڌيو. وتشيا اکيان وڌي.

ساڌوءَ ٻانهون ڦهلايائون.

وتشيا هيٺ جهڪي سندس پيرن کي ڇهيو.

وتشيا سوچيو: هو مهنجي آستان تي آيو آهي. مان هن جي آستان تي آئي آهيان. موٽڪي مهنجي راهه ملي ويئي آهي، جا هن وٽ ڪونهي. اُن ڪري مان هتان ويندس.

ساڌوءَ چيو: مهنجو رام هن وٽ هليو ويو آهي. جو مون کي ڪهڙي، اهو موٽڪي ملي چڪو آهي. جو ڪيس ڪهڙي، اهو ڪيئن ملي چڪو آهي. اسانکي اهو نه ڪهڙي، جو اسين چاهيون ٿا. اسانکي اهو ڪهڙي، جو اسان وٽ نه آهي ۽ اهو ئي اسان جو در ٻاڳ آهي. اُن ڪري فاصلا جيئن جو ليئن قائم آهن. اُن ڪري مان هتان ويندس.

* * *

ڪوبه رستو ڪيڏانهن ڪو نه ٿو وڃي. هر رستو هڪ ٻئي

ساڻ ملي، الڳ ٿيءِ، وري ملي ۽ وري الڳ ٿي ڪٿي ختم ٿيو وڃي. ماڻهو آهن نه رستا آهن ۽ ماڻهو ماڻهوءَ سان رستن جيان مليو، الڳ ٿيو، مليو، ختم ٿيو وڃن. ختم ٿيڻ سان ملڻ ختم نٿو ٿئي. ملڻ سدا قائم آهي، پهنجو خالو ڪير نٿو ڏسي، پيا ڀا ڏسن. جو پيا ٿا ڏسن، آخرين طور ماڻهو اهو خود ڏسي، نٿو سگهي. موت کان اڳ دنيا ۽ موت کانپوءِ دنيا ڪير نٿو ڏسي. اُن ڪري ارٿ نه ڏسڻ ڪي نه ڏسڻ ڪي آهي. ماڻهوءَ لاءِ جنم کان اڳ ۽ موت کانپوءِ سڀ ارٿ-هين آهي. جيون ارٿ آهي. جيون سمجهڻو آهي. جيون ماڻڻو آهي.

— پر مان ڇا ٿو سوچيان؟ —

روشنيءَ ۾ ڀروپ آهي. روشني روشني آهي. اُهي اسين ڀروپي آهيون. اوندهه هجي نه اُگهاڙا گهمون. ڪيترو سُندر لڳي. اُن ۾ ٻين جو ڏسڻ شامل ڪونهي ۽ جي ٻيا ڏسنا ليڪن، ٻين لاءِ ڪپڙا پائڻ ضروري ڪونهي. روشنيءَ ۾ ٻيا ٿا ڏسن، انڪري اسين ڀروپائي ڍڪي وجهون ٿا. ڀروپتائي مان هڪ روپ پيدا ڪرڻ ۾ سرجڻ آهي. سرجڻ لاءِ ٻن روپن جو هجڻ ضروري آهي، روپ پل پل ڦيرائيندا هجن. ارٿ هڪ روپ ۾ آهي. هڪڙي روپ، ساڳيو ارٿ.

روشني ضروري آهي، جو اها اوندهه جي تياري آهي. اوندهه ۾ من جي اُگهاڙپ آهي. مان خود کي ڏسان ٿو، سمجهان ٿو. روشنيءَ ۾ آدرش ٺهي پوندا — اوندهه ۾ يٿارٿ ٿيو جاڳي. ورونڪ روشنيءَ سان نه، آدرش سان آهي. جيون ڪي ڪو به آدرش ڪونهي. جيون جو يٿارٿ اهو آهي ته اسان کي اهو نه کپي جو اسين چاهيون ٿا، پر اهو جو اسان وٽ نه آهي. مگر اسان جو اهو ٻوڙائپ ڪونهي. اسين چاهيون ٿي اهو ٿا جو اسان وٽ ڪونهي. چاهڻ سڀاويڪ آهي. پائڻ جو سنگهرش اُن کي ارٿ ٿو بخشي. پائڻ آدرش ڪونهي. آدرش اهو جنهن کي پائي نه سگهي جو پائي نٿو سگهجي، اُن لاءِ سنگهرش اي معنيٰ آهي. پائي اُن کي سرجڻ سان الڳ الڳ روپ ۾ قائم رکڻ موکش آهي.

”او ٽانگي وارا — گاڏي برابر وقت تي آئي. مگر مسافر نه مليو؟ ڀيهه! موڪي ونيو هل. نه نه. گهر نه، ٻاڪل اڳيان،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيستائين هوءَ نه ملي، هلندو هلي. هوءَ ملي. پوءِ واپس. ڪٿي به ڪا نه جڳهه ملي ويندي.“

* * *

اهي پيار مان وڌايل ٻانهون مون لاءِ هيون. ماڻهن ته ڏٺو. مون ايڏي وڏي سچ جو نادر ڪيئن ڪيو؟ فاصلن طرف بدلايا. پٽي ٻن انتهائن کي ڇهيون. ٻه انتروروڌي حالتون پيدائين ٿيون ته اسين غلط آهيون.

مان سچو ڏيهون هلندي رهي آهيان. مونکي اٺين ڇوڻو لڳي ته پنهنجي پاسي، وڻن جون وڌيل شاخون مونکي ڇڪڻ لاءِ تيار ٿيون ڏسڻ ۾ اچن. اهي ٻانهون ته مان پنيان ڇڏي آئي آهيان. سک حاصل ڪرڻ ۾ آهي ته سک آهي.

شايد سياوڪ ٿيڻ لاءِ اسياوڪ ٿيڻ ضروري آهي. مان اسياوڪ هئس، پوءِ جڏهن ڪجهه سياوڪ ٿيو ته مان هڪ اسياوڪتا مان نڪري آءٌ ۾ ڇو آيس ۽ ڪيئن ٻي اسياوڪتا ۾ ڇو وڌم؟ مهنجي اها ڪوشش نه ـ ارت آهي ته مان بلڪل الٽ رستي تي هلندي رهي آهيان. مون کي بک به لڳي آهي. اڃ به لڳي آهي. مان هلندي رهي آهيان. ماڻهن جو هڪ ميڙاڪو پنيان آيو ۽ ختم ٿيندڙ قصي جيان ڪوتاه ٿي، ختم ٿي ويو. اهو ميڙاڪو الٽ طرف هلڻ لڳو. هو مونکان دور ٿيندا ويا ۽ سمنڊن لاءِ مهنجو وشيانڻو مونکان الڳ ٿيندو ويو. مان وري الٽو طرف وڌان ٿي.

مونکي ڪجهه سياوڪ ۽ سمنڊ ڪهڙي. مان سياوڪ ۽ سمنڊ ٿيڻ ٿي چاهيان. ٻن انتاهن جي، اسياوڪتا مونکي سمجهائي ڇڏيو آهي ته سمنڊرتا سياوڪتا ۾ آهي.

طرف بدلايو اٿم. ڀرپاسي ٽانڱو ٽو ڏسڻ ۾ اچي. مان ٽانگي واري کي چوندس، ”او ٽانگي وارا. ٽرس. ٽانگو ڦيراءِ ۽ مونکي وٺي هل، جيستائين به رستو هلي. يا جيستائين هوءَ ملي. پوءِ ڪٿي به هل. هن سان گڏ، ڪا نه جڳهه ملي ويندي.“

(رچنا ١٩٨٦)

● ننڍل سوچ جا ٻي ادمان سلسلا

مون ڏٺو ته هوءَ ڦري ڳڙي، تاج محل جي پٺئين پاسي،
ڪاٻي طرف، مينار پرسان اچي، ٿي بيٺي. مون اُن مينار جي ڏاڪي
تي وڃي تاج ڏانهن ۽ ڪاٻي طرف نظر ورائي جمنا ڏانهن ٿي
نهاريو. جمنا پوري اُتر پرديش ۾ پوڻ آنـدي هئي. پاسي ۾ متڙا
۽ ورنداون، هيٺائين طرف وڃڻ. فوت پاڻيءَ هيٺ آيل هئا. پوءِ
پاڻي لهي ويو هو. مسوريءَ طرف پل ٽٽڻ سبب، مان ڪڏهن
سيمينار ۾ شرڪت ڪرڻ ادران دهليءَ کان آگري هليو آيو هئس؛
مگر اُتو متڙا ۾ هئس. پوءِ ورنداون ۽ اُتان آگري آيو هئس. مون
گنگا کي هردوار ۽ ڪانپور ۾، ڪي سال اڳ ڏٺو هو. هردوار جي
گنگا ۾، سنڌيا وقت مـون دونا ۽ اُن ۾ گلن وچ ٻرندڙ ڪافور
۽ اُنهن دونن جو ڪافلو ڏٺو. ڪانپور ۾، اُنجي برعڪس مون
اُن ۾ لاش ۽ ڪدارن تي ڳجهن جا ميڙاڪا ڏٺا. جمنا ڪناري،
مان متڙا ۽ ورنداون جي اُنهن گهاٽن تي ويس، جتي ڪـڏهن
ڪرشن بنسي وڄائي هئي ۽ راڌا نچي هئي. سوچيم مان فنڪار
جي ڇهين حواس جي قوت سان، پولار جي انيڪ شانت پڙاڏن
مان، ڪرشن جي بنسريءَ جو آواز ۽ راڌا جي شرير ۾ پيل زيورن،
خاص طـور گهنگهرن جي ڇم ڇم کي، انهن پـڙاڏن کان ڪٽي
هڪ الوڪ درشيه ۾ منتر مگڌ ٿيندس. مگر، مونکي، ڪڏهن
نه مندر ۾، متڙا جي پراچين دوارڪا ديش ۾ ڪڏهن اُـه منتر،
مگڌ نٿي ڪيو، جو منترن جو ارٿ سمجهه ۾ نٿي آيو ۽ راڌا ۽
ڪرشن جي مورتيءَ جي درشن لاءِ، جمع ٿيل ڀيڙ کي ڪوڙن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

معيار ۽ صفتن معرفت ورهايو ٿي ويو، ان ڪري منهنجو ڌيان راڌا ۽ ڪرشن بدران انهن ڪوڙن ڏانهن ٿي ويو، جن ۾ هڪڙا، مورتين جي سامهون، ڪنهن چوڪٺ اندر ۽ ٻيا ٻاهر ٿي نظر آيا. جمنا جي گهاٽن تي ڇٽن ۽ ٻوڇارن جي عدم موجودگي ۽ وسيع جمنا جي تيز پرواهه موٽڪي ڪنهن غير - ظاهر ٿيل روايتي جڳت جو احساس ٿي اخشيو.

متڙا ۽ ورندابن ۾ اچڻ کان ۽ گليون، جنهن ڪوتاهه رچنا ۾ جڙيل ڪٿان ڪري پيو هو، مون جمنا جي اڻ طرف هڪ انسان نه ڏٺو. فقط چٽيل ٻئي گائيون ۽ ڪتا ڏٺم، جي پوڻ سبب اٿي ٻهڪي ويا هئا، مگر پاڻي لهڻ بعد، هيٺ لهي ٽٽي سگهيا. هيٺ دروازا کليا پيا هئا. اندر ”عجائب گهر“ ۾ رکيل چيزون سامان، ڪاٺ پوليس ۽ پهروئن. مون سوچيو هئو، مان ماڻهو نه آهيان، راڪيٽ آهيان، جنهن ۾ ڪي ڪئميرائون ۽ وڳيانڪ اوزار رکيا آهن ته ڏسان ۽ رڪارڊ ڪيئن آهي، مگر مون ڏٺي تبسڪرتي، جيئي ڪرشن جي چترن جو انگ انگ، هڪ ٻئي کان ڪوڙي، جمنا جي لهرن ۾، ڪي مطلب، اڳيان ڏيکاريندي اوهو ۽ جو احساس ماڻهن جي ٻاج مان ٿيم. اڳتي ايندي، مان اسٽ مان، منهنجي جڳهه، اڳين ۽ هاڻين جڳهه جي، سڌو ۽ پاسيرن ڪرڻ ڦان ڏٺو ته متڙا کان آڳري ڪانٽين، آڳري جي خيالي سرحد کان، شهزادي ممتاز ڪانٽين، آهر ٻئي جڳهه يڪل هئي ۽ هر ٽيون دڪان، ڪيتر جو هو. دهلي سلطنت قلعي جي مشرق ۾ لهي مون نهرو ۽ شاستريءَ جون سماڌيون پاڻيءَ هيٺ ڏٺيون. پاڻيا ۾، سيندي منظرن، منهنجي سندرتا جي احساس تي حملو ٿي ڪيو. شايد منهنجون اکيون ٿڪيون، ڪرشن جي واحد جيان آئي ڏاڍون، جنهن نيورتيءَ ۾ لشڪندڙ ڪوڙن جيان دوستن جا چهرا، ڪتابن جا عنوان، ڳاڙهندڙ ڪٽيهڙ، محل، مقبرا

۽ چنبيل ٻوٽن جا نقش، حاتم طائيءَ جي ستن سوالن جيان اُڪريا پيا هئا.

تاج محل جي اکين ۾ ڪا سونهن پري نه سگهيو جمنا ۾ امورت ماڻهو لڙهندا ٿي ويا ۽ تاج جي درشن - دوش، قرآني آيتون، مونکي ماڻهن جون خاموش ڪيڪرايون لڳيون.

موت لئي ڪيترا ڳاڻيون ٻڌي سوچيندا آهن، سا ڳالهه مون ٻالڪپڻ ۾ ٿي ڄاتي ۽ هاڻ اکين سان ڏسي ب آيو هئس؛ مگر مون سوچيو ٿي آهي ته ڪهڙي موت ۾ وڌيڪ پيڙا آهي؟ شايد وڏي پيڙا انهي جي موت آهي، جو اشارو ڏئي مونکي منهنجي هستيءَ جو خسيس پڻو ٻڌائي ٿو ۽ پير ڪيترو شاندار يا پيارو آهي موت؟ سمجهيم ۽ صبح جو پلنگ تي گل پيا هجن يا حالتي ۾ چپاڙيجي. جنگ ۾ ڏڪر ڏيئي تاريخي آمريڪي ڪيميائي پيلاٽن نانن قسمن جي ٽينڪ سبب ۽ ڳلي ۾ ڦاسي، بيماريءَ ۾، ڪنهن جي اکين ۾ نهاريندي، جهاز جي ٽڪ الن ڪرندي ٻهارن جي ڪنهن ڪنڊ تان ڏڪو کائي ڪارخاني ۾ ڪم ڪندي يا جلاوطن ڪندي. هتمليت جي اوقيانا جو موت مونکي سهڻو لڳو آهي. زهر جو گهاگهرو پي الٽو مٽي ڀڄي ويو ۽ هوءَ ٽرندي وئي، ڳاڙهيندي وئي، مرندي وئي. تاج جي ڪلپي مدار جي ڏاڪي وٽ وهندي، مونکي دنيا ۾ موت جو تصور ٻلڪل پيارو لڳو. ماڻهو جيترو نه ٽڙي، مٺل نه مٽي ۾ نديءَ جي لهرن ۽ سطح وچ هڪ ٻيا سوچيل سنگهرش. واقف ۾ ٻاڻي. اکين ۾ ٻاڻي. روشني ڪم. ڪين ۾ ٻاڻي. اميد خلاص ۽ پوءِ هيڻ ۽ پڇڻ جي جدوجهد. شڪوجون ٻانهون ڪاليداس کي ڪير سمجهائي، ان ڪان ٻاهر اچي نٿو سگهي.

مان سوچيان ٿو ۽ پاڻ سمجهايان ٿو ته مان - اسٽيشن ۾ هن جو انچڻ لڳو جڻ مون اها. اسين. ٻي، جي ڏورئي ورائي آهي.

مان طئه ڪري نٿي سگهيس ته هن شئيءَ ۾، سڄو جو سڄو ٿي ڏنو، يا مونکي، جيئن مون تاج ۽ جمنا کي ٿي ڏنو. منهنجي ساڄي، ٻوڙو ٻڍڙو، ٻه ڇوڪريون، نوجوان، مختلف جنس جا، تاج کي پنهنجي ڏيئي ويٺا هئا. شايد هو ڪين ڏسندي هجي ۽ ڪيس ڪنهن مرد جي ڪميءَ جو احساس ٿيو هجي. مون ان طرف فقط هڪ دفعو ڏٺو هو. تاج اندر ٻن لاشن تي قبرون اڏيل هيون ۽ سنگ-مرمر جي ايوان ۾، هڪ پيو شاهجهان، هڪ ٻي ممتاز ويٺا هئا. مان اڪيلو هئس، ان ڪري ضروري نه هو ته مان هنن ڏانهن نهاريان.

ڪجهه به سوچين هو يا ٻنا سوچ جي قبرون ٻڌجي ويا هجن.

شايد هو ٽيون دفعو آئي آهي. ٻهريون دفعو هو ساهيڙين سان گڏ هئي ۽ هن تاج ۽ جمنا ۽ اڏامندڙ طوطن جي قطار ڏانهن نهاريو. پين به انين ٿي ڪيو. هنن جي قدن، چهرن ۽ خيالن ۾ ضرور وٿي، گلن ۽ ڪتابن جيان اختلاف هوندو. ڪي هڪ فڪر جي چبوتري لي پراجمان هونديون. ڪي شعور جي وهڪ ۾، غير ترتيب، عڪس ۽ منظر ڏسنديون هونديون. تاج جي مدارن تي چڙهڻ جي منع آهي، جو ڪي ڏهاڪا اڳ گهڻن عاشقن، ناڪامياب، عورتن، مردن، ان جي ٻهين تان، ٽپو ڏيئي، آپگهات ڪيو آهي. مان سوچيان ٿو ڪڏهن تاج جي مدار اندر، انين ضرور ٿيو هوندو، جو هڪ مرد، هڪ عورت جي جدائي برداشت نه ڪري، آتم-هتيا جو سوچيو هوندو ۽ ڪيس ڏاڪڻ ۾، هڪ عورت، جا هڪ مرد جي جدائي برداشت نه ڪري، خود-ڪشي ڪرڻ لاءِ آئي آئي هوندي، ڪيس گڏي هوندي.

”ڇا تون به جيئن مان لنگهه آهين؟“ مرد پڇيو هوندو.

”نه تون آهين؟“ عورت جو درد گهٽيو هوندو.

”ڪهڙو فرق پوندو جيڪڏهن تون انين سمجهين ته جڏهن توکي ڇڏيو آهي، اهو مان آهيان، ۽ جڏهن مونکي ڇڏيو آهي،

اها تون آهين؟"

۽ پٺي اُن منار اندر، اُنهي ڏاڪڻ ۾، ڪنهن هڪ ڏاڪي تي هڪدم هڪٻئي ۾ اُلجهي پيا هوندا. پنهي رنو هوندو ۽ پوءِ نه ڄي منار تي چڙهي نئين زندگي جيئڻ جو فيصلو ڪيو هوندو ته پريم، شاهجهان ۽ ممتاز جو نه آهي. فقط ڪنهن به مرد ۽ عورت جو آهي ۽ ڪو به مرد، ڪا به عورت، ڪنهن به ماضيءَ باوجود، محبت ڪري سگهن ٿا.

ڪيس ساڙهي پيئي آهي. وار کٽيل، ۾ کليل اٿس. يعني هن هڪ محبت نه ضرور ڪئي هوندي. مان ڪيس ڏسانٿو. هوءَ شفق ڏانهن منهن ڪري بيٺي آهي. ڪير به ٿي سگهي ٿي هوءَ، پر پنجاب ۽ سنڌ جي نه آهي. ايراني ڇوڪرين جي چهري ۾ ڪاليداس جي راءِ جيان حوس جي جهلڪ ٿوري وڌيڪ نظر اچي. شايد اُتر پارس جي آهي. نشنا. ذرڙو تصوف. معصوميتا ۽ اچانڪ مسڪراهٽ. هو نه، تون، تون– تون! تون......

پٺي دفعي هوءَ سڀ هڪ پٺي ڪان الڳ ٿيڻ لڳيون هيون. شايد هو پاڻ ڪان به الڳ ٿي ويون هيون. اُتر من جا رستا الڳ الڳ دشائن طرف ڪاڻ لڳن.

ڳاڙهيءَ ۾، اڌ صديءَ جي هڪ اُديبا، ڪڙڪيءَ مان، ۾ زنلام ۾، ڏهي وڙن واري ڪي سڏ ڏنو ته هنجي چالي منهنجي ڪلهي ڪي ڇهي ويئي. هوءَ ڪڙڪيءَ وٽ، ڪجهه راهوءَ جي ڪنهن پتلي جيان ڇپي تي ايئي؛ مگر مون هنجي اللانور اندر، ڏسڻ جي ڪوشش نه ڪئي، جو اُن ڪوشش مونکي پنجيهه سال ڪنوارو رکيو هو ۽ هاڻ پتي هوس ۽ پيءُ هئس ۽ سندس همعمر هئس. هنجو ڪنواري ۽ منهنجو عاشق مزاج هئڻ اُن اتفاق ڪي ڪو به جسماني اربط بخشي. نه سگهيو، جو وستي ۾ مون پڙڻ جا فقط احوال پڙتا هئا ۽ مان اڳيان و جي رهيو هئس،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان ڪري ٻوڙ کي شايد ساڪيات ڏسڻو هو، ان ڪري گهڻو ئي ٻاهر وهڻ جي خوشي، من اندر ڏاڍيل هراس جي موت ۾ گهر جون ساڌيون مگر سهڻيون، روئڻون ۽ راحت ڪٽي آيون ۽ ادبا جي اٽلڪي ڇڙڪ بعد، مون خود، خيالي گهر کان حقيقي موت ڪائي، ڪيس ڏهي وڙا وٺي ڏنا. اسين ٻئي دوست هئاسين. مٿو ئي باڪ ۽ مان آوائلي دور ۾ آره زوراور. مگر اهي باڪيءَ ۾ اهي حياتيءَ جون سرحدون مقرر ڪري ٿي ۽ اهي حياتي، بلاغت سبب شايد عمر جو گلاس ڀرڻ بهتر ٿي سمجهي.

مگر مون ڏٺو ته ڏهي وڙا ڪائيندي، پستندس ڇهري ئي گلاب جي جڳهه سورج - مکيءَ ورتي. هندو مذهب مون طرف ۽ رنگ ان گل جهڙو ٿيندو آيو وڃي.

”ڇا مونکي چوڻو پوندو ته تون عورت آهين؟“ مون پڇيو.

”تنهنجو مطلب آهي ته، عورت، مرد جي هٿان ساڻي عورت بڻجندي آهي؟“

”ڪشمير جي ننگي راڄڪماري، ڪامر- سولر جي رچيتا، پدمني ڪوک کي ڏسي محسوس ڪيو ته، هوءَ عورت آهي ۽ ننگي آهي.“

پروفيسر جي پاسي ۾ وائل، هڪ شرمائتي ليکڪا پنهنجون اکيون منهنجي اکين ۾ کپايون.

گلاب جي رنگ طرف واپس وٺندي، مشڪي، وندنا چيو،
”ڪنهن پرش کي اندڪار نه آهي ته پڙ - استريءَ جو شرير ڏسي.“

مشڪيو مون به.

پڇيو مانس، ”وندنا، ضروري آهي ته اهي پڙ - استريءَ اکيان اهو پرش پهريون هجي؟“

”تنهنجو مطلب، ڏليپ؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"جا اِستري، هڪ پُرش لاءِ پَر استري آهي، اُن استريءَ لاءِ اُهو پُرش، پَر پُرش ئي سمجهي ته ۽ جڏهن هڪ پُرش، پَر اِستريءَ جو شرير ڏسي ته، تڏهن، ساڳئي وقت هڪ اِستري هڪ پَر پُرش جو شرير ڏسي ٿي."

"غلط پُرش، زال هوندي به اِهي عورت ڏانهن وڃڻو آهي."

"۽ اِها اِهي عورت خود شادي شده هوندي آهي!"

"ڇوڪري اڪثر ڪنواري هوندي آهي."

"مان ڇاڻان ته، شادي شده عورتن جا پرڻي ڪنوارا هوندا آهن."

"يعني!"

"يعني اِستري ۽ پُرش وچ، اقرار جي تقاضا اِها جي ترپتي ڪارڻ آهي."

"اِهو استرين ئي حملو آهي، جو پُگن ڪان مرڻ، هن ئي ڪندو آهي."

"نه وندنا، اهو پُرش جو پاڻ کي لڳل آهي نه هو هڪ کان وڌيڪ محبت ڪري سگهندو آهي، ڇو جو هو، اِستريءَ جي پيٽ ۾ وڌيڪ نازڪي آهي ۽ ڪيس پسند نه آهي، ۽ هو تصور ۾ برداشت ڪري نٿو سگهي نه سندس عورت ڪيس نه، ٻئي ڪنهن کي چاهي سگهيٿي، پڇي کي هڪ وقت چاهي سگهيٿي، پڇي کي پڇڻ جو شرارت ڏيکاري سگهيٿي."

شرم سبب جڏهن ٽئين شخص، جا عورت هئي، مدهن ٻئي پاسي ڪيو، تڏهن وندنا چيو، "دليپ، مان اُنهن مان نه آهيان."

"اِها صفائي خود ۾ مدهجي ايمان جي قبوليت ۽ مدهجي رخ ئي ٿيل فرياد خلاف، هڪ شاهدي آهي."

هن جڏهن ڪليو نه لڳو، اِي ٻاڪي ۽ اِي حيائيءَ پاڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي سوچيل فتوا غلط هئي، فتوا غلط هئي. اها مون پوءِ سوچي، تاج جي ڪناري وٽ، پنيان، ڏسندي، سوچيندي مگر پنيان، جمنا، جمنا جون ٽڪل مگر اوچيون ۽ ڇيت تيندڙ لهرون برفاني پهاڙن تي فوجي سپاهين جي صف جيان ڪاهيندڙيون ٿي آيون. صف پنيان صف. چڙ ۽ لڪل ٽين جهنگ جا اٿو شستر. ۽ منهنجي اکين ۾ لاش ۽ ياج. پا... ۽ جدوجهد.

ڪهڙو وڏان آهي من جو؟ ڪوبه ٻاهت نه هليو، هن ۽ مون وچ. عورت جو اٽڪو چيچاغ ۽ هڪ لمبو خيالي ٻاهت.

تاج کي مون الڳ الڳ موسمن ۾، الڳ الڳ پهرن ۾، الڳ الڳ ڪندن کان ۽ الڳ الڳ مزاج ۾ ڏٺو هو. اهو ڪڏهن ٽڪور جيان، شاهجهان جي اک جو ڳوڙهو لڳو هو، ڪڏهن شرت جي ڪمل جيان، پٿر جو لاش. ۽ ڪڏهن ساحر جي پڪار: هڪ دولتمند شهنشاه جي نماءُ ڪان پري، منهنجي پريمڪا، مون سان ٽون، ڪنهن جي جڳهه تي مل. هر مفڪر، پنهنجي انفراديت ڏيکارڻ لاءِ، تاج مٿان ني، پنهن کان مختلف رايو ڏيندو آهي.

تاج ڏسڻ سان گهٽ سوچڻ سان وڌيڪ سهڻو لڳندو آهي.
۽ هوءَ ٻه قدم اڳيان وڌي مون ڏانهن نهاري رهي آهي.
هڪ پل. ٻه پل. ٽي پل.

مگر پل ۽ پل ۾ سوچ پرڪرياءَ جي ٻن اڻ ڇاتل چيڙن تائين سفر ڪري، ٽئين پل کان اڳ، پهرين پل جي منظر تي نظرثاني ڪري ان ۾ ترميم ڪري سگهيتو. پل، جيئن شايد اهميت رکيو آهي، پل ۾ وقت آهي ۽ فيصلا ۽ عڪس، جو، پل، پر عڪس ڪندو.

ٽيهه سال اڳ، جڏهن مان ڪنوارو ۽ ويهن سالن جو هئس، تڏهن هڪ طلاقيل يا مڙس کي طلاق ڏنل هڪ نقاد مگر اڻچاتل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عورت، ٻهرين واقفيت، ٻوءِ ڇانهن جي ٻيالي تي سوال ڪيو،
"تنهنجو اُپنياس سڀني اخبارن ساراهيو آهي. تنهنجي ناول
جو ساڳارو نائڪ، پنهنجي پريمڪا جي اُن ساهيڙيءَ جي ڪلهي
تي هٿ رکي ڪيس پنهنجي اُو ڪوٺي، جا ساهيڙي هنجي
ريمڪا جي ٿيل شاديءَ ڪان واقف، مگر مجبورن غلط قسم جي
عورت آهي — طوائف. هڪ ترقي پسند آخرت— مگر دلچسپ،
نوڪي اِن ڪتاب جو ٻيو ڀاڱو لکڻو ٻوندو."

"ڇو؟" مون عجب مان پڇيو "ڇو، سڄاڻا؟"

"اِها ڳالهه جي فنڪار ڪي للڪار آهي ته موجوده اخلاقي
پابندين ۾ هڪ سيبه شخص، گهرو ۾ وِنشيا سان، جا هنجي زال
آهي ۽ سماج سان، جا اِهو رشتو قبول نه ڪندي ڪيڏن ته
هلي، انجو اندروني سوچ ٻاهريون وهنوار ۽ روز مره جي ٻاريڪ
تفصيلن جي هو عڪاسي ڪري."

ٽيو انيءَ ته ٻهرين واقف ٻوءِ دوست ۽ ٻوءِ هوءَ منهنجي
پريمڪا ٻڌجي ويٺي. مان غلط نه هئس جڏهن مون وندنا کي
چيو ته عورت شادي شده ۽ مرد ڪنوارو ٿي سگهيو ٿي ته هڪ
اِستري پُر—پُرش جو اُگهاڙو جسم ڏسي سگهيٿي.

۽ هيءَ جا جوان ڇوڪري بيٺي آهي، منهنجي سامهون.
شايد ويهن سالن جي هوندي. مونکان اٽڪل ٽيهه سال ننڍي.
مان ٻه ته انجو شرير ڏسي سگهان ٿو. چارلس ڊڪنس جي
ڪنهن اپنياس جيان هڪ شاعرانه وِاِنصاف. تاج محل. سنڌيا.
جمنا. هوا. سنگ — مرمر جو ايوان.

"مئنيجر، هڪ ٻال بيڊ روم گهرجي." آگري جي هڪ
ٻوش هوٽيل.

مئنيجر، منهنجي مٿي ۽ هنجي ڇهري ڏانهن نهاري ٿو.
نوڪن ۾ اچا وار هئڻ سبب مان ڪيس شايد پنهنجي عمر کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڏو لڳائيندو ۽ انڪري هوءَ ڪيس پنهنجي عمر کان ننڍي لڳيٽي-
”سنيهڙا؟“
”ڪوبه به ڪلاڪار به اَجنبي، يا فقط اِستري ۽ پرش.“
”ته ڪجهه ڳالهين ۾ وڃو.“
”ڪجهه ۽ ڳاليون — مگر ڪجهن ۾ ڳپ آهي. ڳهڻ ۾ پاڻي
آهي، چمڪ ئي ڳائيون ۽ ڪٿا. رچ ۾ پاڻيءَ جو وهم وهي ٿو.
پاڻيءَ ۾ سڀڪجهه جو.“
مگر تصور ۾ ڪاڪ هونيل ٿهي نٿي سگهي ۽ خيالي گفتگو
۾ ماڻ خفتگيءَ جو شڪار ٿيان ٿو. لڳيٽو پاسي ۾ ڏيءَ بيٺي
آهي ۽ سامهون ڪو مندر آهي. ماڻ پنهنجي سنسڪارن کان
چونڪارو پاڻڻ لاءِ. سامهون اُن نوجوان ڇوڪريءَ ڏانهن نهاريانٿو
سوچيانٿو ته ڇا موڪلي اڳيان ڏسڻ لاءِ ڪجهه ڪونهي؟
هنجون نظرون اَچا منهنجي چهري ۾ ڪتل آهن.
شهزادي منديءَ وٽ ٽانگي واري ڇيو ”حضور ڪيڏانهن؟“
”تاج محل.“
”اچو سرڪار.“
”گهڻو وٺندين؟“
”ڪجهه به.“
”نه پهرين طئه ڪر. آگري ۾ سڀلا نين کي ڦريو ويندو آهي.“
”هڪ رپيو ڏجو.“
”فقط هڪ رپيو — اِها تاج محل جي اي عزتي آهي.“
”حضور تاج محل پوڙ سبب ڏهن ڏينهن بعد اچ کليو آهي.
۽ اِهي ڏه ڏينهن مون ۽ منهنجي گهوڙي هڪ ڪٽي آهي.
بک ۾ اکيهه ڪرندا آهن.“
ٽانگو هلڻ لڳو. پنهي طرف نشڪور جي نظمن جيان شاهي.
وڻ. پڇيو مانس، ”ڪيئن آهي تاج محل؟“

”اوهان نہ ڏٺو آهي صاحب؟“

”نہ ڏٺو آهي!“

”ڇڻ اڄ ڏٺيو آهيَ.“

”گهوڙو سٺو آهي، گهڻي وڙندو.“

”سانئي سٺ سؤ رپئي.“

”بس! رپئي جو هيڪڙو گهوڙو ڇڏين لکين وٺ ي.“

”ها بابوجي. پڌو اٿم. لکن جي اُنهن تي راند ٿئي.“

”تنهنجو گهوڙو گهڻي جو ڪاڏو ڪاڻي؟“

”روز پنڊين رپئي جو.“

”۽ تون، تنهنجو گهر؟“

”بابوجي، هيءَ ٽانگو نہ آهي - هندستان آهي. هن ٽانگي سان ملڪ جي بک ۽ غريبي لاڳو آهي. ڇڏيو اِنکي. ماڻهو تاج اندر، ممتاز جي قبر وٽ پئسا رکندا آهن ۽ مولوي الاهوُ پڪاري چوڻون منت، پنهنجي آواز جو پڙاڏو ٻڌائيندو آهي، جو بہ هڪ تاج جو جادو آهي؛ مگر پئسا نہ شاهجهان جي قبر اڳيان رکڻ گهرجن، جنهن تاج محل ٺهرايو.“

واپسيءَ ۾ منهنجا فنڪار دوست مونکان الڳ ٿي ويا ۽ منهنجي دماغي آوارگي مونکي جمنا ڪناري ٿن شهرن ۾ ڇڪي آئي. مونکي ديال باغ، تاج خلاف بغاوت جي هڪ اڌوري رچنا لڳيءَ جو پنجهتر سالن کان ٺهي رهيو هو ۽ ڪيس ٺهڻ ۾ اڃا ٻي سؤ سال پيا لڳڻا هئا. فتح پور سڪريءَ ۾ مونکي ٻار ۽ راڻا سانگا يا پرتاب ۽ اڪبر جي لڙائي، جو ڌاٻائيءَ جي ونڊڻي، انارڪليءَ جي سندان-تلاءُ، سليم جي جنم آستان يا حضرت خواج شيخ سليم چستيءَ جي درگاه ۽ مغل معمار جي فن کان وڌيڪ اُنهن ٻن وزيرن جو خيال ٿي آيو، جي سنڌ، اڪبر کي ڏنا هئا ۽ بعد ۾ جمنا کي ڏسي مان ڪوڙي ٻهڄي ويو هئس

۽ شاد جو دهشت دم درياه ۾، ڪلام ياد پيو هوم.

ڇو آهي من ۾ اها پڇڪ؟- هر زمين جا داستان مختلف مگر حاصل مطلب ساڳيو آهي. سنڌ ۾ موهن جو دڙو اُڪرڻ لڳو آهي. شهر اُڏري دڙو ٿيو، مگر دڙو اُڪرجي ڇا ٿيندو؟- هڪ تهذيب دڙي ۾ بند آهي ۽ هڪ تهذيب مٽي ٿيندي. هيءَ تاج جنهن جي هڪ منزل جي هڪ ڏاڪي وٽ ماڻ ويٺو آهيان، اُنهي پٿر کي ڪنسر ٿيندي. اهو آهستي آهستي ٿيندو. پوءِ فقط تاج جا داستان رهجي ويندا. الف لئلا ۽ حاطمطائيءَ جي محلن جيان اُنها قصا پڙهبدا ۽ قصا حقيقت کان وڌيڪ سهڻا هوندا آهن. هونءَ به تاج ۾ سونهن ڪونهي، تاج جي تاريخ ۾ آهي. ۽ تاريخ ۾ بادشاهن جو ذڪر هوندو آهي، عوام جو نه.

تاجمحل جي ڪاپي پنجين ڏاڪي تان اُتڻ وقت مونکي لڳو ته اُهو ڏاڪو نه، قبر هئي ۽ سامهون هڪ ممتاز بيٺي هئي. ڪڇهه مغل پينگ سان، ڪنڌ ڪاپي هيٺ ۽ نگاهون اُن ڪان به هيٺ.

”توکي تاج پسند آهي؟“ مان اُن اُتر پارني ڇوڪريءَ کان پڇانئو.

”ها.“ هوءَ مشڪڻ بند ٿي ڪري.

”توکي تاج ناپسند آهي؟“

”ها.“ هوءَ وري به مشڪڻ ٿي لڳي.

”ڇا، ائو. توکي تاج پسند آهي، انڪري آون هتي آئي آهين. توکي تاج ناپسند آهي، انڪري آون اِنکي پٺي ڏيئي بيٺي آهين.“

”ها.“ هوءَ مشڪ کي چهن ۾ چپارڻ ٿي لڳي.

”هل ته تاج ڏي پرڪرما ڏيون.“

هوءَ هلڻ لڳي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهه قدم ڪڍڻ بعد مون پڇيو، ”تو ساوڻي سنيوان پڙهيو آهي؟“
”مون ست قدم ڪڍيا آهن؛ اسين مٿو آهيون.“
”هڪ فوٽو ڪيا هون؟“
”ياد وڌيڪ بهتر آهي!“
”ڪيئن؟“
”جدا جدا وقتن تي، هڪ پاونا، جدا جدا ارٿ پائيندي ٿي. هر ياد هڪ تاج آهي.“
”ڪهڙي پاو نا؟“ مون پڇيو.
”ٻه اڄنبي - هڪ قدم.“
”هڪ اداس هجي ٻه ٻيو مسڪرائي.“ مون وري چيو،
”اٿر پارت جو فلسفو.“
”پوڙ ۽ پوڙ ۽ پوڙ! درد ۽ درد ۽ درد! پوڙ ۽ درد جي گهيري ۾ اداسائي. جدوجهد، مسڪراهٽ.“
اسين تاج جي چوڌاري ڦرندا رهيا سين.
ڏٺم اڪيلو هئس مان. اڪيلو برڪرما ڏٺي رهيو هئس.
مان پنهنجي گفتگو چاهان ٿو، هنجي نٿو چاهان. هوءَ اداس، مون مشڪيو. مان اداس، هن مشڪيو. ۽ هوءَ هلي وئي، مگر هوءَ مون سان گڏ هئي. شايد مان ٻه گڏ ويو هوندس هن سان.
مان نٿو چاهان. برڪرما هڪ ڪرانتي آهي. منهنجي اندر جو نظام بدليو آهي. من جو ڪليش گهٽجڻ تو لڳي. مان ٿانگي ۾ وينو آهيان. تاج مٿان اداس چانڊوڪي غالب پوڻ ٿي لڳي.
تاج مسڪرائڻ جي ڪوشش ٿو ڪري. گهوڙي جي ٽاپ ٽاپ، گهنگهرن جو علم عروض من ۾ موسيقيءَ جو درياه ٿو خلقي.
جمنا جي وهڪ ۾، انهي آواز سبب منهنجي موسيقي المناڪ ٿي اٿجي ۽ مان ڏسان ٿو ته تاج ۾ ڪا مسڪراهٽ ڪونهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اُنهي ڪا پاشا ڪونهي. جمنا-آهي، جنهن ۾ لاش تري رهيا آهن، جمنا اکين ڪان ٻري آهي ۽ لاش اکين ۾ چمڪن ٿا ليڪن ذهن ۾ ٽنگيا پيا آهن.

ڀر ٽانگي ۾ هوء مون سان گڏ آهي؛ هوء اڪيلي، اڳوات اُن ۾ چڙهي وئي آهي. هن جي اکين ۾ چٽ آرسين جي ڀور پريل آهي. جو باهر آهي، اُنهيءَ ٽنڌل عڪس انهن ۾ جرڪن ٿا. سفيد تاج ، لعل حاطا. "تاج ميرو تي ويو آهي. اُنڪي صاڻ سان ڏونڍڻ گهرجي." مون چيو.

"چانڊوڪي تاج ڪي ڏونڍي آهي."

"تون ڪتاب تمام گهڻا پڙهندي آهين!"

"ڪڏهن اوڪ اسٽان اي عرصو پهندي هئس. هر وشيه تي ڪتاب آهن. هر ڪتاب ۾ گيان آهي. مگر هڪ ڪتاب ٻئي جو مخالفتي آهي. هڪ ڪتاب، ماڻهوء کي رستو ڏيکاري ٿو، ٻيو ڪتاب گمراه ٿو ڪري. ليڪن ٿو نه، راه گم ڪندڙ ڪتاب بهتر آهي؛ ڇو جو ڪا راه نه آهي، جا جيون لاء صحيح آهي. قدر-دائمي آهن، ڪتاب مختلف ماپا پڌائين ٿا. ڪتاب لکندڙ جا پل پلايان آهن. هاڻ مان ڪتاب نه پڙهندي آهيان. مونکي لئبرري ۽ ميوزم ۾ ڪو فرق نظر نه اچي. ٻئي پوئتا آهن. ليڪ پهنجا سر درد، خواب، فڪر، اُنيو تهذيب متان مڙهين ٿا."

"۽ مدورنجن؟" مون سوچيو مان هنس کي ڪو فٽ پاٿي وڪڙ ڏيان-

ڪالهه اسٽيشن تي مون دال پورپون ڪاڌيون. اکه سبب ڪجهه نه ٻڌايم. هسٽ ڏونڍڻ لاء پاسي ٿيس ته ٻارهن سان جو هڪ ڇوڪرو اُن ٻليٽ ڏانهن وڌيو. هن ٻليٽ کڻي ۽ پوء اُن کي ڪنهن سياسي پارٽيء جي اليڪشن پڌرنامي جيان سمجهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪدم واپس آڻي رکي ڇڏي. پاسي ۾ ڪنهن ڪير پئي، ٺڪر جو گلاس ڦٽو ٿي ڪيو ته اُن پار اهو گلاس هن ڪان کسيو، شايد اُن ۾ بس ٿي ڦڙا پيل هئا - هن آواز ڪري انهن کي پيتو ۽ گلاس کي جيب سان چٽڻ لڳو. ڪير ڏيندو هو؟- ليڊن، هتان؟"

"منورنجن" ۽ جتوڻي ڏني، "ڪبولر جي پلي ۾ اکيان ذهني فراريت آهي."

"تو رو روڪ، ٽانگي کي." مان آواز ٿو ڏيان.

رات آهي. رستي جي ڪنڌ تي، غلط وقت تي هڪ جولشي ويٺو آهي. هڪ پٽڙي ۾ مٽنا ويٺي آهي. فقط ڏهه پئسا ڏيڻ سان، مٽنا، منهنجي منهن نهاري، اٽڪل سؤ لفافن مان ڇهنب سان هڪ ڪڍندي، منهنجي مقدر جو فيصلو اگواٽ لکيل آهي. پر مان نٿو چاهيان.

۽ جولشي لفافو کولي پڙهي ٿو: اوهانجي من ۾ اُلجهن آهي. هن جنم ۾ فقط سنگهرش آهي. پئي جنم ۾ ڌن، ايش، ڪيرتي.

سيما ڪلهڻ تي لڳي.

"بس انهن ٿي." مون چيو. "ڪتاب ته ڪتابن جا مخالفتي آهن."

"مان نئين هندستان جي ڳولها ۾ هئس، مگر ڪٿي آهي نئون هندستان، راڄ؟" هن چيو، "۽ مون هندستان ڳولهي ڇڏيو آهي. نون، آهين هندستان. قديم، وهمي. ٻاپا وادي..."

"نه مان دليپ آهيان، نه مان راج آهيان. نه ايشوري واندنا هئي، نه ڪا سيما موتسان ٽانگي ۾ آهي. خيالن ۾ نالا ۽ چهرا بدليا وڃن. هميشه مون انهن ڪيو آهي. لفظن جي پنهنجي سلطنت آهي. نالن کي پنهنجو طلسم آهي. سيما. ممتا. هيما. ڪير به ٿي سگهي ٿي هوءَ. مون پتارڪ ۾ فقط هڪ نوجوان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عورت کي ڏنو. عورت جا جوان هٿ. جواني، جنهن ڇوڪريءَ کي عورت ٿي ثابت ڪيو. مان اچا اُن مناري جي ڏاڪي تي وينو آهيان.

ٻاهر هڪ ٽانگي وارو آهي، جو مونکي هڪ رپئي ۾ تاج محل تائين وٺي آيو آهي. مان کيس ڏاڍو ڏيڍ ٻاهر ويهاري آيو آهيان. مون کيس انعام ڏنو آهي ته مان کيس گڏرڀل ڏهن ڏينهن جي ڪيڊيل ٻڪ جو مڪمل اجورو ڏيندس.

مان تاج جي مناري جي هڪ ڏاڪي تي وينو آهيان. مونکي لڳي ٿو ته مان هندستان جو پردان منتري آهيان. منهنجو هندستان ٻاهر ويٺو آهي. هندستان سان ڪو انعام آهي منهنجو!

وينو رهندس مان. پر نه. منهنجو تصور ڪرسيءَ جو ٻار پوئي نٿو سگهي. مان ٽانگي ۾ ٿي آهيان. من ڪٿي نه هڄي. پر منهنجو ذهن مونکي اجازت نٿو ڏئي ته مان پنهنجي ويچارن کي ڪو راڄنيتي موڙ ڏيان. اکين ۾ جمنا جون لهرون ايرن ٿيون. جتي لهرن وچ ۾ هڪ لاه يا هر لاه ۾ هڪ سسي. ڪيترا خالي لاه آهن. مون ٽانگي واري سان ڪو به واعدو نه ڪيو آهي. مگر هو اداس آهي. هو شايد ان ڪري اداس آهي جو مان اداس آهيان. يعني شايد سمجهي ٿو ته تاج مونکي متاثر نه ڪيو آهي؛ انڪري، ڀاڙي جا اميد رکيٿو، مان کيس انڪان گهٽ ڏيندس. غلط آهي هو. هو به هڪ تاج آهي: ٻه ٻانهون + ٻه ٽنگون = چار منارا سر = گنبذ، ڇاتيءَ اندر خوشي ۽ سک جون ٻه قبرون.

زندگي هر انسان کي تاج محل ٺاهي ٿي ڇڏي. اسين رڳو سونهن کي غلط ارٿ ڏا ٺهشيون ته اسين صحيح ارٿ مٿان غلط سونهن جو ملمعو ٿا لڳايون. تاج هڪ ننڍي آهي. ان نديءَ کي ٻڙام ڌرم سرشٽ نهرايو آهي.

”تون ماڻ ڇو آهين، ٽانگي وارا؟“

”ڀيرين اوهانکي شهزادي منڊي ڇڏيان، پوءِ گهر وڃان.“

”تو ڇيو، تاج ايڪن لڳندو آهي، ڇڻ اڄ نهيو آهي.“

”ائين ڳالهيون ڇوندا آهن.“

”تو ڳڻا دفعا تاج ڏٺو آهي. تنهنجي عمر ۶۰ سال ته هوندي.“

”عمر ته ياد ڪونهي ۽ تاج ته اڪثر پيا ڏسون.“

”اندر وڃي — ڇڱيءَ طرح.“

هن ڪو به جواب نه ڏنو.

”جواب ڏي.“

”اوهين ڪلندا. سرڪار، غريب انسان آهيون، اسين ڪٿي ۽ تاج ڪٿي!“

”پوءِ به . . .“

”مون ڪونه ڏٺو آهي.“

”ڳڻن سالن کان هتي رهندو آهين؟“ مون عجب مان پڇيو.

”سال ياد ڪونهن- هتي ئي ڄائو آهيان.“

”۽ پوءِ به؟“

”ڏٺو ڪونهي، ان ڪري چوڻ نه گهرجي. تاج هڪ عياشي آهي. سوچيم جوانيءَ ۾ ڏسندس. مگر جوانيءَ ۾ ڏسي نه سگهيس. سوچيم، ڏسندس ته گهر سان، پٽي جي ٽانگي ۾ چڙهي. اي فڪر، مؤج سان. پر اهو ڏينهن . . . . . .“

”اڇا نه آيو آهي.“ مونکي ايڪيٽ جي ڪنهن ناٽڪ جو عنوان خيال ۾ آيو.

دهليءَ اسٽيشن پاهران هڪ گرانڊ ٽيمٽ گڏيو باغ جي ڪنڊ وٽ. هن وٽ لڪڙيون هيون — سڪيون ۽ ٿلهيون. چيائين:

"بابوجي، جي چار آنا ڏيندا ته ٻانهن کي سڌي لڪڙي هڻي اوهانکي اها پڪي ڏيکاريندس. ويهه ڏيندا ته وڏي ٻانهن ۾ جيتري گهڻي تڪليف ٿيندي؛ اوترو وڌيڪ اجورو وٺندس. اوهانجي هٿ ۾ ڪتاب آهن. ضرور شاعر هوندا. انهن ته مون ۾ شيڪسپيئر ! ۾ آهي."

سوچيان ٿو، ٽانگي واري کي پنهنجي پرس ڏيئي ڇڏيان پر ڇاڪاڻ ته: هو نه ٻڌندو هن شيڪسپيئر جي پرستار کي مون ڏهه رپيا ڏنا. مگر هن نه ورتا. چيائين: "لڪڙي ڀڃائي، انجي ٽوٽي موجب اجورو ڏيو." مان ڪجهه ڪري نه سگهيس. مان ڪجهه ڪري نٿو سگهان. مان پنهنجي تصور کي به ڪا عياشي بخشي نٿو سگهان. هن ٻالڪرا مڌهنجي عجب جي احساس کي ماري ڇڏيو آهي. ٻالڪرا خود ۾ هڪ نڪي آهي. سڀ موهه ۽ پڪ!

(ڪوئٽا ١٩٨٢)

★

۞ جواب جي ٽلاش جو خفت

- هن ائين ڇو ڪيو؟ مونکي ڏسي ان لاءِ هڪ ٽهو ڏنائين. مونکي سڃاڻي پاڻ بچائڻ لاءِ ٻيو ٽهو نه ڏنائين. ڇو؟-

مان سمجهان ٿو ته هو مونکي خسيس ماڻهو سمجهندو آهي؛ مان سمجهان ٿو ته هو مونکي صحيح طور خسيس ماڻهو سمجهندو آهي. مان سمجهان ٿو ته انتي مونکي ڪو اعتراض نه وٺڻ گهرجي ۽ مان سمجهان ٿو ته مونکي انتي ڪڏهن اعتراض نه ٿيو آهي. مان سمجهان ٿو، مون وٽ اهڙي ڪا ڳالهه ڪونهي جنهن سبب مان ڪيس خسيس نه لڳان. شڪل مان خسيس هو ٻه لڳي. ڪڏهن الهاس ميونسپل پرڏان ٻه هئو. هاڻي هڪڪي فرنيچر جو وڏو دڪان آهي. مان اُن ئي ميونسپل ۾ هڪ ڪچو ڪلارڪ هئس. هاڻي نه اُتي ئي فقط پڪو ٿيل ڪلارڪ آهيان؛

مان موٽائيڪ تي پيلي رفتار سان اڳيان وڌي رهيو هئس ۽ هن سپنڊا ٽاڪيز ڪان، انگل هوٽل جي ڪنڊ پڪڙي رستو اوراڻگهي ٻئي پاسي وڃڻ چاهيو. منجهند جي ٽيز اُس سبب رستي تي واهڻن جي ڀيڙ گهٽ هئي.

هن اي خيالي ۾ مون ڏانهن نهاريو ۽ پاڻ بچائڻ لاءِ هڪ وڏو ٽهو ڏنائين.

- شايد واپس مان ٿوري گجي ٻه اُڪتس. اچا ٻيو ٽهو ڏنائين ته مونکي سڃاڻي ورتائين ۽ ٻيو ٽهو نه ڏنائين. هو ٻيو ٽهو ڏيڻ جي انداز ۾ آيو ٻه پر هن ٻيو ٽهو نه ڏنو.

پهرئين ٽهي کان اڳ شڪل اهڙي ٿي وئس ڄڻ اڇهو ٿو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏک ڪاٽي. مڻڇن ۾ هراس. شايد ٽرت سوچيائين: بس ٻين سان
ائين ٿي ۽ اڄ مون سان به ائين ٿيندو. ڌڙام - سمنش!

ٻچان!

آڇان!

ٻچان!

مونکي ڏسي شايد کيس ارمان ٿي پيو. هڪدم ڏيکاري اهڙي ڏنائين جڻ هن اهو ٿيو نه ڏٺو هو. ڪجهه اهڙي ته ڏيکاري ڏنائين ته مون اهو ٿيو نه ڏٺو هئو. پاڻ سمجهي ٿو ته مون واقعي اهو ٿيو نه ڏٺو هئو ۽ انڪري کيس هڪدم خاطري ٿي وڃي ته هن اهو ٿيو نه ڏٺو هئو.

مون ٻچاءَ کان قدم ٻريان موبائيڪ کي هلڪي ٻريڪ ڏني. ٻيل نه وڄايو ته سنڀال ڪٿي اڏامي نه وڃن. اگر هو مدهنجي موبائيڪ هيٺان آيو ٿي ته آمدرفتي نيمن جي ڀڃڪڙي جو ڏوه مٿس لڳندو- مونتي ڪونه لڳندو. مون ٻريڪ به ڏني ۽ ٻيل به وڄايم ۽ مان رستي جي ٻئي ڪناري هئس ۽ هو هڪ ڪُهنڙيءَ مان نڪري سڌو وڏو رستو اورانگهي رهيو هو.

هڪ دفعو مونکي سڃاڻڻ بعد هن وري نه ساڄي نهاريو نه کابي نهاريو. نه بيٺو. نه تڪڙو هليو ۽ نه آهستي. کيس يقين ٿي ويو ته ساڻس ڪو حادثو ٿي نٿو سگهي. هن اهو ڏيکارڻ چاهيو ته کيس يقين آهي ته ساڻس ڪو حادثو ٿي نٿو سگهي.

دراصل هن جڏهن ٿيو ڏٺو، تڏهن بٽڻ کليل ڪوٽ جا ٻئي پاسا کابي هٿ سان جهليائين. جنهن ظاهر ٿي ڪيو ته ورس پٽسا ڪونه هئا. هن ٽرت ڪوٽ جي ٻنهي پاسن کي نه رڳو مضبوط جهليو، مگر اهڙو زور سان جهليو جو سندس ٻيا ڙي ۽ ڀڪڙي جسم جا هڏا ۽ نقص ظاهر ٿي پيا ۽ لڳو ته هن ڪوٽ کي نهه پاڻکي ٿي سنڀاليو ته ٻچان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهه ٻڪرو، ڳچي ٻڪهه پڪيءَ جيان. ٻدن لائين جڻ پنج ڪڪڙ هڪ ٻئي مٿان چڙهي بيٺا آهن. پنج ڪڪڙ هڪ ئي وقت، هڪ ئي انداز ۾ ٽپ ڏين ته سندن سرڪسي انتظام ۾ ٿوري گهڙگهلائي ضرور ايندي. سندس ٻدن جڻ مٽيون مڌهن اڌ گولائيءَ ۾ ٻڌل، ٻيڊ جو لڪڻ. هڪ ٽپو ڏيڻ ۽ مونکي سڃاڻڻ بعد هو اڻ ريت بيٺو ۽ هليو. ٻيا ڪڪڙڪسي ٻار ڪٽي. ٻيڻ ٻيڊ جو لڪڻ ٻنا ماڻهوءَ ڪتب اچڻ لڳو.

هنجي ڇهري ۾ وڏيڪ ٽپ ڇو، نه، ٻڌا ٿيو؟

ڇا هو انهين ٿو سمجهي ته، مان هن سان حادثو ڪري ٿي نٿو سگهان؟ ڇا هو انهين ٿو سمجهي ته منهنجي موهانيڪ ايڏي طاقت نٿي رکي ته، ڪيس اڏائي ڦٽو ڪري؟ ڇا اهو ممڪن ڪونهي ته مان ڪنهن طرح، غلطيءَ وچان ٿي سهين، مٿس فاتح ۽ انڀيت ڪانٽس مٿاهون ڏسڻ ۾ اچان ته خسيس ماڻهو ٻه ٻنهنجي خسيسپڻي سان غير خسيس ڏسڻ ۾ اچي سگهي ٿو جڏهن ته، سوال غير خسيس ٻڻجڻ جو نه آهي؛ مگر هڪ پل لاءِ ٿي سهين، هن لاءِ نه، مون لاءِ ٻهرين سائس برابري ۽ پوءِ اناهون ٻڻجڻ جو آهي؛ ڇاهي ته اهڙو موقعو مون ڪونه ڳولهيو ۽ هن خود مهيا ڪيو؛ پر ٻيو ٽپو نه ڏٺئي ان موقعي کي هن اٽي جو اٽي ماري ڇڏيو. هو، منهنجي واهڻ هيٺان اچي سگهي ٿو، هو مون کان اهو ڄاڻڻ جو حق ڇو ٿو کسڻ چاهي جو حق، ناحق، هڪ اڪارڻ پڌا ٿيل اتفاق آهي.

ٻاڻ ٻچائڻ انساني فطرت آهي؛ هو ان رواجي ڳالهه کي لڪائڻ جي ڪوشش ڇو ٿو ڪري؟

ڇا آهي جو منهنجي من ۾ ڪجهه ڏنڌلو، مبهم، اڳ نه ڄاڻل آهي، جو مان سمجهي نٿو سگهان ۽ من جي ڪوٽ ڪوٽ ڪرٻان ٿو ته هن ٻاڻ ٻچائڻ جي انساني اظهار کي لڪائي ڇالاءِ ٻالو؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ هن ڇا ٿي ويچاريو، جو مهدڪي خيال ۾ نٿي ويچاريائين؟ ويس جان ٿي، پر جان نه. ويس، اُن وقت جان نه ويٺي هئس! هن ڪجهه نٿي ويچاريو ۽ ڇو ائين سمجهيائين ته هن ڪجهه نه ويچاريو ۽ ڪجهه ويچاريو ٿي. ڪجهه به نه ويچارڻ جو اهو ڪجهه ڇا آهي، جو من جي تهن ۾ ڍڪيو پيو آهي ۽ اُتان ٻاهر نٿو نڪري؛ حالانڪ مان من جي ڪوٽ ڪوٽ ڪري رهيو آهيان ۽ اهو ڪجهه آهن هيٺان تهن، اُنهن هيٺان تهن ۾ لڪو ويٺو آهي؟

هن موزسان ڳڌهن به نه ڳالهايو آهي. مهدڪي ڳالهائڻ ڪي نه ڪا اهميت ٿي نه آهي. انڪري جيڪڏهن مون هن سان ڳالهايو به هوندو ته اهو طئه شده آهي نه مون هن سان ڪونه ڳالهايو آهي.

مونکي اوماڻ اهو آهي ته جڏهن مون هن سان ڪو حادثو ڪونه ڪيو آهي؛ انڪري هوُ مهدڪي حادثي جو شڪار ڪونه ٿيو آهي ۽ ڪيس خبر آهي ۽ هن ڏٺو ته مون ڪيس حادثي کان بچائڻ لاءِ بريڪ ڏني، ٻيل ۽ وڃايو، پوءِ هن ڇو نه ظاهر ڪيو ته ڪيس بچائڻ جو اهو ڪم مون ڪيو هئو ۽ هن ڇو نٿي سمجهيو ته مون اهو ڪم ڪيو هو؟

هوُ ميوُنسپل هال ۾ قدم رکندو ته ملازمن جا هٿ سلاميءَ لاءِ سدن ڪدن تائين پهچي ويندا. پوءِ ماٿهو گم، هوا ۾ فقط ڪن ۽ سلاميءَ وارا هٿ. هن هڪ اُپو ڏٺو ته مون اهي ڪن ۽ سلاميءَ وارا هٿ ڏٺا.

هوُ اهو ڏڏڪو لڪائي ويو ته هو مهدڪي واهڻ سان اُڪري جي، اڏامي سگهيو ٿي. سندس جسم گول مٽول ۽ ڏنگا ڦڏا ورا ڪا ڪاٺي ها ۽ گيسڪيندو، اهڙين حالت قائم رکي ها. چوُ طرف ڪن ۽ سلاميءَ لاءِ اُٿيل هٿ. هن اهو ڇو نه ظاهر ڪيو ته هو مهدڪي واهڻ کان، حادثي، يا لڪڪي، ٻئي ٻانهون مٿي ڪري، ٿورو

پرڀاڻ، اُٺتو، پنڇيءَ ڀر ڪري، سگهيو ٿي ۽ پوءِ مٿي طرف کيسڪندو وڃي سگهيو ٿي؟

هن جڏهن ٻڌو ته سنڊس ڪليل وات ٻڌا آواز جي پڙاڏو ته اوچتو، سنڊس وات جيان کلي ويل اڪين اهو ڏسي ورتو ته هن سان حادثو ٿي چڪو آهي. هو مرڻ واري حالت ۾ رستي تي پٽاڙيو پيو آهي ۽ چوڌاري، اوچتو ظاهر ٿي ويل ساڳي ماپ ۽ انداز وارا پٿر نموني قائم ڪن ۽ سلاميءَ وارا هٿ سنڊس پٽ تي ڪرڻ باوجود سنڊس وڏا ٿيڻ پاڻيءَ جي خوشامند ڪري رهيا آهن.

ڪيس، اُنهن لمحن ۾، هڪ لمحي جي ننڍڙي حصي ۾ يا ننڍڙي حصن جي ونڊن ۾، ان اميد جو خيال نظر نٿو اچي ته هو بچندو!

سنڊس ڪليل اکين اهو سڀ ڪونه ڏٺو آهي، جو اُنهن اکين مان مون ڏٺو آهي، انڪري اهو ٻه طئه شده آهي ته، حادثي کان اڳ، حادثي ته ٿيڻ کان اڳ، انهن اکين حادثو ڏسي ورتو آهي، جو حادثو نه ٿيو آهي ۽ هو درد کان اڳ سرت رستي تي ڪريو پيو آهي، جڏهن ته هو ڪريو ڪونهي.

سنڊس اکيون ٻڌائين ٿيون ته اڳ اُنهن غلط ٻڌايو آهي ۽ هاڻ صحيح ٿيون ٻڌائين ته اُنهن اڳ غلط ٻڌايو آهي ۽ اڳيون ٻڌايل ظاهر ٿو ڪري ته اُن اهو صحيح ٻڌايو آهي ۽ هاڻي هو غلط ٻڌائي رهيون آهن. اکيون چون ٿيون ته چاڪاڻ جو هن سان اڳ ڪو به حادثو ڪونه ٿيو آهي، انڪري هاڻ به ڪونه ٿيو آهي؛ ۽ حادثو، ڪڏهن به ڪنهن سان به، ڪنهن وقت به ٿي سگهي ٿو؛ تنهنڪري هن سان به ٿي سگهي ٿو. حادثو ماڻسڪ سطح تي هن سان ٿي چڪو آهي؛ ۽ حادثو ڪونه ٿيو آهي؛ انڪري اکين جو چيو آهي اهو غلط آهي، ڇو جو اکين جو چيو

اُهو مون جو حادثو هو ۽ حادثو ڪو ٿيو نه آهي، انڪري اکين صحيح ڏٺو نه اُنهن غلط ڏٺو آهي ۽ جو غلط ڏٺو آهي سو صحيح ڏٺو آهي.

اکيون سچيون آهن. ٻال ۾ هڪ سچ. ٻال ۾ ٻيو سچ. انتر ورونڌي. اکيون اک ڇنڀ ۾ سچ ڳالهائين ته ڪوڙ ٿيون ڳالهائين. اکيون اک ڇنڀ ۾ ڪوڙ ڳالهائين ته سچ ٿيون ڳالهائين. سچ لاءِ وچڪڙو آهي. اکين جي ٻنجڙن تي رهي ۽ هيٺ لهي ڪوڙ ڳالهائي. اکيون ڪوڙ ٻڌائين ته سچ ٿيون ٻڌائين. سچ ڪوڙ ٿو ٻڌائي ته اکيون سچ ٿيون ٻڌائين. سچ خود ۾ ڪجهه ڪونهي، ٻدليل اسٿتيءَ جو تت آهي. اکيون اسٿتي ٻدلائين ٿيون. اسٿتيون طئه ٿيون ڪن ٿا. اکيون سچيون آهن- جي سچ ڳالهائي سچ لڪائين انڪري ڪوڙ ڳالهائي سچ ظاهر ڪن. اکيون سچيون آهن.

منجهند جو لڳ ڀڳ خالي رستو. هو هڪ دفعو وري حادثي جي جڳهه تي پهچي ٿو. مان هڪ دفعو وري ٻريان ڪاهيندڙ ٿو اچان. هڪ ٻريڪ. هڪ ٻيل ۽ هنجو هڪ ٽپو. هو پنيءَ ٻڙ واپس گهٽيءَ جي منهن وٽ. مان اُلٽ پنهنجي جڳهه تي واپس. هنجو حادثي جي جڳهه تي اچڻ. منهنجي ٻريڪ ۽ ٻيل. هنجو هڪ ٽپو. هوا ۾ ٻيڻل، چوطرف ڦهليل ڪن ۽ سلاميءَ وارا هٿ. وري هو واپس. وري مان واپس. وري هو اڳيان. وري مان اڳيان.

هو اُن خاطريءَ جي تلاش ۾ نه مون اهو ڪونه ڏٺو آهي ته هن منهنجي واهڻ کان اڳڻ لاءِ هڪ ٽپو ڏنو ۽ مان اُن تلاش ۾ آهيان ته هن مون ڏانهن ائين ڇو ڏٺو نه مون ڪيس ڪونه ڏٺو ته هن منهنجي واهڻ جي حادثي کان اڳڻ لاءِ هڪ ٽپو ڏنو.

حادثي کان اڳ ٻريڪ ۽ ٻيل.

ٻيل.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيل گهر ٻاهران. هڪ ٽيليفون جي ٻيل. ٻيل. ٻيل. ڇڪي ٽاٽي، هڪ آفيس جي ٽيبل تي رکيل ٻيل. ٻيل. سلام. مان نوڪر حاضر. نوڪر سلام، مان حاضر. سلام هجي نه هجي، نوڪر نوڪر آهي. ٻيل - نوڪر حاضر. ٻيل نوڪر حاضر. ٻيل نوڪر حاضر اگر ساڳي ڪرسيءَ تي ويهي نوڪر ٻيل وڄائي ته ظاهر فقط هڪ ٽهوه جو ڪنهن ڏنو ۽ ڪنهن ڏسي ظاهر ڪيو ته هن ٽهو ڪونه ڏٺو. ڪو ڪنهن جو ٽهو ڏسي ڪيئن ٿو سگهي؟ نٿو ڏسي سگهي؛ انڪري نٿو ڏسي. ڇو ته هڪ هيٺاهون آهي. اهو هيٺ آهي. جتي ته، ڪو هيٺ آهي. اُتي هيٺانهين آهي. تنهن ڪري تون ائين سمجهه نه، نه. تون منهنجي مٿان ٿو اچين، نه، مان تنهنجي هيٺان ٿو اچان، جو هيٺانهينءَ جو اُصول تو سان لاڳو آهي؛ ان ڪري تون هيٺان ٿو اچين ۽ مان مٿان ٿو اچان.

هن ڏٺو ته ڪنهن ڪونه ڏٺو ته مون ٻيل وڄائي ۽ هن ٽهو ڏٺو ۽ هيٺانهين تي هٿ سبب مون اهو ٽهو ڪونه ڏٺو، ان ڪري هن اهو ٽهو ڪونه ڏٺو. ان ڪري هن ٻيو ٽهو ڪونه ڏٺو، ڇو ته ٻيون ٽيون ثابت ڪندو ته هن ٽهو ڏٺو ۽ جو ظاهر ٿو ڪري ته اُن ڪن تتل لاهي، پر هيٺانهين هٿي ته تون منهنجي مٿان ٿو اچين ۽ مان تنهنجي هيٺان ٿو اچان ۽ چاڪاڻ جو تون هيٺ آهين ۽ مان مٿي آهيان، ان ڪري مان هيٺ نٿو اچان ۽ تون مٿي نٿو اچين ۽ مان ڏسان ٿو ته تون ڏسين ٿو ته مان تنهنجي هيٺان نٿو اچان ۽ تون منهنجي مٿان نٿو اچين ۽ مان ٻيو ٽهو نٿو ڏيان جو تون منهنجي هيٺان نٿو اچين ۽ مان تنهنجي مٿان ٿو اچان ●

(چنڊ ١٩ آڪٽوبر ١٩٨٥)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

● بند ٿيل لنگهه

نه، مان پنهنجي قسمت جو فيصلو. اوهان تي نٿو ڇڏيان. اوهان مونکي ڏسندا ته اوهين چاهيندا ته مان اهو رستو ٺپي ڇڏي وڃان. اوهين نه چاهيندا ته منهنجا وار سنواريل ۽ منهنجا ڪپڙا اڇا هجن. اوهان مونکي نه هرڪڻ ڪوئي پنهنجي سيبه هيٺ جو مثال پيش ڪندا آهيو، مگر جيڪو اوهانکي نه وڻي، انکي ڀنگي ڪوني گار وري ۽ اسانکي ڏيندا آهيو.

ٺيڪ آهي، اخبار ۾ اڄ منهنجي خبر ڇپي آهي. مونکي بيهوشيءَ ۾ هتي آندو ويو - ڇو جو مون مار کاڌي. مونکي ڪو اعتراض ڪونهي ته مان اڇوت آهيان. مگر انڪري مونکي مار ڏني وڃي، انجو حق ٻين کي ڪيئن ٿو ملي؟

مان صبح ساڻ رستي تي ٻهاري ٻاريان. گند ڪچرو صاف ڪريان. اکين ۽ نڪ ۾ مٽي گهڙندي وڃي. اوهانجي ٻرنڌان ڪا ٻس لنگهي ۽ مٽي اڏامي ته اوهين ڪنڌ ڪٽر کي گاريون ڏيندا ڪيندو- ڪتو! مان ڪنهنکي گاريون ڏيان، جنهنجو هر صبح مٽيءَ جي اٿيل غبار ۾ گذري؟ اهو ڪنهن ٻهاڙي لاهه، تي ماڪ جو ڏنل ڪونهي.

اسانجي هستي ائا ته ٻنهن سالن ۾ هڪ دفعو سرڪاري ووٽ وٺڻ اچي. ٻاقي ڳوٺ ۾ سڄو ڏاڪو ارهڻ مهراج جو. هو وڏن

● ڊاڪٽر ٻابا صاحب امبيڊڪر جي ٻڌ ڌرم ۾ داخل ٿيڻ واري ڏينهن ڪيل سندس تقرير کان متاثر ٿي لکيل.

جيوتش ۽ وگيان جو جادو آهي. اُنهي مڃتا آهي. جتان لنگهي ماڻهو منهن کي ڳوڏن تائين آڻي ۽ هٿن کي اڃا به هيٺ ڪري کيس نمسڪار ڪن.

اُهو مهاراج، صبح جو مندر مان نڪرندي مونکي ڏسي منهن ائين ٻري ڪندو، ڄڻ مان ڪنهن ٻئي ڳوٺ جو ڪو ٻيو ٻرهمڻ آهيان. شايد کيس پسند ڪونهي ته مان اُن وقت وستي لي ڀارتي ڏو پاپان، جڏهن هو "هري اوم" ڪندو مندر کان ٻاهر نڪري.

ڀارين ائين نهاري ڄڻ مان سندس نڪ تي ويٺل ڪا مک آهيان. وس پڄيس ته نڪ ڪٽائي ڇڏي. اڃا به وس پڄيس ته پنهنجون اکيون به ڪڍائي ڇڏي ۽ جهڪڙن اسان ٻنگين ڪانسواءِ صفائي ٿي سگهي ته ٻيو ڪجهه نه ڪري اسانکي صفحهِ هستيءَ تان مٽائي ڇڏي.

اُسان لاءِ مندر ۾ اچڻ تي منع. تلاءَ تان پاڻي ڀرڻ جي منع. مگر، سرپنچ جي پٽ، ڪرشنا جي ڌيءَ سان بلاتڪار ڇو ڪيو؟- ڳڳا ڪلهي عام چيو: رام مونکي چيو ته مان اڇوت آهيان. مونکي ڪڏهن به ڇهيو ڪونهي!- مون پڇڻ جي ڪئي مگر هن منهنجو پوٽ ٻڌي مونکي ٻولر اٿاڻي ڇڏيو. رام کي فقط اها سزا ملي ته هو ٻه مهنا ڳوٺ ڇڏي ناناڻي ويو. ڳڳا کوه ۾ ٽپو ڏيئي پاڻ ماري ڇڏيو.

هڪ شام اُسين هريجن پاڙو، هڪ ٻڍڙهل هريجن جوان کان تلسيءَ جون چوپايون ٻڌي رهيا هئاسين جو اسانجو اُهو پاٺ لائوڊاسپيڪر جي وڏي آواز سبب بند ٿي ويو.

مهاراج گهو ماٺا پاٺس ڪجهه هن رڳس ڳالهايو:

— گانو ماڻ آهي جو اُن جو پاڻو ڪيو صاحب جي ٽيج جي ٿائي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

— ڳئو موتر پيئڻ سان عمر سوا سؤ سال ٿئي ٿي.

— مٿي تي تازو گوبر رکڻ کان سوين خطرناڪ بيمارين کان بچي ٿو.

— هندستان ڪيترين جو ملڪ آهي، جتي ڳئا هر ڪٿ ڦرندا. ڳڀن ڪي ڳئون ۽ ڇڻر ڏئي ٿي ۽ ٽرڪون کي پيٽرول ٿو گهرجي؛ اُن لاءِ اسانکي گهڻو ولايتي ناڻو ڏيڻو پوي ٿو. ڳئا اسانجي فارين ايڪسچينج بچائين ٿا. ڳئون نه هجي ته هندستان هڪ سال به زنده رهي نه سگهي.

ساموهون هڪ ڳئون بيٺي هئي. مونکي لڳو ته واقعي اها ماءُ جهڙي آهي. شانت سدا ڏيندڙ. نماڻي. اُنجي اکين ۾ ممتا. مهاراج جو ڀاشڻ سماپت ٿي چڪو هو. مان اُن ڳئون ڏانهن هلڻ لڳس ۽ جيئن پيار مان سندس ڳچيءَ ۾ ٻانهن ٿي وڌم ته ڏٺم مهاراج بلڪل ساموهون ٿي آيو ۽ هنسان گڏ ڪي ڳئو- ڀڳت به هئا.

ٽنهي جي روشنيءَ ۾ سندس پيٽ ۽ ڳلا هميشه وانگر ٻاهر مٿي تي پٽڪو ۽ پيشانيءَ تي تلڪ. اکيون ڄڻ شمشان ڀوميءَ جا انگار. جوش ۾ آواز بلڪل اٿوب اسپيڪر جهڙو:

”ڀنگي- ڳئو ماتا کي هٿ ٿو لڳائين؟“

”پريو- ماءُ کي ڇهڻ ۾ پاپ ڪونهي!“

”جواب ٿو ڏين اي شرم؟“

مون پنهنجون نظرون هيٺ جهڪايون جو ڏٺم ته گهڻن ڳئو ڀڳتن هٿن ۾ جوتا کنيا. شايد مونکي ماءُ نه هئي؛ انڪري ڳئو ماتا ڏانهن گهڻو پيار جاڳيو هئم. جڏهن ماڻهن جوتا کنيا ته واقعي مونکي پنهنجي اصل ماءُ جي ياد آئي. اها هجي ها ته خود به جوتو کڻي سندن ساموهون اچي ها ۽ شايد چوي ها ته پرمهنس جواب ڪونه ڏنو- پرمهنس فقط سوال ڪيو آهي سوال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳيان ٻرهمڻواد ڳونگو آهي.

”هڪدم اکين ٽان ٽري وڃ. نه ته لائي جو زنده ٻوراڻي ڇڏينداسين.“

ماڻ ڪنڌ هيٺ ڪري هلڻ لڳس. مونکي لڳو ته منهنجي اڳيان منهنجو پيءُ هلي رهيو هو ۽ هن جو ڪنڌ هيٺ هو. اُن اڳيان منهنجو ڏاڏو، پڙڏاڏو، ٻڙڏاڏو. سوين اڳيان ۽ سوين پٺيان ٽي هليا. هزارن سالن کان اهو ڪنڌ هيٺ ڪري هلڻ چالو هئو. اسان ڪڏهن ڪنڌ مٿي نه ڪيو ته اُن کان الڳ ۽ بهتر ڪا ٻي زندگي به جي سگهجي ٿي ۽ جنم جنم کان ڪنڌ هيٺ ڪري هلڻ جو سلسلو ٽوڙي سگهجي ٿو.

اڃا اڳيان وڌيس ته پٺيان هڪل ڪيائين ”وڃي ڪاڪوس ۽ ڪسيون صاف ڪر.“ سوچيم ته چوانس: ”اسين جو ڪاڪوس ۽ صاف ٿا ڪريون اهو اوهين پيٽ ۾ کڻي ٿا گهمو!“

اسانجي هستي فقط ذلت سهڻ جي دائري تائين محدود آهي. اگر اسين پنهنجي زندگيءَ کي نئون موڙ ڏيڻ لاءِ مذهب بدلايون ته پوءِ سڀ مهاراج گڏ ٿي چوندا: ڌرم خطري ۾ پئجي رهيو آهي.

ڌرم بچائڻ لاءِ هو اسانکي هميشه لاءِ ذلت جي زندگي بخشين هنن جي وڏائي اها ته هنن ڌرم بچايو ۽ اسين اوهڙي جا اوهڙا.

هو ڀڳوان جي واٽ مان پيدا ٿيا آهن ۽ اسين هنجي پيرن مان. اگر اسين نه هجون ته سندن ڀڳوان پٽ تي طچي پوي. جڏهن ڀڳوان جا پير اڇوت آهن ته پوءِ هو پوڄا وقت سندن پير ڇو صاف ڪندا آهن؟ هو مورکه ڪياني آهن. پاڻ سان وڏا فاصلا ٽا کڻي گهمن. هو اوچا آهن، ان ڪري ڪريل آهن. ڪريل ماڻهو ٻي ٻين کي ڪريل سمجهندا آهن. پا ڪو نقص سماج جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

روپ- رچنا ۾ آهي.

مان هلندو ويس. چاهيم ٿي. هلندو وڃان. ڪٿهه ان رستي جو ڇيڙو ختم ٿي وڃي. آسمان ختم ٿي وڃي. برهمانڊ ختم ٿي وڃي. مان هلندو وڃان. جتي نه شهر يا ڳوٺ هجن. جتي نه رستا ۽ ڪاڪوس هجن. جتي نه ماڻهو ۽ نه مذهب هجن. جتي اونده، نه روشني، جتي نه شبد، نه ارٿ، نه ارٿ هيڻتا هجي. جتي نه چيتن، نه چنتن، نه چنتا هجي. جتي فقط هڪ خال هجي ۽ اُنهو ڪو اُنت نه هجي ۽ اُس اَن انت هيڻ خال ۾ هلندو رهجي ۽ پوءِ ٿورو ڀرڪجي، ڪرجي ۽ مري وڃجي. اهو مرڻ اِن ذلت کان بهتر آهي ته ماڻهن جي وچ ۾، شبد ۽ ارٿ سان ڪنڌ هيٺ ڪري هلجي.

ڪن ڏينهن بعد اوچتو سڄي شهر ۾ سڌاٽو ڇانئجي ويو ۽ ڪنن ڪنان روئڻ جا آواز به اچڻ لڳا جو مهاراج جي ماءُ دوارڪا مائي مري ويئي.

هوءَ ٻيڙي، صبوح مردان جي چمڙهه اي همٿ رکي، اڳڻ ۾ تلسيءَ کي پاڻي ڏيندي. اُني اگربتيون ٻاري، اُنکي همٿ جوڙي پرارٿنا ڪندي. مونکي ڏسي، ٿوري ٿوري سج جي روشني منهن ۾ آڻي، مونکي پراڻن ٿي آشيرواد ڏيندي.

سندس موت جو ٻڌي مان ماضي اڌ ۾ ڇڏي. اُنهس ۽ جهوپڙي کان ٻاهر آيس ته ڪرشنا پڇيو: ”ڪيڏانهن، پرڀوجيندي؟“

”گرپاڻي گذاري ويئي آهي. اُنکي ڪلهو ڏيڻ ٿو وڃان.“

”نه وڃڻ ته سٺو.“

”ڇو؟“ ”اڇوت آهيون.“

”مان اڇوت آهيان - گرپاڻي ته اڇوت ڪانهي. . . .“

”تون ضرور ماڻ ڪائيندين. انهڪي مرضي. پر وڃڻ ته گهٽ ۾ گهٽ سدان نه ڪري وڃ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”سدا ن مون ڪيو آهي.“

”عزت وڌندءِ.“

”اها ڪڏهن ڪي هجي، بڻجي مون وٽ وڃائڻ جي اهڙي ڪا چيز ڪانهي!“

مان تيز رفتار سان اُتي پهتس. مهاراج مونکي ڏٺو ته سندس اکين مان ڳوڙها ڳڙي پيا. هڪ ڀڳت کي چيائين، ”هنکي هتان ڪيو. اگر هي ٻاهر ڪي ڪلهو ڏيندو ته هوءَ نرڳ ۾ ويندي.“

گرياڻي نرڳ ۾ ويندي يا نه، اهي عقيدت ۽ پيڙهه ئي ڪندا، پر مان ڪين اهو ڏک جو ڏيان ته اها منهنجي ڪري سبب نرڳ ۾ ويندي. مان سچي ڳوٺ جي گرياڻيءَ کي ڪلهو نه ڏيندس، واپس ڪرشنا پڇيو: ”جلد اچي وئين — ڇا ٿيو؟“

مون ڪنڌ نه ورايو مگر هڪ پل لاءِ هن ڏانهن نهاريم. سمجهيم ته هن منهنجي اُن آڌي نظر ۾ منهنجي آتما جو درد ڏسي ورتو ۽ مان گهر وڃي، اُتو ڀت تي ليٽي پيس.

هڪ دنيا آهي، جنهنکان ٻاهر اسين اڇوت وسون ٿا. وچ ۾ ڏسڻ ۾ نه ايندڙ ڪي سخت ۽ اوچيون ڀتيون آهن، جي اسان کي اُتي وڃڻ نٿيون ڏين. اسين فقط تماشبين بڻجي ڏوري ڪجهه اها دنيا ڏسي ٿا ونون، جتي اسان لاءِ فقط رستا ۽ ڪاڪوس آهن ۽ اوڏانهن وڃڻ ۽ اُتان واپس اچڻ لاءِ ڪي ڀڪيل ۽ مضبوط لنگهه آهن.

اَڇا گرياڻيءَ جي گذرڻ جو صدمو برداشت نه ٿيو هو ته خبر پيئي ته مندر واري ڳان ۽ مري وئي هئي. مهاراج، ماڻهو موڪليو ته پرڀوچند — تون هڪدم مندر ٻاهران ڇڏي وڃ — اهو هريجن ڪي نه ولي اَچ.

مان اڇوتن جو ٽولو وٺي مندر ٻاهران پهتس، جتي ڪافي

ماڻهو جمع ٿي ويا هئا. مهاراج ٽڪ کي پوشڪ ڏيو پٽ تي مٿل ڳان۽ ڏانهن نهاري رهيو هو. مونکي پريان ئي چيائين، ”پرما - چلدي ڪري، هنڪي هتان ڪڍو. پانس ۾ مٿو ڦري رهيو آهي.“

مون هلڪي آواز سان چيو، ”ڇو ته هڪ ماتا آهي.“

”ها“ مهاراج چيو، ”ڳئو اسانجي ماتا آهي.“

”اوهان مونکي اهو حق ته ڏيو ته مان اوهانجي ماتا کي ڪلهو ڏيان؟“

”مطلب؟“

”اوهان ٿي هاڻ ڳئو ماتا کي ڪلهو ڏيو.“

مهاراج جواب جي تلاش ۾ اُن ڪن گونگو ٿي ويو.

”اوهان خود منع ڪئي ته ڳئو کي هٿ نه لڳايو.“

۽ مان ڪنڌ مٿي ڪري هلڻ لڳس.

اوچتو ڪنهن ڌڪو ڏنم، مٿهن ٿي جوان مٿان جوتا لڳڻ لڳا، ۽ مونکي اکين ۾ آڪاش گنگا سان گڏ ڌرو تارو ۽ سومت رشي به ڏسڻ ۾ اچڻ لڳا. بعد ۾ مونکي غلط اٿيرو پڌايو ويو ته اخبار ۾ منهنجو نالو ڇپيو آهي ته گئوتئر سبب هوئجن بدفضيلتا ٿي پيا آهن.

سومر ٢٣ ڊسمبر ١٩٨٥

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

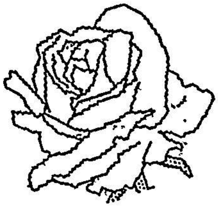

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

❂ هستي

مان ڇا سچو ڏيمهن فوٽ پاٿ تي ليٽيو پيو آهيان؟ نه ـ ڪڏهن نه ليٽيو آهيان مان. مگر مونکي اِهو وڻي ٿو ته مان مڃيان ۽ ظاهر ڪريان ته مان سچو ڏيمهن فوٽ پاٿ تي ليٽيو پيو آهيان.

اِسٽيشن وي. ٽي. ميں ۽ اوڪل لائين کان ٻاهر نڪرجي ته هڪ هميشه ڪليل ڦاٽڪ. ڪاٻي، جي. پي. او. جو پٺيون پاسو. ساڄي ٽو رو ٻريان پائيا گارڊن. ڪاٻي رستو. ساڄي رستو. اڳيان رستو جو هڪ ڦري فائونٽين ۽ پيو ٻٽلوڊ پيٽر وڃي. اُنکي مان ٻمبوٽري چوان.

بس، اُن گيٽ جي ٻاهران رنگن سان شڙڊ پيءَ جي سائين بابا جي تصوير نڪتل آهي. مونکي اِهو وهم ورهجي ويو آهي ته اُن تصوير کي ٻڌهڄي الڳ هستي آهي. شخصيت آهي. آتما آهي.

صبح اوڪان مان ماڻهن جو درياهه وهي ۽ اُن درياهه ۾ هر ماڻهو وهندڙ ڪو ڪک، پن، گل، ڪاٺ جو ٽڪر يا لاش جي پانهن لڳي. ٽڪرا ٽڪرا. ٽيز تيز. ڇڙ ڪٽي پيهٽو نه آهي. ڏسڻو نه آهي. ڪير ڪونه ڏسي ته ڪو ٻيمت ۾ قميص وڄهندو ٽو وڃي. ڪو ڪنگو ڪندو ٽو وڃي. ڪو ٻيلٽ ٽو ٺيڪ ڪري، يا ڪا ٻلائوز کي ڇنڊي ٿي. هو خود ۽ اِهو ڪونه ڏسن ۽ درياهه ۾ وهندا وڃن.

اُن وهندڙ درياهه وچ ۾ سائين بابا جو چتر اِنهن جڙيا سڌو ۾ ڪو ساڃ پيلوه ڪو ماڻهو ان کي نه اورانگهي. ڪو ڪاڻي ڪو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سانجهي ٻاسو ڪري هلئو وڃي. دڙاهه جو وڏاڳو ٿيو وڃي.
موڻ اهو سڀ صبح کان فوت ٿاڻ تي ليٽيو ڏٺو آهي.
موٽڪي لڳو ۽ انڪري مان اُن فوت ٿاڻ تي ليٽيو پيس ته
اهو مان آهيان ۽ وهندڙ ماڻهو زندگيءَ جون ڙاڏائون آهن، دڙاه
آهن، ذلتون ۽ مصيبتون آهن ۽ جنهن چوڌاري مان گهيريو پيو
آهيان مگر منهنجو الڳ وجود قائم آهي.

* * *

نوڪري ۽ عزت؟- عزت حاصل ڪرڻ لاءِ مالڪ اڳيان ٻوڙندو
آهي. نوڪري پيوس ماڻهو ڪندا آهن. سوال جواب؟- هلندو
هل. نوڪري ۽ عزت ...... ڪليڪٽ پوئر سنگلري آئنده گيمت
لاسٽ.

* * *

ڪوڙتا؟- هائو اها منهنجي اکين ۾ سندرتا پوري ٿي. مگر
اُن سندرتا کي مان ڪيئن قائم رکندس، اگر منهنجو پيٽ خالي
هوندو؟ نه! ڪوئي بيروزگار نه ٿيندا آهن. اي روزگار ڪوئي
ٿيندا آهن! ليت اُس ٻارت! ليت اُس ڪس آئنده ٻارت! (ٻاڙن).

* * *

هائو مان نوڪي ڇڏيان ٿو. هر ماڻهو، ڪڏهن نه ڪڏهن وقت،
ڪڏهن نه ڪڏهنڪي ڇڏي ٿو . مان ڪميڻو، دوکيباز ۽ مڪار
آهيان. مان بالڪل اڻين نٿو چوان ته منهنجي گرئجوئيشن موٽڪي
اهو وشواس نه خلقيو آهي ته مان نوڪي ڪا سلامتي بخشي سگهان.

* * *

ٽ ر ر ر ر ر. ب- چ- اُڻ- اڻ- اڻ- اڻ. اَڪ. هڪ.
اس ٿهي رهي. مان اُن هيٺان اچي مري وڃو آهيان . مان
خود پڙيان ٿهي ڏسي رهيو آهيان. لاش مان ٻاڻي وهي رهيو
آهي. رت؟- رت اُن ۾ ڇُونهي. رت ڪٿي آهي؟- آرسيءَ ۾

ٻه ڪونهي.

*　　*　　*

— اگر مونکي معلوم هجي ها ته ڪاليج پاس ڪرڻ بعد تون فقط ڪتاب کڻي بمبئيءَ ۾ رلندين ته ڄمڻ وقت توکي نڙيءَ ۾ نُهن وجهي ماري ڇڏيان ها.

ماءُ! تون ائين چئو.

*　　*　　*

هڪ ماڻهو بس هيٺان چيپاٽجي مري ويو! مان آهيان اهو ماڻهو. اِي رتو.

*　　*　　*

جو ماءُ کي خوش رکي نٿو سگهي، اُن مان ٻيءَ کي ڪهڙو وشواس؟:

ٻڍڻ تنهنجي وشواس کان وڏو منهنجو درد آهي، جو ذلتون پاڻ ۾ سمائي ويٺو آهي. تون مون ۾ منهنجو وشواس نه، منهنجو درد ڏس ٻڍڻ!

*　　*　　*

اُن ڏينهن انٽرويو لاءِ نوڪري شرط ڏنم. نوڪري نه ملڻ ته ڇا ٿيو؟ مون نه دوستي نباهي. ۽ تون؟— تو مٺري ٿي شرط واپس ڪئي — ڏنارڻ ٻه ڪونه!

*　　*　　*

مزو آهي جو جسم هجي ۽ چمڙي نه هجي، ڇو ته هوندي ڪانه ته پڇندي ڪانه! مان ٻساڻ ۾، ٻاڻ سان، ٻاڻ ٻاٻعد جيئان ٿو. سڀ ڪجهه اُرد گرد وهندو ٿو وڃي ۽ منهنجو آستيتو قائم آهي.

*　　*　　*

هاڻ درياهه اٿئو ٿو وهي. فٽ پاٿ تي ليٽي مونکي خاطري

www.sindhsalamat.com　　books.sindhsalamat.com

ٿي چڪي آهي ته مونکي اُن چتر جيان اَلڳ، وجود، اَلڳ شخصيت آهي. ٻئيون ٻرئون آهن. هاڻ ماڻهو واپس وري رهيا آهن. جڻ زندگيءَ جون مصيبتون... ذلتون... عقوبتون ۽ مان؟- چيلهه ٻڌا راضي.

* * *

مان ڏسان ٿو ته هاڻ اهي ئي ماڻهو چتر کي اورانگهيندا ٿا وڃن. فقير گهڙو اڳ پٿسا ڪٽي چڙيا. رنگ ڦهلجڻ ٿا لڳن. ماڻهن جي جسن ۽ چمڙن ۾ اَٽڪي - ماڻهو- ماڻهو- ماڻهو - زندگي، زندگي، زندگي. مان فوٽ پاٿ تي ڏسي رهيو آهيان ته هاڻ اُن جڳهه تي ڪو سائين بابا، ڪو چتر، ڪو رنگ ڪونهي. اتي اڌ وسامئل سگريٽ، ڪي ليلئون، ڇومڻ وارن جا چُتيل ٻدا، ڪک ۽ مٽي آهي. سڀ ڪجهه آهي. مان ڪونه آهيان. ●

(ڪوُنج ١٩٨٥)

★

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غدار

ڪراچي هوٽل اسلاميه جو مالڪ غفور ڪائونٽر تان اٿيو. هن خاني مان وسڪيءَ جو ڪوارٽر ڪڍيو ۽ نوڪر کي سوڍا آڻڻ لاءِ چئي خود ڪنڊ ۾ گراهڪن واري ڪرسيءَ تي وڃي ويٺو.

غفور دڪان ۾ هجي يا گهر ۾، ريڊيو پاڪستان تان تاجمحل تي راڳ اچي نه هو وسڪيءَ جو ڪوارٽر ڪڍندو، پيئندو ۽ ماضيءَ جي ياد ۾ گم ٿي ويندو. سندس گهر ۽ هوٽل ٻنهي ۾ تاجمحل جون تصويرون ٽنگيل آهن. هو انهن ڏانهن ڏسندو، پوءِ اندر نهاريندو.

ڏسندو پاڻيءَ ۾ تاج تري رهيو آهي.
ڏسندو پريون تاج کي ٻوڇو هڻي رهيون آهن.
ڏسندو پاڻ تاج جا فرش ڌوئي رهيو آهي.

'تاج محل بس جي مسافريءَ موجب سندس گهر کان فقط ٻه ڪلاڪ پري هو.

هو ڏهن سالن جو هئو ته سندس وڏن ڪانپور مان ڪوچ ڪيو. ڇٽيس چيس ته هاڻ مسلمانن لاءِ الڳ ملڪ پاڪستان ٺهيو آهي، سو اوڏانهن ڪوچ ٿا ڪريون. ان کي اڄ ٽيويهه سال گذري ويا. هن ننڍي هوندي تاج جا ڪيترائي داستان ٻڌا هئا.

شاهجهان، بيگم ممتاز جي ياد ۾ هڪ ڳوڙهو ڳاڙيو... فرشتن اهو جهٽي ورتو ۽ هڪ رات ۾ ان مان انهن تاجمحل ٺاهي ورتو.

هو جڏهن گاڏيءَ جي مٿان چڙهي ويٺا ته هن پنهنجي والد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي چيو: اَبا اوهان مونکي تاجمحل ڪونہ ڏيکاريو.

والد چيس: اسين هندستان کان اُهو تاجمحل وٺنداسين ۽ چيڪلن تي چاڙهي پاڪستان ۾ آڻينداسين.

والد راهہ رهائي ورتي ۽ تاجمحل نہ چيڪلن تي چڙهي پاڪستان ڏانهن نہ آيو مگر هوٽل اسلاميہ جو بار سنڌ س ڪلهن تي پيو.

اُتي رات جو اڪثر اوباش ماڻهو اچن. شراب پيئڻ سندن اکيون قاتل. ذهن خالي. جڻ اي روح بت. اَڌ رات جو اُٺندا. غفور جي بہ ساڳي حالت.

هن هڪو مهاجر ٻٽڻ لاءِ ڏاڙهي رکائي ۽ مڇون نہ رکايون. اَبا چيو: ڪي مسلمان ڪي مڇون نہ رکائڻ کپن. ورِي نير سان نماز بہ پڙهندو. اَبا جي موت بعد خيال آيس تہ هوٽل اسلاميہ بدران اِن جو نالو هوٽل آب - گنگا رکان. گنگا ۾ هن ٽيون ڏنيون هيون. سنڌو سنڌين جي ڪجهہ بہ هجي، آب - درياهہ تہ گنگا آهي گنگا.

۽ اُها گنگا اڄ سنڌس اکين ۾ پرجي آئي جو تاج ڏي راڄ هلي رهيو هو.

سنڌس هوٽيل لا ڪاليج پرسان آزاد پريس جي پرنٽين پاسي مگر ساڄي طرف هئي. اڳر پڌهي جهڳهين ۽ رستي جو نقشو ڏاهڄي نہ انگريزي اکر "زيڊ" نهي پوندو. اُها هوٽيل هڪ جمدوءَ نالي هندوءَ جي هوٽيل هئي جو مدو وقت ڪاونٽر تي ٽنب ڪندو هو. اِهو مشهور هو نہ جمدو صبح جو ڪندو پڪيت ۽ باقي وقت پڪچ ملڪ ۽ سنگل جا رڪارڊ هلائيندو هو.

هڪ دفعي گوشت جي ٿڪيءَ ۾ ڪي مکيون هليون ويون: جي نوڪر ڪڍڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو تہ غفور چمات وهائي ڪڍيس. نوڪر چيس: سرڪار گراهڪن کي خبر ٿو روٽي پوندي!

غفور چيس: گراهڪ ڪي نه پوندي ته ڇا- اسان کي پيٽ ۾، اهو ڪافي ڪونهي؟ هيءَ هڪ هندوءَ جي ڇڏيل هوٽل آهي، اُن جي ياد ۾ هيءَ هوٽل صاف ۽ اُجري رهڻ گهرجي.

چاهي ته هن گنگا نديءَ سان محبت ٿي ڪئي مگر هن هوٽل جو نالو هوٽل آب- گنگا انڪري نه رکيو جو اسلاميه لفظ هن جي اباجان کي وڻيو ٿي ته اسلام نيڪ نيت جو نالو آهي.

ڪيس هڪ دفعي خيال آيو ته ڏاڙهي به ڪوڙائي ڇڏيان. مگر هن جو اباجان پنهنجو وطن ڇڏي اُن ڪري پاڪستان آيو جو هو هڪ پڪو مسلمان هئو ۽ هڪ پڪي مسلمان لاءِ اهو لازمي هو ته مڇون نه رکائي مگر ڏاڙهي ضرور رکائي.

سندس شڪل اهڙي ڪاري جو اُن اکيان ٽڙو ۽ چمڪ جيان چمڪڻ لڳي. اُن ۾ اڇيون اکيون اُنهن جڻ ڳٽو شالا ۾ رکيل ڪرشن جو بت. ڪاري شڪل- اڇيون اکيون. اُن ڪاريءَ شڪل ۾ رت جي ايڏي ڳاڙهاڻ جڻ اماس رات سورج ٻره جي ٻاک ڪيئي هجي.

راڳ هلي رهيو هئو ۽ شمع مان جيئن هيٺ رڄي، هن جي اکين جي ڳوڙهن مان سفيد تاج هيٺ وهي رهيو هئو. اوه تاج! توکي دنيا ڏٺو ۽ مون نه ڏٺو. جو مسلمان تاج نٿو ڏسي اهو ڪافر آهي.

ڪراچي ۽ ڪانپور ۾ هڪ ڳالهه ساڳي آهي جو ٻنهي هند اُردو تمام سٺي ڳالهائي ٿي وڃي. پر ڪانپور، ٿورو پريان، بس معمولي پريان، جڻ ته قدم ٻري تاجمحل آهي. تاج جو مون نه ڏٺو. مذهبي اکين ۾ تاج جو تجلو آهي. هيءُ ڳوڙها نٿا ڳرن- روح مان تاج ٿو نڪري. ڳوڙهن جي زبان عالمگير آهي مگر اُهي نهايت خانگي آهن. اهو خزانو لڪل رکڻ گهرجي.

هن ڳوڙها اُگهيا. ريڊيو بند ڪيائين ۽ پيو ڪوائر ڪٽي هاڻ پاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجهي پيئڻ لڳو.

ڏسي ته نشي ۾ چور، مگر سهڪندو سهڪندو سندس پار عابد اندر آيو آهي. هن هڪ ڏلاس ٺاهي عابد کي ڏنو ۽ پوءِ پنهي جي ڪجهه هن طرح گفتگو ٿي.

”امان تو ڪجهه ٻڌو؟“

”ڇا؟“

”ڪجهه به؟“

”آهه......... تاج جو واڄو ٻڌو يار.“

”نه - نيوز!“

”نيوز ۾ ڇا آهي!“

”وڏي نيوز آهي!“

”وڏي نيوز تاج جي تعريف آهي ميان. باقي ته اُن ۾ پيڪاڻن جي ٻڪواس هوندي.“

”امان اِنڊيا - پاڪستان جي جنگ لڳي آهي.“

”جنگ ...... ها ها ها ...... مال مهانگا ٿيندا. گراهڪ رڙيون ڪندا. چؤطرف ٻڌڪ آئوٽ ٿيندي. هوٽلون ۽ گليون ويران ٿي ويندا.“

”ميان هاڻ هندستان خلاص ٿيندو. لعل قلعي تي پاڪستاني جهنڊو لڳندو.“

”الٽو اوير پاڪستان ٻنگلا ديش ۾ اڃا ٿيندو.“

”ناممڪن. پاڪستاني هوائي جهازن زبردست امبازي ڪئي آهي. آگره ته پاهه ۾ لوهي رهيو آهي.“

”ڇا؟“

”آگره!“

”آگره ۾ تاجمحل آهي.“

”اهو ته ٽڪرا ٽڪرا ٿي چڪو هوندو.“

”ڇا!“

”جمعا جي نري ۾ تاجمحل جو سنگِ مرمر ڦٽو ٿي رهيو آهي.“

”مگر، تاجمحل نہ دنيا ۾ اسلام جي وڏي ۾ وڏي تخليق آهي.“

غفور پنهنجون ٻاهون ٽيبل تي ڦهلايون ۽ اُن مٿان ڪنڌ رکي ڇڏيائين.

عابد وسڪيءَ جا ٻہ چار ڍڪ ڀريا.

”ڇا ٿيو؟“ عابد پڇيو.

”آگره!... آگره... اهي پاڪستاني اهر آگره نہ، نہ، منهنجي چاليءَ تي ڪريا آهن. آگره منهنجو آهي - آگره منهنجو آهي.“

چار گراهڪ اُٿيا. هنن غفور کي اُٿاري ڌڪو ڏنو. غفور، آگره تنهنجو آهي. هتي چاڙ ماڻهو... آيو آهين.

اُن رات ماڻهن جي ميڙ جمع ٿي ويئي. غفور کي ڌڪ ڏئي ٻاهر ڪڍيا ۽ نڪر هنيا ويا. پوليس آئي ۽ غفور کي گرفتار ڪري ويئي.

* * *

ٻئي ڏينهن اخبارن ۾ هن ريت خبر ڇپي.

هندستاني جاسوس گرفتار

ڪالهہ ڪراچي محمد بن قاسم روڊ پوسان هڪ غفور نالي چوٽيهن سالن جو هڪ غدار هندستاني جاسوس گرفتار ٿيو آهي. پوليس بيان موجب هو ملڪ آئوٽ ۾ ٻاهرئين جي چئن ٽي ڇڙهي ٽارچ سان هندستاني جهازن کي روشني ڪري ڇڏي رهيو هئو تہ: هتي اهر ڪيرايو! ●

(سنگيتا ۱۹۸۵)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو .

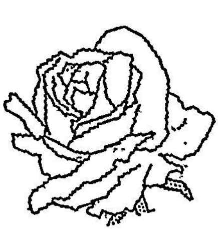

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

● عالمگير حڪومت جو وڏو

منهنجي گرائونڊ فلور واري آفيس جي بلڪل سامهون، رستي جي ٻئي طرف هڪ دڪان ٻاهران ٻيٺو ٻر ڏکڻ وارن ڏاڙهين مڇن وارو آچاريہ ڪرڙو پيو آهي. جولاءِ جي تيز برسات ۾ هو ڇڳيءَ طرح اکيون کولي نٿو سگهي ۽ لڳي ٿو تہ جڄڻ مرڻ تي آهي. آچاريہ اُٿڻ چاهي ٿو تہ اُٿي نٿو سگهي. همت ٻيهر هلائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. آچاريہ جيئڻ ٿو چاهي. سامهون دڪان ۾ ڪي ماڻهو ويٺا آهن. ڪين هڪ ٽرانسپورٽ ڪمپني آهي. ٻار خوش ٿيا ڏسڻ ۾ اچن. اِن هاسپيٽل روڊ تي آمدرفت گهٽ هئي. آئو رڪشائون لنگهيون ٿيون. متس وڏيڪ پاڻي ۾ ڪپ، ٻئي پئي. اِنهن ۾ چار ماڻهو لنگهي چڪا آهن. ڪي هن سامهون ويٺا، هڪ نڪ گهڪيو، هڪ همت جوڙيس ۽ هڪ همت ۾ پنجون رپئي جو نوٽ ڏنس جو منهن جي هيٺائين ڏانهن وهندڙ پاڻيءَ ۾ رکجي ٽڪبو ويو.

نہ آچاريہ، مان توکي نٿو سڃاڻان. تنهنجو ڪير ڪونهي، مان بہ تنهنجو نہ آهيان. مان هڪ اخبار جو سمپادڪ آهيان. دنيا ۾ چڱائيءَ جو ٺيڪو ڪنهن آهي مون. مگر مان توکي مدد نہ ڪندس، تون ڀل مري وڃ آچاريہ!

۽ مان ٿوري وقت بعد موٽر سائيڪل تي چڙهي اُتان هليو ويس. هڪ ڪن جي ٽٽل حصي لاءِ من ۾ ٿپ جاڳيو تہ ڪٿي هن مونکي ڏسي تہ نہ ورتو!

* * *

ڏهن منهنجي نوڪري پڻ هنڌ هئي، ۽ وڏي پگهار تي هئس، جڏهن منهنجي هڪ دفعو آچاري سان ملاقات ٿي. ڪم ڪرڻ سان ماڻهو بيمار نہ پوندو آهي، انڪري مان بيمار نہ پئي ڪم ڪندو هئس. درآصل اُن ڪنسٽرڪشن ڪمپنيءَ ۾ انگريزي پڙهيل مان ئي هئس، باقي ڪم سنڌيءَ ۾ هلندو هو. هنڌي اسان وٽ ڪانہ هوندي هئي." ما بس جي ڪمپني، ٽرڪون جيئرون هيون. اڪثر ميونسپالٽي ۽ ٻين سرڪاري آفيسن مان ماڻهو پيا ايندا هئا. پاس جو ڌڪم هو تہ صبح جو نون ڪان رات جو نون تائين ويهي جو. پارٽ صبح جا ٻهرين ۽ شام جا ٻو يان تي ڪيلاڪ وهندو هو. چوندو هو تہ مئنيجر ۽ اسين ٻہ انگريزي ڪونہ ڄاڻون! موڪل ڪنڌين تہ جواب ملندو، ٻوڙ تنهنجي جگهہ تي ڪو ٻيو انگريز ايندو! سٺن ٽالن ۾ ٽون اسان جو سڻاويهون مئنيجر آهين.

انڪري هفتي جي موڪل ڏهڙ ۾ ڪئمپ سان گذاريندو هوس. دوست يار ڪئمپ ويا. اڳئين نوڪري سترهن سال ڪن هلي مگر مالڪ جي مرڻ سان ڪمپني ختم ٿي ۽ اڳئين سال مون حياتيءَ جا پنجاهہ سال پورا ڪيا.

شهر ۾ زاير زمين نالا ٿي پيا انڪري رستن اندر ڪافي ڪڏا ڪيا ٿون ۽ ٻير ۾ مٽيرا، انڪري مان موٽر سائيڪل تي هفتي ٻي پئي رستي تان موٽندو هئس.

هڪ دفعي، منهنجي نظر شمشان گهاٽ سامهون هڪ ٽلاڪ ٻاهر وڏي بورڊ تي پيئي، جنهن تي لکيل هو: "هيڊ آف ورلڊ گورنمينٽ" (عالمگير سرڪار جو صدر)

منهنجي اندر هڪ اخبار نويس جي جاڳيا مرڪي اٿي رڪجڻ لاءِ مجبور ڪيو ۽ مان پيٽرول ٽانڪيءَ جي ڪلف ۾ ڪنجي لڳائي، موٽر سائيڪل پاسيرو اسٽئنڊ تي بيهاري اُن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بلاڪ جي ڊر ٻاهران ويٺي ايئنس.

عجب لڳو ته ڇهن سؤ ڪروڙ ماڻهن ۾ هڪ سؤ سٺر ملڪن جي راشٽرپتيءَ جي گهر ٻاهران ڪا پيل يا لڳل ڪونهي، نه ورتي ڪو سلامتي سپاهي يا ڪو فوٽو گرافر.

مان هڪ اوپرو ماڻهو. ڪريان ڇا. هيڏو وڏو ماڻهو الهاسنگر ۾ رهندو هجي ۽ مان هڪ ايڊيٽر هـُـڪي نـه سگهان، ان مان منهنجي اخبار جي غريبي ظاهر ٿئي ٿي.

ڏسان ته گيڙو ڪپڙن ۾ آچاريه ويٺو آهي. عمر اٽڪل سٺر سال. منهن ۾ ڪو تيج وغيره ڪونه هئس، لڳو ته هوائن هنجي منهن ۾ گهنج ناهي، سندس چهري جو مرم ماري ڇڏيو آهي- اهو چهرو ڄڻ هڪ مثل لڳندو هئس.

آچاريه اکـ جي اشاري سان اندر وٺي هليو. هـڪ کٽ، هڪ ٽيبل، هڪ ڪرسي، الماڙيءَ ۾ ڪتاب، پتن جا چاپوڙا لٿل. ڪٿي ڪو به فوٽو نه ٽنگيل. گهر ۾ شايد ٻيو ڪوئي ڀاتي نه هو، زندگي ۾ به سڄ ئي هوندس.

”مونکي سمجهه ۾ نه آيو ته اوهين هيڊ آف ورلڊ گورنمينٽ ڪيئن آهيو؟“

هو پاڻ ويٺو رهيو انڪري مونکي به اُيو ويٺو ٿي مجبور ڪيائين. سوال پڇڻ هن لئين مشڪيو ڄڻ فوجي منصوبي بعد ڪيس راڄ جون واڳون مليون هجن، پر جواب ڪونه ڏنائين.

”الهاسنگر ڪي پنهنجي شخصيت آهي“ مون چيو، ”اُن ۾ ڪجهه نجو، اڇوتو، اصلوڪو آهي. اوهين ڪجهه ڳالهايو.“

مشڪ جي گهوڙي کي لغام ڏيئي چيائين، ”دنيا جا صدر، وزير آعظم، بادشاهه، تاناشاهه مون جهڙي فقيري زندگي بسر ڪن ته هڪ ڏينهن دنيا ۾ نه غريبي هوندي ۽ نه جهالت سـب ملڪ صوبا بڻجندا ۽ دنيا هڪ ملڪ ٿيندي. مان اُن سوچ جو

شهنشاهه آهيان.“

اندران رنڊڙي ماڻ ڪتي جو آواز ٻڌڻ آيو. لڳم ته ٻنهيون دروازو بند هئس ۽ ڪتي کي اتان ڪڍڻ لاءِ ڪانئس سواءِ ٻيو ڪو نه هئو.

مان هنجي منهن ۾ چٽائي ڏسڻ لڳس. چيائين ”مونکي ريڊيو ٻڌڻ جي گهڙي ضرورت. اڳوان خود منهنجي گهر اچي پاشڻا ڪندا آهن ... هائو ... آئو.“

وري ڪتي جي ڀونڪ ٻڌڻ ۾ آئي ۽ اُن بعد وري ٻئي ڪتي جي ڀونڪ آئي، جو شايد پهرئين ڪتي تي ڀونڪيو هئو.

مان ٻڌان ڪجهه ڳالهائڻ جي اُتان هليو آيس. ڪيترا ڏينهن منهنجي ذهن جي تلاءَ ۾ هن سس ڪيو ۽ آخر اُنجي ڳهرائين ۾ گم ٿي ويو- الهاس جو اهو ڪارو مٽل چهرو، اڄ ڪيس ڏنم- دنيا جي مڙني ملڪن جو بادشاهه، رستي تي ڪريل، اڪيلو، ٻيوس، ذليل ۽ مان من ۾ هڪ ڪنبڻي کڻي هڪدم اُتان فرارا!

* * *

هتي اُتي مهڏا اڳئين اسانجي ڪنسٽرڪشن ڪمپنيءَ جي سامهون هڪ ماڻهو ڪمزوريءَ وچان رستي تي ڪري پيو ۽ ڪريو پيو هو. ماڻهو آيا، بيٺا، نڪ گهسيائون، هٿ جو ڏيائونس، ڪنهن هڪ رپيو ٻه ڏنس جو هوا ۾ اڏامي ويو.

مان ڪرسيءَ تان اُٿيس، هڪدم آٽو ٻيهاريم ۽ کيس سينٽرل اسپتال ۾ ڪڍائي آيس.

سمجهيم ته الهاس جي زمين تي ٻهي مان پنهنجو قدم وڌائي رهيو آهيان. آئي ڪجهه هن طرح جي گفتگو ٿي:

”هنجو نالو ڇا آهي؟“

”مونکي خبر ڪونهي.“

”اوهانجو ڪير لڳي؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”منھنجو ڪير نہ لڳي.“

”تہ پوءِ ايڏي تڪليف وٺي ھڪ ڌارئي ماڻھوءَ کي ڪيئن ڪٺائي آيا؟“

”ھو ھڪ اِنسان آھي، ڊاڪٽر“

”ٺيڪ آھي، اوھين ڪڙڪي نمبر ڇوڏھين مان فارم وٺي ڀريو. پنھنجو نالو ۽ پگھار لکو. گھر جو پتو بہ.“

مون فارم ڀري ڪلارڪ کي ڏنو تہ ھن پڇيو، ”اوھانجي پگھار ايڪائي ھزار رپيا آھي؟“

”ھا“

”پر توھان فارم تي ڏيڍ سؤ رپيا لکو.“

”ڇو؟“

”ھيءَ سرڪاري ھاسپيٽل آھي. ھتي بيمار داخلا جي في پگھار جي حساب سان وٺبي آھي. سڀ گھٽ لکائيندا آھن... اوھان بہ...“

مون ھنجي شڪل ۾ پنھنجو ملڪ ۽ ھن شايد مون ۾ اُنجو آئينده ڏٺو.

مون ايڪائي ھزار پگھار جي حساب سان في ڀري. ھر ماڻھو پاڻ برابر ھلي تہ ڇوڪري جو رستو اُتان نڪري سگھي ٿو - سوچيم.

ٻن ٽن ڏينھن بعد آفيس ۾ گھر مان فون آيو:

”اوھين آھيو؟“

”ھا“

”ھڪدم گھر اچو.“

”ڇو سڀ ٺيڪ تہ آھي نہ؟“...

”گھر ۾ سڀ ٺيڪ آھي، پر ٻہ پوليس وارا آيا آھن - ڇون ٿا توھانجو ڪو مائٽ مري ويو آھي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”مان اچانڪ“ چئي مون ڪمپنيءَ ياس ڏانهن نهاريو.
”ڇا ٿيو مئنيجر؟“
”گهر ۾ ٿورو ڪم اٿم، اتي پوليس آئي آهي.“
”ڇو؟“
”شايد ڪو ماڻهو مري ويو آهي.“
”اُن لاءِ پوليس ڇو گهر ۾ ايندي؟“
”خبر ڪونهي.“
”ڪتي اهو لاوارث ٿي ڪونه مري ويو جنهنکي تون آڻيو ۾ ڪٺائي ويئين؟“
”شايد! شايد“ مون سمجهندي چيو.
”مئنيجر! تون ۾ هڪ فالتو ماڻهو آهين. ڪتا ۽ ڪتي جي موت مرندا.“
سوچيم ته هڪ لوهي نظر هٽائس مگر نوڪري ويڃڻ جو ڀي جاڳيم ۽ اُن وقت اينڊي عمر ۾ اينڊي پگهار واري نهڪري ڇڏڻ جي سمرٿي مون ۾ ڪانه هئي.
”مان جلد اچانڪ.“
گهر پهتس ته بندوقن سان پوليس وارا هئا. پاڙهو زالون ۽ ٻار بيٺا هئا.
”بندوقون ڇو کڻيون اٿو؟“
”اسين ڊيوٽي تي آهيون.“
”مگر هتي ڇو ڊيوٽي لڳائي اٿو؟“
”سينٽرل اسپتال ۾ اوهانجو هڪ مائٽ مري ويو آهي. نالو ڪجهه به نه. نالو ۽ پتو اوهانجو.“
”اوه — ته هو مري ويو!“
”هلو — اسپتال هلو.“
”مان ڇو هلان؟“

”تہ لاش ڪير کڻندو؟“

”مان ڊاڪٽر کي فون ٿو ڪريان.“

زال کي ڇيم تہ ٻنهي کي چانهہ پيئاري. هـو ڪمپائونڊ ۾ گهمڻ لڳي ويٺي چانهہ پيئڻ لڳا، ٽورو ڪلاڪ مشڪل لڳا. ٻاهر ماڻهن جو هجوم اڳيان وڌيو ۽ ٻوء اهو ٽڙڻ پکڙڻ لڳو.

مون ڊاڪٽر کي ذهن نشين ڪرايو تہ اُن ماڻهوءَ سان منهنجو ڪو رشتو ڪو نہ هئو، مگر ڊاڪٽر ياد ڏياريو تہ مون ئـي ڪيس چيو هو تہ هو هڪ انسان هئو.

مونکي آفيس ۾ ڊيوٽي رهي هئي ۽ مونکي ٻهڳجي جان اچانڪ هئي، مونکي لڳو تہ اھا مان ڪنهن حالت ۾ اچائي نٿي سگهيس.

مون هڪ ڪمزور اُميد سان الهاس ميونسپالٽي، ڪليان ڪارپوريشن ۽ ضلع ٿاڻا سول اسپتال ۾ فون لڳايا ۽ ڪين سڄي روئداد ٻڌائي ڪين لاش کڻائڻ لاء چيم مگر جواب اهو ئي تہ ماڻهو لاوارث ڪيئن ٿيو جڏهن تہ اهو مان کڻائي آيو هئس.

مان لاش جو ڇا ڪريان؟ وٺي جلايانس يا دفنايانس؟ اهو لاش کٺي مان وڃان ڪيڏانهن؟ شمشان يوميي! ڪير هلندو آئي؟ ڪير هنکي ڪلهو ڏيندو؟

مون پوليس وارن کـي هلو چيو ۽ آئـو پکڙي نهرو چونڪ ڪاٺاڻي ٿاورس وٽ آيس. اُتي ٻيٺل مزدورن کي چيم تہ ٻيا مزدور گـڏ ڪريو. ڏهہ ٻارهن مزدور گڏ ٿيا جي ڪڏهن پوليس وارن ۽ ڪڏهن مونڏانهن تہ ڪڏهن هو سيٺي ڏي ڏسي رهيا هئا.

”هڪ لاش کي جلائڻو آهي.“

هڪ مزدور جو سنڌي هئو، لڳهن چيو، ”سائين دنـيـا ۾ ڪير ڪو نہ اٿو؟ چار ڪانڌي تہ فقير کي بہ ملندا آهن!“

”اوهان ڪانڌي ٿيو.“

”سائين ڪلهه ڏهو ته پوءِ ڪپڙا ڌوئڻا پوندا، سڀاڻ ڪرڻو پوندو. اسان ڪپت، فرجون ۽ ٽي. وي ـ ون ڪٽڻڊڙ هي ڪم ڏاڍو مشڪل آهي. ورڻي مرهڻا مزور نه لاش سان شهداءون وغيره وڃائين.“

”اوهانکي ڪجهه چوڻو ڪرڻو ڪونهي. بس ڪاٺيءَ ۾ هڪ لاش ڪڻي هلڻو اٿو. جيترا پئسا گهرندا ڏيندس.“

کين وٺي اسپتال ويس. سندي مزور ڪاٺيءَ ۽ ٻئي سامان جو بندوبست ڪيو.

مزورن لاش کي ڪاٺيءَ ۾ رکيو. پوءِ سڀ مسڻ ۾ هليا. ٻاهر ٽيليفون جي تارن تي ڪي ڪانوَ اچي ويٺا ٻه ــ ڪانءُ ڪانءُ نه ڪن. مزور ٻه چپ. رستي تي ماڻهو ٻهن. ڪاٺي، مزور ۽ مونکي ڏسن ۽ هليا وڃن.

سيرو چوڻڪ ليپرنڊنگ جهڙو سبب ٻهڙو پيو. ڏسان ته هڪ ڪار ۾ ڪمپني پاس ويٺو آهي. آڱر جي اشاري سان سڏ ڪري چيائين، ”چڱا پنج جا ڪم پيو ڪرين. هاڻ اهي ٽي ڪم ڪندو رهه. آفيس اچڻ جي ضرورت ڪونهي. پگهار ٧ تاريخ وٺي وڃج.“ پوءِ هن ڪنڌ ورائي اسٽيئرنگ ڏانهن ڪيو.

اڄ ڪن مونکي نوڪريءَ وڃڻ جي ڏڪڪي جو ڪو خاص احساس نه ٿيو. مون هن ڏانهن ۽ لاش ڏانهن نهاريو. اڄ ڪن مونکي لڳو ته جو ڪجهه مان ڪري رهيو هوس، اهو ڪرڻ مون لاءِ بلڪل ضروري هئو ۽ مونکي اڄ ٽي ڪن انهن ۾ لڳو ته جو ڪجهه مون ڪيو ٿي، اڄ ۾ منهنجي پنهنجي ڪا چونڊ نه هئي، اڄ ۾ منهنجي ڪا چاهنا ڪا خواهش شامل نه هئي. ●

(رهاڻ ١٩٨٦)

● ماحول

ڪانئين جي بدن ۾ ڪيتري سيما جو لاش پيو آهي. پٺس ۽ ٻه پائر پاسي ڪان پيا آهن. ان بدن جي وچمان سيما جو ڪليل منهن ٿو ڏسڻ ۾ اچي. ڳاڙهي ساڙهي ۾ اڌ ٻڪيل مٿو، وارن جي وچ ۾ سينڌ جو سندور. اکيون بند، چپ پيريل.

مهاراج چوڻ ٿو ته هاڻ نون ڪيس باهه ڏي. ۽ مان ڪيس باهه ڏيان ٿو. پيرن کان، مٿي کان، ٻن پاسن کان. ڪانئين مٿان ڳاسليٽ وڌل آهي. انهي وچ ۾ ڳاهه ۽ ٻاهران سنهيون لڪڙيون. باهه جون چڻگون نڪرن ٿيون. باهه کان وڏيڪ دونهون آهي. باهه جسي چڻگن جي وڃڻ ۾ تمام گهٽي ڪارائي آهي. باهه، اونهي، گهرو آتشي ۽ ڪاري رنگ ۾ گهيريل سميا جو لاش آهي.

مان ڏسندو رهان ٿو. باهه سڀڪس مٿهون لاٿين آهي. اڌ ٻڪيل مٿي جي ساڙهي ساڻ گڏ سندس وار به سڙندو ڏسان ٿو. چڻگن جي وڃڻ ۽ بدن جي خالي مان، مان سندس مانگ جو سندور قائم ڏسان ٿو.

منهنجي سامهون فقط چيهه مهڊا اڳ شادي ڪيل سيما جو لاش جليو رهيو آهي ۽ منهنجي اکين ۾ هڪ به ڳوڙهو ڪونهي.

شايد سال اڳ اسين ڪاليج جا ڪي شاگرد مائيران ويا هئاسين. ڏٺم فوٽوگرافر روي هن ڏانهن وڌيڪ ڏيان ٿي ڏنو. مان سرجوءَ ۾ چاهه وٺي رهيو هئس ۽ سرجو مون ڏانهن نهاري هن ان ڏانهن ٿي نهاريو. ان ڪري مون به هن ڏانهن ٿي نهاريو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ شام اسين آلمپيا کان ڇڪر لڳائي، شارو ليٽ ليٽ ڏانهن وياسين. اسين چار ڀيڻ کان ٻنيان رهجي وياسين. روشني، فقط وڻن جي پٽن جي وچمان نڪري پيئي وڻن جي پٽن ڏانهن ٿي وئي ۽ وقتي وڻڻ مان پتا ائين ٿي هيٺ ڪريا، ڄڻ باهه جا شعلا هئا جي ڪرڻ بعد ڪجهي اونده ۾ ٿاپتا ٿي ويا. ڪي اڳ ۽ ڪي اُن کان اڳ ڪريل هئا. ان ڪري جڏهن پيرن هيٺان آيا ٿي ته ڄڻ دور ڪٿي ڀڄندڙ شيشي جي آواز اسان جي ڪنن ٽائين پهتو ٿي.

روشني وڻن ۽ اُن جي مٿان هئي. ڳاڙهي مٽيءَ واري رستي ٿي ڄڻ ڪارو رنگ ملايو ويو هئو. اسان جا چهرا، لعلٽين جي هيٺ ڪيل وڻ جي روشنيءَ جيان فقط سڃاڻپ جو ڏنڊاو نقشو ٿي پيش ڪري سگهيا.

هڪ پتو، سيما جي رٽي ۾ اٽڪي پيو ۽ اهو سڌس ڪڙلي جي مٿئين حصي ٿي، ڳچيءَ کان ٿورو هيٺ، ڪاڻي ڇڙاهه. ٽي اُنان ٻه ڪرڻ جي انداز ۾ هئو، جو روي نزاڪت سان اُنکي اُنان هٽائي انگريزيءَ ۾ هڪ روسي ڪويتا پڙهائي:

زندگي، سروجي پتن جيان، پنهنجي تفصيلن ۾ گهري آهي.
مشڪ سان ڪڏ ڦٽندڙ، ڪل جي گونج. اُتي ۽ سرجوءَ چيو:

"ٻن، هڪ ڪوتا اون ٻه پڙاء." مون ٻه مشڪيو ۽ چيم: "ڪوتا ڪوتا آهي. چاهي ڪير ٻه پڙائي."

"اگر تون پڙائيندين" سيما چيو، "ان جو مطلب ته سرجو. تنهنجي ٿي چڪي."

"بعدي ته." سرجوءَ چيس، "تو رويءَ کي اُپلائي ڇڏيو."

"مونکي لڳو" رويءَ چيو، "سيما ۽ منهنجو جنم جنم جو ناتو آهي. مونکي لڳي ٿو ته اسان ٻنهي جي مَنَ ۾ ساڳيا ويچار ٿا جاڳن. اسان جي آلما هڪ ڳنڍ آهي، اسان جا جسم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اُن جا به اَڱڻ سڙ آهن.“

سرجو مهندجي نزديڪ آئي. مشڪي چيائين، ”تون ڪجهه چئه.“

”مان ڇا ڳالهايان سرجو؟ اسين ته، اسان مان ماحول ڳالهائيندو آهي.“

مونکي لڳو، مون ڇڻ بار بار چيو: ”اسين نه، اسان مان ماحول ڳالهائيندو آهي.“

سيما جو لاش جلي رهيو آهي. هن جو لاش جلي خاڪ ٿيڻ جي تيارين ۾ آهي. روي شمشان ڀومي ۾ نه آيو آهي. هن ڪشمير ۾ هئي - مون ڪنهن ڏي مونکي لکيو: واقعي سيما ۽ مان هڪ ٻئي لاءِ پيدا ٿيا آهيون. اسان ستن ڄمن ۾ سڀ پاتشاهيون ماڻيون آهن.

باهه جون ڇيڙون ڇيڙن سان اُلجهي مٿي اڀرڪا ڪاڻي. دونهون ٿي وڃن ٿيون. اکيون دونهين سبب ٻوسرن ٿيون. نڪ ۾ رکي رکي لاش جي ٻوءِ ٿي اچي ۽ ذهن ۾ هڪ سٽ: اگر آءُ پڙهائيندين ته ان جو مطلب سرجو مدهندجي ٿي چڪي.

نه، سرجو مدهندجي نه ٿي. ماحول ڪجهه ٻيو ڳالهايو ۽ هوءَ شاديءَ بعد هڪدم ڪنهن آفريڪي ملڪ ۾ هلي وئي.

سيما جو ٻيءُ، سيما جا پاڻ وڃي چڪا آهن. مهاراج ته ڪلهي تي هٿ رکي، هلڪو زور ڏئي هلندو رهيو. مان پڪ ٿڪ چتا کي ڏسندو رهان ٿو.

... ڇا اهو ممڪن ڪونهي ته مان اهي باهه جا ٻرندڙ هٿيارن ۽ سيما کي پاڻ ڦانهن چڪيان ۽ باهه وسامي وڃي. مان ڪيئن بچايان ۽ ڪيئن نڪتي ۾ چاڙهي رويءَ وٽ وٺي وڃان؟ اوهه هڪ انيسبر بهادري... ۽ هٿيا اڳ ڪامريڊ ٿيس. رويءَ نيزا ٿي کاڌا. سيما هڪ نيزو ڪاٽڻ جي چاهت ڏيکاري ۽ رويءَ

اُها ترشنا پوري ڪيس. پوءِ سيما اسپتال داخل ٿي ۽ ٽن ڏينهن بعد ڪاليءَ رات مري ويئي. موُنکي اِها بہ خبر نہ پيئي تہ هوءِ ڪاليءَ رات جو مري ويئي هئي.

ڪيس لاش گهر ۾ رکيو ويو. اُتان لاش مون کڻايو. ڪافي تڪليف ٿيم. منهنجو هن سان ڪو بہ رستو نہ هئو. پاڻهس بہ پهتو ۽ پاڻ بہ. اُن بعد مون لاش گاڏيءَ جو بندوبست ڪيو ۽ اُن بعد مون ڪيس پنهنجو مضبوط ڪلهو ڏنو.

صبح روڻيءَ جو فون آيو: ”منوهر؟“

”ها، مان آهيان.“

”مان روڻي. منوهر، سيما مري ويئي!“

”ڇا!؟“

”سندس لاش ڪاما هاسپيٽل ۾ آهي. تون اُتان اهو ڪڍائج ۽......“

”تون؟“

”مجبوري آهي، مان نٿو اچي سگهان.“

”ڇو؟“

”بس مجبوري آهي!“

”ڪهڙي مجبوري؟“ مون پڇيو.

هن جي آواز ۾ بي پناهہ درد هئو.

”پيئرون اڄڪ نٿيون ڏين. جوان آهيان. پاڻ پڇو ڪو، اڄ ڌرم شاستر موجب بي شادي ڪرڻ واري کي لاش گهر ۽ شمشان پوڄيءَ ۾ نہ وڃڻ گهرجي. اهو فيصلو مون مٿان مڙهيو ويو من ۽ مان بيوس آهيان.“

”تون ڪهڙي زماني ۾ ٿو رهين روڻي؟ هڪ لاش برابر لاش آهي. اُن ۾ ڪي پراڻ ڪونهن. ڪا چيتنا ڪانهي. مگر اُن سان تنهنجي ڪا يادداشت ڪا ڀاوناءِ ڪي جذبات واسطہ نہ آهي؟

تنهنجا اهي جهڙ جهڙ ۽ هڪ هٽڙ جا احساس؟ سٺن ڦيرن جي دائري ۾ بند راحت جون سڀ پاتشاهيون؟ ڇا تون پنهنجي زال کي ڪلهو به نه ڏيندين؟ زال جو الٽ اهڙا جليو ڪونهي ۽ تون بي شاديءَ جو شغل؟"

"اهو شغل نه، مجبوري آهي مون." هن هڪ ڊگهو ساهه کڻندي چيو، "اسين ماڻهو نه، لوڻا آهيون!" ۽ هن پنهنجي ڳالهه کي صحيح ثابت ڪندي اِئين به چيو، "تون خود چوندو آهين: اسين نيا ڳالهايون، اسان مان ماڻهو ته ڳالهائي، حالتون، اسانجو دور- اسانجو ڪلچر......" ○

ڇنڇر ١١ جنوري ١٩٨٦

(سهڻو — ١٩٨٦)

☆

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

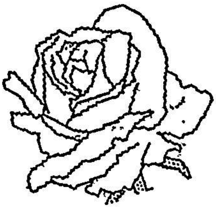

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

● سڄڻ اوجاڳا

اعتبار ڪريو - مون ڪڏهن به ٻگهڙ ڏٺو ڪونهي. ضرور ڪٿي ڪان ٿورو ٿلهو ۽ ڪنهن هلڪت ڇيٽي جهڙو خطرناڪ هوندو. اونده ۾ اکيون ٻڙڪ ٽاري ٻلي وانگر چمڪندڙيون هونديس. ڄڀ ڪيڏي سهڪندو هوندو ۽ ڪنهنکي ڪٿي چڪ پايان - ٽنگ ۾- نرگهٽ ۾! آلما ۾؟

رکي رکي منهنجو هٿ پنهنجي نرگهٽ ڏانهن ويندو. ڪنهن کي ڪهڙي خبر ته مان هڪ سڄي دنيا ڇڏي هڪ اهڙي جڳهه تي آيو آهيان جتي ڪي گهر - باقي رڃ ۽ سڃ آهي.

اِن رڃ ۽ سڃ ۾ مان اها ڪوڙا ڪرڻ آيو آهيان ته ......

هاڻ اِن "ته" تي ڇا چئجي؟ ڪوڙا مون ڪئي مگر حقيقت اِها آهي ته مون ڪوڙا جي وشيه تي گهٽ ٻگهڙن تي وڌيڪ سوچيو. اگر ٻگهڙن تي ٻه ٽي. اپاءُ ٿي. ڪري سگهجي ها ته ...... ته مان ان ۾ گهڻو ڪجهه چئي سگهان ها.

نه - مان سونهن ٻونهن ٻگهڙن جي ڳالهه. ننڍو ڪرڻ جي اوهانکي پي. اپاءُ ٿي. ڪرڻ لاءِ ٻهرين اهڙا ڏڪا ڪارائيندا جو لڳندو ته ٻگري خود ۾ هڪ ٻگهڙ جو چڪ آهي!

هاڻ مان ٿورو پنيان ٿو نهاريان.

پنيان ڇا آهي؟

وقت؟

وقت ڪيڏانهن ٿو وڃي؟- هڪ ته اهو من ۾ ٻرجندو وڃي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو - پوءِ اهو نٿو ڳڌري، اسان مان اسان جو وجود گذري وڃي ٿو. ڪا چيٽندا! يا هڪ ئي وقت ٿئي . پوءِ وقت ماڻهوءَ کي هڻي - هيٺ ڪيرائي ڇڏي. پوءِ ماڻهوءَ لاءِ وقت ۽ آرٽ - هيٺ لٿيو وڃي.

* * *

رٿائتي پروگرام موجب ستر هن ڏينهن جي ايپاس پورو ڪرڻ بعد اُن ڏينهن مان ٻيءَ مان واپس پهچي ۽ اُن رات پوئي موٽي رهيو هئس. ٻيءَ جي ٻيءَ پر سنڌ وطن هئو ۽ مان سرحد پار ڪري اُن زمين تي به پهرين قدمي ڪري آيو هئس. اُهو مون وچڙ وقت فيصلو ڪري ڇڏيو هو ته مان جڏهن ڪٻي ظاهري هيٺ رکندس ۽ اڪين پر لڙڪ وهڻ ته ڏينهن جو اُن وطن کي ڇڏي اٽڪل چاليهه سال ٿي ويا هئا ۽ باوجود وڏا لاءِ آزو ن نيزاريون ڪرڻ جي وطن وڃڻ جي خواهش پوري نه ٿي هئي. اها خواهش هاڻي موري پهچڪي هئي ۽ سرحد پار اُن زمين تي قدم رکڻ سان من پر هڪ سڪون جاڳيو ته ڪنهن هڪ نديءَ سطح تي ، ائين ته دفتر درج هڪ مثل خواهش پوري ڪري سگهيو هوس.

اُنهن سترهن ڏينهن پر مون هڪ دفعو به سڌو نه ڪيو جو اوڙو پاڻي اُتي ميسر نه هئو. خاص ماڻهو هئڻ سبب مون لاءِ چار لوٽا پاڻي مقرر ڪيا ويا جي سڀ ضروري حاجت سان گڏ ڏاڙهي لاهڻ ۽ پيئڻ لاءِ هئا.

مان ٻڌڪن ڪاليج مان ”آن ٻڌوتي“ اُن ايپاس جي سلسلي پر ٻئي آئس جو معلوم ٿيو ته دودي ۽ علاوالدين خلجيءَ وچ جنگ لڳڻ سبب اُتي سوڍا، سما، سومرا، ميمڻ، ڪوڇا وغيره لڏي آيا هئا. اُهي سنڌي هئا، سنڌي پڙهندا هئا. لطيف جا ڪلام ڳائيندا هئا. مگر ورهاڱي بعد آيل سنڌين ڪـان ڪٽيل

هئا. ونن پراڻا سنڌي ساز ۽ سر هئا. ٻار ميمڻن جي سڳن ۾ ٿرنز سيٽرس لڳائي هئا - سنڌ جو سنڌي پروگرام پڌندا هئا. اُتي ڪاڻ لاء فقط ڪير ڇهون چئون هيون، مگر ڏهيون ماڻا ٻاچي ۽ مائي مونڪي هڪ ڏينهن به نصيب نه ٿي.

پنيءَ ۾ ماڻهو پونگن ۾ رهيا ٿي، جن ڪي ڊر ڪونه هئا. اُتي وڃون هئا ته پونگن ۾ ڇيڻي جا ليڙا هنيا ويندا هئا. ناڻگ هئا ته اُنهن ڪان ڇيچ لاء ٻاهران اچا بصر گهرائي پونگن ٻاهران رکيا ٿي ويا جو نانگ اچا بصر ڏسيو پڇيو وڃن، جنهن بنياد پرست سماجواد ڪان پڇندا آهن.

مونکي اُنهن سنڌين جي زندگي ۽ ڪلچر تي ڪوجها ڪرڻي هئي جن کي هڪ لئين ڏرليءَ پداهه ڏني هئي مگر جنهنکي اتهاس وهاري ڇڏيو هئو.

اهي سترهن ڏينهن مون سنڌ جي اُنهن آڳاٽن جلاوطنين جي زندگيءَ جو ابياس ڪري ورتو. مرد ڊگها ۽ قداور، زالون سڪهازيون ۽ اڪثر ٻدا پردي جي، اُجرڪ کي پدن لي پڪين ته ڪنڌهن پٽڪو ۽ شال يا فراسي ڪري ڪم آئين. سندن زبان ۾ ڪي ڪيي لفظ گهسي آيا هئا مگر زبان وري به سنڌي تي ڳالهايائون. سڌان مهني پن، ڪن ۾ ڪن. سبدن ڪوڙن مان وڪيلن جي ڪاون ڪُولن جي ٻانس اچي، لڳي جڻ ڳوٺ ۾ نه ڪو رت ۾ وينا آهيون.

اڳوات بندوبست موجب پڇم ڪان ٻيءَ طرف ڪار هلي. پوءِ مون پنڌ ڪرڻ شروع ڪيو. وچ ۾ هڪ اوني ڳڏيو جنهن اُت تي وهاريو. جنهن سبب لوڏا ته وڏا ڪاڏم مگر پنهين مان سوز لهڻ شروع ڪيو.

ماڻهو بند ٿيل جيپ ۾ بندوق کڻي شڪار ڪرڻ وڃن مگر مان اُت تي چڙهي اپياس ڪرڻ تي وس ۽ ڳوٺ ۾

داخل ٿي رهيو هئس. ٻاڻ سان هڪ ٻئگو ۽ هڪ ٽيپ رڪارڊر کڻيم.

موڻڪي ائين لڳو ته مان هڪ اٽتارو، خشڪي مان هڪ اڻ ڏٺل درياه ۾ گهڙي رهيو هوس. موڻڪي لڳو ته پنهنجو مقصد سر انجام ڪندي مان پاڻڪي ڪنهن اڻ ڏٺي مصيبت ۾ ڦاسائي رهيو هوس. مگر من کي اهو چٽي سمجهايم ٿي ته جوکم بنا ڪا نئين چيز حاصل نٿي ٿئي ۽ کوجنا لاءِ ڪٺن ڪشالا ڪيڻا پون ٿا.

ٻئي ڏينهن ۾ مون لاءِ راڄ جي هڪ محفل رکي وئي ۽ پارڙان هڪ چيچڙ پيش ڪئي، دستوري دعا سلام بعد موڻڪي هڪ پونگو ۽ ٻه آجرڪون ڏنيون ويون. پونگي ۾ اُن ڪانسواءِ ٻيو فقط پاٽيءَ جو ٿورو ٻندو بست ٿيل هئو.

راٽ جو سمهڻ کان اڳ ٻه بزرگ مون وٽ آيا ۽ موڻکي هڪ شيخ ڏنائون.

هڪ چيو، ”ديوان هتي مڙئو خير آهي. وقتي رات جو اگهڙ اچن، ڪرو ڪجهي؟ جنهن ٻچائڻ لاءِ هيءَ اوهه جي شيخ رکو.“

موڻڪي لڳو ته منهنجي ٻدن جا وار اُڀا ٿي ويا هئا.

”اگهڙ“ مون چيو، ”اگهڙ ابندو ته مان مقابلو ڪيئن ڪندس؟ وري هتي ٻني بس ڪونهي جو اها ٻاري رات جو جاڳان.“

”ديوان“ ٻئي چيو، ”اوهان لاءِ لالٽين جي ڳولها جاري آهي. پونگي کي در ڪونهي. اوهين جاڳندا ته خبر پوندي. هڪ شيخ لڳندس ته ٻچي ويندو.“

هتي ٻهري جو ٻندو بست نٿو ٿي سگهي؟“

”هرڪو پنهنجو پونگو پاڻ ٻچائي، انهن اگهڙن سبب هتي ڪير نه اچي.“

”سرڪار جا ماڻهو؟“

”سائين اسين ئي هتي جي سرڪار آهيون. ٻگهڙ اسان جا ڪيترا ٻار کڻي ويا آهن.“

”ته ٻوءِ مان ويندس!“

”ڪيڏانهن ڏيوان؟“

”واپس!“

”ديوان، سڀڏي مري ويندا آهن مگر ڏڪندا ڪونهن. ڇو نه اڪيلي سر شينهن جو مقابلو ڪيو هئو.“

مون هڪ بزرگ کي پاڻهن کان چهلي ڇيو، ”هتي گرمي نه ڏاڍي آهي ۽ پچر ۽ ٻيءَ وڇڙ پاڻي ڪونهي. اس هڪ اُت جو بندوبست ڪريو. گهر ۾ زال ۽ ٻار ڇڏي اوهان سان ملڻ آيو آهيان. پروگرام سترهن ڏينهن جو آهي. نانگن وڇن ۽ ٻگهڙن وچ مان رهي نٿو سگهان.“

”اسين صدين کان رهيا پيا آهيون. خميصا نون هيٺن ڪر، رحيم‌طلاه هي گهران. لالٽين کڻي اچ ٻوء وچ مدهڌي پونگي ۾. اُتان چار ٻڪريون کڻي اچ ۽ ديوان جي پونگيءَ پاهران ٻڌي ڇڏ. ٻگهڙ ايندو ته پاهران ئي شڪار ڪري هليو ويندو.“

مون ۾ اُورو ساهه پيو. وري سوچيم ته ٻگهڙ ٻڪريون نه روز کائيندا هوندا ڪين انسان جي گوشت مان وڏيڪ مزو ايندو.

”مان ڪيس شيخ هٽان ان کان اڳ اگر هو مدهڌي اُن پاڻهن ۾ چڪ پائي ته؟“

مون ۾ ڏڪڻيءَ واسو ڪرڻ شروع ڪيو ۽ سمجهيم ته ڪاپي اڌ ڦڙ ڦڙ ڪرڻ شروع ڪيو.

”ديوان لالٽين نه اچي ويو آهي ۽ ٻڪريون نه ٻڌيون ويون آهن. اوهان هتي سترهن ڏينهن رهندا. اوهان جو ٻچاءُ ان رات ڪيو. اوهان جو پونگو اسانجن پونگين وچ ۾ آهي. ٻپ نه ڪريو.“

”اوهان جي پونگن ٻاهران ڪريون ڪونهن، اُتڪري لڳڙ ٻهرئين هتي ايندو ۽ وري مونکي ڏسندو زبان جي ڇڪي سبب مونتي حملو ڪندو.“

”سائين پوءِ ڇٿو نه ڪريون واپس ڪاهي وڃون؟“

”نه نه ـ نه نه ـ اهي ٻارئي ڪريون پونگي جي لنگهه وت پئون وري هتي ڪاٿوس به ڪونهن. اوچتو ٻاهر ويٺو هوي نه.“

”نه ڏيوان شيخ ۽ پتي ڪٽجو. ڇگو هاڻ اسين موٽلايون تا. نعرائي نمب. سدائين گڏ.“

هڏن نمب جو نعرو هنيو ۽ هو هلندا رهيا.

مون ٻاهر ڏيهي آسمان ڏانهن نهاريو. نهايت اوچو يا گهرو. ان بر تارا گره انين لڳا جڻ اپ ڪي قت ٿيا هئا ۽ اُن مان اُڇو روشن ۽ ٻاڙ هو رت ٽمڪڻ لڳو هئو. اُن ڪن مونکي التيءَ جو خيال آيو.

اُنڌ آيس، سوچيم ڪا ٻرارنڌا ڪريان. پر ڪا ٻرارٿڌا خيال پر نه آئي. وڏين مشڪلين بر مون اُن ڳالهه بر غور ٽي ورتو ته پڳوان جي نه هئڻ جا مون وٽ پين ڪان وڌيڪ دليل هئا ۽ ٻرارتڌا ڪمزور من جو آخرين سهارو هو. قدرت انڌي ۽ گونگي آهي. هڪ ظالم! جا زلزلا ڪري، پوڏون آئي، ڏڪار پيدا ڪري. نابرابريءَ جي بنياد تي پيڻل قدرت بلڪل غير سو شلست آهي جنهن هن ڌرتيءَ تي ريڍون ۽ شينهن پئي پيدا ڪيا آهن.

گرميءَ بر پکيڙ تي نڪتو ۽ ڏڪيس انين تي جڻ ڌڪ جي ڇوهٽ بر آيو هئس. ڪريان پين ـ پين ڪئي ۽ اُها پند ٿي وئي مگر ذهن بر اُنجي پين ـ پين جي گونج وچندي رهي.

پين ـ پين ـ پين ـ پين ـ پين ! ! ! ! ... جڻ صبح ٿيندي ڪريان جا پوسٽ پڏل هئا.

سوچيم ته ڌاڻ ٻگهڙ کي بيوقوف بڻائي سگهان ٿو. پونگي کي در ڪونهي. بس هڪ اجرڪ اُن کي ٻڌي ڇڏيان. اس ڪا رسي هجي ـ ڪا نوڙي ـ سوٽلي. چار ئي طرف بند هوندا ته ٻگهڙ کي در جي خبر نه پوندي.

مون لالٽين ڪڍي پونگي ۾ اُڏا ڳولهڻ شروع ڪئي. نه پٽ ۽ نه ڇپ ۾ نه پٽين ۾ ڪا رسي ملي. مايوسيءَ جو وڏو احساس ٿيم.

سوچيم: اگر هڪ ٽيپ ۾ ٻچڙن جو آواز ڀري اچان ها ـ ٻگهڙ اندر گهڙي ها ۽ اهو آواز ٻڌي ٻڏي وڃي ها.

سوچيم: ڪوشش ڪريان. مٿان مان شينهن جو آواز ڪڍي سگهان. مون گجگوڙ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. هه هه هه، ڪو و ن و ن ـ ڪر ر ر ر .... هه گ آ آ ... ڪيا مل گيا ڀڳوان ميري دل ڪو جلا ڪر ـ ازمانو ڪي نگري ۾ ميري آگ لگا ڪر!

لڳو ته جو مون رانجهي تي ٻاڻوران ۾ منهنجي ٻڌڻ جي مرضي شامل ٿيڻ هئي.

گجگوڙ هڪ ٻليءَ جي ٻلائي دهشت پيدا ڪري ته سگهي البت ٻڪرين جي ڪتي وقت زوردار ٻين ٻين چاوئي.

ٻکهه جي هڪ پاسي لالٽين ٻئي پاسي مان. منهنجي پاسي کان شيمپ. اوچتو مون پاڪي ٻچو "جيمس" مون پتلون مان اڳٽ ڪڍيو. پتلون کي پيلي ڏئي مون اُن اڳٽ سان در مٿان اجرڪ ٻڌي. پونگي ۾ مٿان آڳيونو وچهي سوراخ ڪيم ۽ اُن ۾ اجرڪ جون ٻه ڪنڊون وڌم. ڏٺم هاڻ مان ٻاهرين دنيا کان الڳ ڪٽجي ويو هئس.

وري خيال آيو اگر ٻگهڙ آيو ته مان ڪنهن طرح ٻڌي سگهندس ته منهنجي پتلون ته لهي ويندي ۽ پوءِ ڪير اگهاڙو ڏسي وٺي ته؟ زال کي خبر پوندي ته سمجهندي ته مون اوجهڙ سبب اٿين ڪيو هوندو!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون ٻڌگ ماڻ هڪ همت ڪئي. سوچيم: ”مان ٽوڙو سمارٽ ٿو لڳان! اُن بعد ڪي ڌنـــڌلا عڪس مهنجي اکين سامهون ڦيرڻ لڳا. شو ـ ڪالي ـ ڪرائيسٽ ـ ٻن پاسن کان وڻن وڇمان چپ ڪئي خاموشيءَ ۾ مون ڏانهن وڌندا: ٻهرڻ هڪ، اُن ٻنيان ٻه، اُن ٻنيان چار، ٻوءِ اٺ ٻوءِ چار، ٻوءِ ٻه ۽ وري هڪ ٻگهڙ.

”اِڪ تيرا سهارا ـ اِيڪ سهارا ...... الله هو دعائي ـ هو دعائي ـ هو دعائي! ...... ٻون خون غريبون ڪا ٻهالي هڻن خدائي ـ الله هو دعائي...“ سترهين اوڇاڳي ۾ ڪراچيءَ ۾ ڏنل فلم ”نيڪ پروين“ جو اهو راڳ ٻارڻ مراد واڪ مان وهڻ لڳو!

* * *

اَڌ اَڌ ڏينهن ٽنڊون ڪندي مون سترهن ڏينهن سترهن راتيون اوجاڳا ڪيا. ڪوچما جو رتائنو ڪم پورو ڪيم. ٻگهڙ نه آيو اها ٻي ڳالهه آهي. مگر واپس موٽندي مونکي لڳو ته ڪو ٻگهڙ ٻئي ڪن ڪاليج طرف مونکي ٻوڙي ۾ پنهنجي گهر ۾ ڳولهي ڪيندو، انڪري مون ٻڌيءَ وارن کي پنهنجي دائمي ٻچاءَ لاءِ اها شيخ گهري ورتي. مونکي يقين آهي ويو ته اِن شيخ سبب ڪو ٻگهڙ مهنجي من ۾ ٻه نه ايندو ۽ آخر خيالن ۾ به اچڻ بند ڪندو. ڇاهي ته لڳيندو ته مهنجي شڪل به ٻگهڙن جهڙي ٿي ويئي آهي.

رهاڻ ١٩٨٧

رام - ڏيڻ

ٻالڪ رام مري ويو. رات پنهنجي گهر اڪيلو اُداس
ڪوٺيءَ ۾ سمهيو ۽ سمهيو ئي رهيو. اُٿيو ڪونه.

صبح جو مونکي هن جي موت جو سماچار مليو ۽ آئون لڳو
[illegible] اکين جون پنبڻيون هيٺ ڪري ڇڏيون ۽ ڪي لمحا
مان ڪجهه ڏسي ۽ سوچي نه سگهيس. اُن بعد مونکي لڳو ته
هو منهنجي سامهون بيٺو هو. اُوچتو سندس پيرن هيٺان زمين
کسڪي وئي ۽ هو هيٺ ڪرندو ويو. مونکي لڳو هو هيٺ ۽
هيٺ ڪري رهيو آهي ۽ مونکي پڪاري رهيو آهي. مگر
مون لاءِ اهو ممڪن نه آهي ته ڪنهن به ريت مان کيس بچائي
سگهان. اُن خيال ۾ ٻوڙان ڪجهه روشنيون ٻيءِ ڪجهه ڌنڌ ۽ اُن
بعد فقط اونده هئي. اُتان ايندڙ آواز جڻ ٻين آوازن کي ڪاٽي
ويو. ٻيءِ اهو آواز نئين هڪ چيخ ۾ تبديل ٿي بند ٿي ويو.
روز جنهن ٻهراڙ ڏانهن اک کڻي نهاريندو هوس اهو هيٺ ڊهڻ
لڳو ۽ زمين ۾ هڪ وڏو خال بڻائي خود اُن جي گهراين ۾
گم ٿي ويو. منهنجي اڳيان هڪ سياه ڌنڌ- موت جي وادي
ٿي پيئي.

هن جو ڪير نه هو ۽ نه ڪنهنکي خبر پيئي ته مئو ڪير
هو. سڄي شهر ۾ شايد مان ئي هن جو دوست هوس. مان
منجهي پيس ته مان ڇا ڪريان؟ سندس لاش کي نيڪال ڪرڻ
جي جوابداري منهنجي هئي. مگر مان شهر ۾ هن جي لاش جو
نيڪال ڪري سگهان، اهو مون لاءِ ممڪن نه هو.

* * *

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اَسين ٻئي ڪراچيءَ ۾ برنس روڊ تي رهندا هئاسين. اسڪول ۾ پڙهندا هئاسين ۽ رانديون ڪندا هئاسين. عمر اها ڇهن ستن سالن واري سورهن يا اُنهي اردگرد. ڪڏهين گڏجي فلمن تي ويندا هئاسين، ڪڏهن آزاديءَ جي هلچل جي جلوسن ۾ شريڪ ٿيندا هئاسين. مونکي راڳ ڳائڻ جو شوق، کيس ڪتاب پڙهڻ جو. هو منهنجي گهر اچي ته مان کيس راڳ ٻڌايان ۽ مان هن جي گهر وڃان ته لطيف جي شاعري، اردوءَ ۾ ٻڌائي. مان اردو ڳالهائڻ ۾ فخر محسوس ڪندو هوس ۽ کيس چوندو هوس ته لطيف جي شاعري اردوءَ ۾ ٻڌاءِ. هو کلندو ۽ چوندو ته جيڪو سنڌي لطيف نٿو پڙهي اُن کي مان سنڌي مڃڻ کان انڪاري آهيان. ڪڏهن گهر مان هن کي يا مون کي وڏيڪ خرچي ملي ته ٻئي ڄڻا فريئر روڊ واري ريڊيو هوٽل ۾ ويهي چانهه پيئندا هئاسين ۽ ٻئي ڄڻا گڏجي ڪري کائون.

هڪ ڏينهن هن هوٽل ۾ ماني نه کاڌي. پڇيو مانس:

”ڇو؟“

”اَڄ ماتم جو ڏينهن آهي.“

”ماتم ڇو ڏينهن ڇو آهي؟“

”اَڄ انگريزن هيمون ڪالاڻيءَ کي ڦاسي ڏني آهي!“

منهنجي اَڳيان سوال اُڀريو ته مان ماني کان پاڻ نه ڪيان ڇو ته هڪ دوست ماني نه کائي ته ٻئي جي گلي مان ڪاٿو ڪيئن لهندو. ڪونه اُن ڪري ماني کان ٻه ڳالهيون ڳوڙهو لڳس تہ ڇوڪن کيس ماني کائڻ لاءِ سمجهايان.

چيومانس، ”رام ڏنا! پر تون ته مسلمان آهين.“

”ڪرڪي منهنجو ڏڻ آهي.“ هن ڏکيو ساهه کڻي چيو، ”هن ڌرتيءَ جا رهواسي سڀ سنڌي آهن ۽ پوءِ مسلمان يا هندو.“

ماڻ پڻي ڀاڻي لاءِ سوچڻ لڳس،

"رام، هيمون ڪالاڻي نہ شهيد ٿيو آهي. شهيدن ٿي فخر ڪيو آهي، ماتم نہ."

هن مشڪيو ۽ اکين ۾ ياڻي ڀرآيس. چيائين، "تون حق تي ڳالهائين ٿو. مان ڪاڻ جو صحيح ڳالهايو اٿئي. مان پنهنجي فيصلي تي قائم آهيان. هيمون ۽ جي شهادت ڪي منهنجي ڳوڙهن جي ضرورت آهي."

ٻڌڻ ائين نہ سوچيو هئو تہ ڪير هندو ۽ ڪير مسلمان آهي. اهي وڏن جا مسئلا هئا ۽ اسين ننڍا هئاسين.

هونئن بہ اسانجو ضد هن جو اهو تہ هو ماڻي نہ کائيندو ۽ منهنجو اهو تہ ماڻي ٻڌهن کائيندس جڏهن هو کائيندو.

مون ڪرڻ جهڪائي ۽ ٻانهون ٽيبل تي رکيون. ٽوئنيون ڪشجي اُتي ڦهليون ۽ مان خالي نگاهن سان ٻاهر رستي تي بيٺل ٽلڊي جمنو گاڏي واري ڏانهن نهارڻ لڳس.

رام ڊين چيو، "موهن، تون ماڻي کاءُ. توکي ڀڳوان رام جو قسم."

"مان ڪڏهن ڀڳوان کي نٿو مڃان." مگر سندس چهري تي ڦهلجي ويل گهري اُداسي ڏسي چيم، "تون ئي منهنجو دين، تون ئي منهنجو رام، تون ئي منهنجو ڀڳوان آهين. جيئن تون چاهين."

ٿورن سالن ۾ چا ٿيو، اُن ڏانهن مون ڌيان نہ ڏنو. مون فقط اهو ڏٺو تہ اسين قد ۾ ٿورا وڏا ٿيندا وياسين. اسانجا ڪلها موڪرا ٿيندا ويا. اسان جون ڇاتيون ڀڻيون ٿيون ۽ ڪاليج مان ڊگريون وٺي ٻاهر نڪتاسين تہ خبر پيئي تہ هاڻ ڪو پاڪستان بہ ٺهي ويو آهي ۽ سنڌي هاڻ هندو ۽ مسلمان ٿي ويا آهن. جي هندو ٿي ويا آهن، تن اهو چوڻ شروع ڪيو آهي، ڄلو هندستان.

هڪ ڏينهن مهاجرن ڪراچيءَ ۾ فساد ڪيا. رامدين سائيڪل کڻي اسانجي گهر آيو. پاڻ سان هڪ هاڪي به آندي هئائين. چيائين ته مهاجرن کي پهرين منهنجي لاش مٿان لنگهڻو پوندو.

امان چيس، ”رامدين! تون ماڻهو پيءُ کي هڪ ئي پٽ آهين. تون هليو وڃ.“

”امان مان ننڍو ٿي وڏن ڳالهيون ڪريان.“ رامدين چيو، ”هن ڌرتيءَ لي ڪجهه عظيم آهي جنهن کي مان بچائڻ ٿو چاهيان.“

حملو ڪندڙ مهاجر پيو. الائي ڪيڏانهن ويا مگر اسانجي گهر ڪو نه آيا. شهر ۾ ڪرفيو لڳي ويو ۽ شوٽ – ائٽ سائيٽ جا آرڊر نڪتا. اهي حڪم پيلا ٿيا. ته هندن جا قافلا هندستان وڃڻ لڳا. اسان به ٻوڙ کڻي اٺ گاڏيءَ ۾ ڪيا ۽ ڪراچي بندر روانا ٿياسين.

بندر تي ڏسان ته ٻڪڙ ڪنيو رامدين بيٺو آهي.

”رامدين تون ڪيڏانهن؟“ مون حيرت مان پڇيو.

”مان به هندستان هلندس.“

”مگر تون ته مسلمان آهين!؟“

”ها، مان مسلمان آهيان. سچو مسلمان. اسلام حق جي ڳالهه ٿو ڪري ۽ حق جي ڳالهه اها آهي ته سنڌ جا مالڪ انجا آدي رهواسي، اُن کي ڀاڻ جوڙڻ وارا اهي سنڌي آهن، جنکي هندو ٻڌائي پنهنجي ڌرتيءَ تان لوڏيو وڃي ٿو. مان انجي احتياج ۾ هن ملڪ ۾ نه رهندس ۽ پناهگير بڻجي هندستان هلندس.“

”مگر تنهنجا پيڙا ماڻهو – پيءُ؟“

”ان لاءِ حڪومت پاڪستان ويٺي آهي!“

سخت ٿي چيومانس، ”پر تون هندستان نه هلندين. اسر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تون هلئين ته مان نه ويندس- مان امي ۽ اباڻن وٽ رهندس. مان مرندس مگر پنهنجي ڌرتيءَ تان هٽ نه ڪندس. مرڻ لاءِ مونکي ڪو سبب ملي سگهي ٿو!"

مرڻ لفظ ٻڌي هن پنهنجو همت وڃائي. منهنجي واسط ٿي رکيو: ڪجهه ڇيائين ڪونه. اکين ۾ پاڻي آيس پر روئين ڪونه. هن ٻڪ ڪنئي ۽ واپس وڃڻ لڳو. هو واپس هليو ويو. پيئو ڪونه- پنيان ڪنڌ ورائي مونکي ڪونه ڏنائين.

مان مائٽن سان جهاز تي چڙهيس. جهاز ڌيري ڌيري هلڻ لڳو ۽ وڏي پار سان وطن جي زمين کان دور ٿيڻ لڳو. ماڻهو جهاز جي ڊيڪ تي بيٺا هئا. ڇڻ ڪنهن چتر ۾ چٽيل ماڻهو. انهن ۾ ڪا به هلچل، ڪا به حرڪت نه هئي. ڇڻ هو پنهنجا لاش پاڻ ڍوئي رهيا هئا. ڪن شايد خاموشيءَ ۾ روئو هوندو. اُن ڏينهن سمنڊ ۾ پاڻي ڪجهه وڌيڪ نظر آيو. مونکي اُن جو رنگ نيرو گهٽ ڳاڙهو وڌيڪ نظر آيو- يا شايد منهنجون اکيون ڳاڙهيون ٿيون، ان ڪري سمنڊ ۾ تازي رت جو وهندڙ درياهه ڏسڻ جو وهم جاڳيم.

آهستي آهستي وطن جو ڪنارو نظرن کان دور ٿيڻ لڳو. دور ٿيندو ويو ۽ دور ٿي ويو. هاڻ هيٺ پاڻي ۽ مٿي آڪاش ۽ وچ ۾ لاشن ڀريل جهاز هئو.

منهنجي اکين جي ڪندن ۾ ڪا گرم پاڻياٺ وطن سان گڏ رام ڏين لاءِ به جمع ٿيڻ لڳي. مگر هو ڪمبخت ڏسان ته منهنجي پاسي ۾ بيٺو آهي ۽ مشڪي رهيو آهي.

* * *

رام ڏين واسط مري ويو. ڪڏهن ڪنهنکي نه ٻڌايائين ته هو مسلمان آهي ۽ هڪ اعتراض ۾ هندستان آيو آهي. چاليهه سال ٿيا يا انتيهه. سالن سان ڪو فرق نٿو پوي فرق فقط

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عمرن ۽ نظرن جو ٿيندو آهي.

هن رفيو جي سرٽيفڪيٽ ۽ ٻوءِ راشن ڪارڊ تي نالو لکايو. رام ڏيئچند سنڌائي.

اسان پيٽي کي ٻن ڳهڻن ۾ الڳ الڳ بلاڪ مليا.

منهنجو ئي خطو ٿيو ته مون هن اڳيان سندس شاديءَ جو سوال رکيو.

”شادي ڪندس ته مائٽ سمجهندا ته ڪنهن هندو ڇوڪريءَ جي عشق ۾ انڌا ٿيو آهيان.“

”مگر اهو ته سچ ڪونهي.“

هو مشڪيو. رام جي مشڪ بحث جي آخرت.

هن هڪ وقت تي ڪم ڪيا. ڪمائيءَ لاءِ هوميوپيٿيءَ جو دڪان کوليائين. هڪ لئبرري کوليائين ته ماڻهو ڪتابن سان دوستي رکن ۽ سنڌي لٽريچر ۾ پڙهڻ شروع ڪيائين. سنڌين جا ڪلچرل ۽ سياسي مسئلا حل ڪرڻ لاءِ ”دنيا جا سنڌي هڪ ٿيو“ جو نعرو لڳايائين. وقتي ڪانفرنس ۽ سيمينارن ۾ ويندو ۽ واپس موٽي مونکي ڳالهيون ٻڌائيندو. گهر باقاعدي خط لکندو ۽ هڪ دفعو بدليل ٿالي سان اتان تي ئي آيو. ٿورا سال ٿيا ته والد ۽ والده گذاري ويئا. آهستي آهستي سندس چيلهه به جهڪي تي ويئي ۽ راحت جو هميشه لاءِ پيڇو ڪي ويو.

مون لاءِ اهو سوال ته مان هن جي لاش جو ڇا ڪريان. شهر جا ٿي ڄاڻو ته هو هڪ هندو آهي ۽ فقط مان ٿو ڄاڻان ته هو مسلمان آهي. قبرستان الهاسنگر ۾ ڪونهيءَ ڪلياڻ ۾ آهي. مگر اتي وڃڻ لاءِ به چار ماڻهو ڪٿي آهي پڇندا ته جڏهن هو هندو آهي ته ڪيئن قبر داخل ڇو ٿو ڪيو وڃي؟ هڪ سچو مسلمان اندر قبر داخل نٿو ٿئي ته اها هڪ دوست سان وساهه گهاتي آهي. جنهن الزام جو بار منهنجو پورو وجود ڪڏهن نه سگهندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اگر مان ظاهر ڪندس ته هو مسلمان آهي ته شڪ جي فضا قائم ٿيندي. ۽ اگر هو مسلمان هئو ته ڪيس پنهنجو دين لڪائڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي؟ ڪير به مون تي وشواس نه ڪندو ته هو هڪ اهڙو سنڌي هئو، جو پنهنجي ڌرتيءَ کي مسلمان ٿيندو ڏسي اها ڌرتي ڇڏي آيو ۽ پنهنجي هموطنن جي جلاوطنيءَ جو درد ڀوڳيندس ۽ ڪنهن کي پتو پوڻ نه ڏيندس ته مون لاءِ ڪجهه عظيم آهي، جو بچائڻو آهي ۽ اُن لاءِ هن گهر، مائٽ، وطن ڇڏيو. ان ڪري مونکي ڪو حق ڪونهي ته مان ظاهر ڪريان ته هو مسلمان آهي. ماڻهو شايد ائين به چون ته رام ڏني ڪو پاڪستاني جاسوس يا ڪجهه ان ريت هئو جو مون لاءِ برداشت ڪرڻ ممڪن نه هئو ۽ مان سندس موت جو صدمو برداشت ڪرڻ جي حالت ۾ به نه آهيان.

مان ڇا ڪريان - ڇا نه ڪريان؟

مرڻ بعد ڪنهن کي پوري يا جلائجي ته ان سان مرڻ واري کي ڪو فرق نٿو پوي. مگر جيئري کي ته دستور نڀاهڻا آهن.

مان ڇا ڪريان - ڇا نه ڪريان؟

مان اُٿو ٿي ڇيلهه کي سڌو ٿو ڪريان ۽ هٿ سان ڇيلهه تي زور ٿو ڏيان ۽ رام ڏني ڏانهن هلڻ ٿو لڳان.

مان هلندي هلندي فيصلو ٿو ڪريان ته مان رام ڏني کي قبر داخل نه ڪندس ۽ ڪيس مسان ۾ چتا تي رکي باهه ڏيندس. مان ڄاڻان ٿو ته مان پنهنجي دوست ۽ محسن ڏني سان بي انصافي ٿو ڪريان. مگر مان اها بي انصافي پور ڪرڻ لاءِ وصيت ڪندس ته جڏهن منهنجو موت ٿئي تڏهن مون کي شمشان ڀوميءَ ۾ جلايو نه وڃي، قبرستان ۾ دفن ڪيو وڃي.

سورت ١٩٨٨

★

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

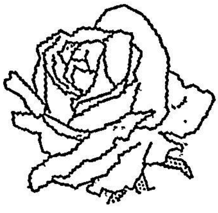

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شاعر

”امان پيري ٿو پوان“ سڳڻ اڌگلي ۾ گهري دوست جي ماءُ
جي پيرن تي هٿ رکيا. شاهيءَ حال ۾ غلام، چٽڙ، فونن، ۽ ٻاڻو،
ٿي. وڃي صوفا سيٽ، دڙين جي ٻالڪنيءَ تي پردا.

”ڀڳوان سڀڏان ڀلو ڪري.“

سڳڻ کي جواب نه ڏنو.

ٻاهر گرمي هئي. حال ۾ اي. سي. هئڻ سبب سڳڻ جي منهن جو پگهر پاڻمرادو سڪڻ لڳو.

ڏاڍو ڏسان جهڄهيل ٻڍيءَ، چپلهه تي هٿ رکي سوال ڪيو، ”نوڪري ڀوڪري ڪرڻ ڀيو يا اڃا شاعري ڀيو ڪرين.“

سڳڻ کي جواب خيال ۾ آيو ته چوي: شاعري ڪرڻ خود ۾ نوڪري آهي. اُتي ڪو مالڪ ڪو نوڪر ڪونه ٿئي. شاعريءَ جي سلطنت ۾ شاعر شهنشاهه آهي، مگر اُن ڪان ٻاهر هو زال ۽ ٻن ٻالڪن جو ٻار ٻوڻي سگهي، اهو ممڪن هجي، نه هجي، اهو چوڻ ڪٺن آهي. مان اهو ٻار ٻوڻي نٿو سگهان: زال کيٽن تي گهر هلائي: اها اُنکي خبر ڪڏهن شڪايت نه ڪئي اٿائين ۽ اڄ مان پراڻي ٻار ڪان ٿوري مدد وٺڻ آيو آهيان. شاعريءَ ۾ اها مجبوري ڪونهي مگر اُن ۾ آهي مجبوريون مايوسين جي جڳهه ضرور ونديون آهن ۽ مون لاءِ مشڪل آهي ته مان درد جو شاعر آهيان.

سڳڻ مشڪي چيو، ”نوڪري ڪريان ڀيو.“

”مونکي ياد آهي تون شاعر هوندي ۽ ٻيءَ جيءَ سڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪاليج ۾ پهرئون نمبر آيو هئين. اڄڪلهه وري سال ڏيڍ، رهيو ته ڪلياڻ (رفيوجي ڪئمپ) ۾ رهيو آهين؟“

”ها.“

”ڪنوار ڪيئن آهي؟“

”خوش آهي.“

”ٻار؟“

”هڪ ٻچڙو، ٻيو ستو پڙهي.“

”ٻڪوان نه ٻار ديرادون موڪليا آهن. چوڙس اڃا ڪلب مان ڪانه آئي آهي. ٻلا مان هلان ٿي. وسوسو آهي - رات ٿي ويئي آهي ۽ اڃا ڪتا نه ڪٽي آئي. سڀئي ڏينهن ۾ ڪجهه ڪاڏو ٻ نه آئي. تون چانهه پيئندين؟“

”نه اماں - اوهان ڪتا ڪريو.“

ٻئي ويٺي ته ڪانون ۾ ٻڪيل ٻڪوان آيو. ”اڙي سڳن تون اڄ ٻار - ڳلي نه مل.“

سڳن اٿي بيٺو. هن گرم جوشيءَ ۾ ملڻ ٻاڪر ۾ ٻاٺ طرفان ڪا جذبات نه ڏيکاري.

ٻئي هڪ صوفي تي ويٺا. نوڪر حڪم ملڻ تي شيشي جي ٽيبل تي ٻلئڪ ليبل وسڪي بوتل، آئيس باڪس، گلاس، سوڊا ئون، هڪ خالي پليٽ، هڪ فاءِ فاءِ پاڪيٽ، ماچيس، ائش ٽري ۽ خانن ۾ ورهايل ڏوڏن، ڪاجن ۽ ڪشمش جو ڊٻو رکي ويو. اهو ڪم ٽن قسطن ۾ ڪيائين.

”ٻڪوان ڪيس گلاس ڳاهي ڏنو ۽ ٻڌهڻو گلاس انسان ٽڪرائي چيائين، ”چيئرس.“

سڳن ٽڪرايل گلاس ٽيبل تي رکيو.

”شروع ڪر.“

”اڄ نه.“

”يار زندگي مان ڪجهه راحت ونجي.“

سڳن سگريٽ ڪڍيو ۽ ٻڌايو، ”مون لاءِ سگريٽ ۾ راحت آهي.“

”تون ڪهڙو ڇڪين؟“

”ٻيو ڪير اٿم.“

”ناممڪن!“

”ٻيڙي ڇڪيندو آهيان.“

”سگريٽ ڇو نه؟“

”ڪاڏي اُڌ وڃ ۾ سال ۾ فقط پنج روپيا واڌ ملي. اُن مان فقط ٻيڙيون ممڪن آهن.“

”توکي ڇهه شاعري ڇڏي آهي ڪم يورهين ڪن، جتي هو ڪافي ناڻو ڪمائين. انڊيا ۾ ڇا آهي؟ هتي قدر مرڻ بعد ٿئي. جيئري ۾ فقط ڏک ئي ملي. تو ڪو استاد نه ڪيو- مون لکراج عزيز کي ڪيو. مگر هن صلاح ڏني ته شاعري لکڻ جي وس جو روڳ ناهي. وڃي ڏندو ڏاڙهي ڪر. اڄ تو وٽ ڪوتا آهي - پيسو ڪونهي. مون وٽ پيسو ئي پيسو آهي.“

”توکي شيخ اياز ياد آهي؟ اسانجو دوست.“

”ها ها... ياد اچي پيو. اڃا شاعري ڪندو آهي؟“

”شاعري جيئندو آهي.“

”يعني؟“

”اُن چيو آهي: جيڪڏهن شاعريءَ ۾ دولت ڪونهي ته دولت ۾ به شاعري ڪونهي.“

ٻگوان وڏ ۾ ٿهڪ ڏئي چيائين، ”تون دل ۾ نه ڪر. دوستيءَ ۾ سڀ ڇوٽ گهرجي. سڄڻ ماڻهن کان اهڙ ۾ ڪٿا ممڪن ڪونهي.“

سڳن مشڪيو.

”ها، تنهنجي گهر آيو هوس. دادن ڪم ۾ مشغول هئي. ڪمرا ۾ ٻار ڊوڙائين. ٻاهر ۾ ٻار مليائين مگر خرب اڳو جڏهن هن ٻو لاءِ اخبار ورتي. اگر هوءَ اخبار وٺڻ بند ڪري ته تون سگريٽ ڇڪي سگهين ٿو.“

سڄڻ جو من ضرب کائي ويو. هن زندگيءَ ۾ هڪ گهڙي جو به ڇا اخبار پڙهڻ جو لطف وٺي نٿو سگهي؟

سڄڻ کي لڳو ته سندس اکين ۾ رت جو ڳوڙهو پرجي آيو مگر هن جواب نه ڏنو ۽ مشڪي غم کي پي ويو.

”ڪافي وقت گذري ويو آهين - وسڪي پي. سيڪنڊ وار ختم ٿي ته انهن اگهه فقط ڏهه رپيا هئو - پندرهن سالن بعد انهن اگهه هاڻي سؤ ٽيهه آهي.“

”ها، هڪ شرط تي وسڪي پيئندس.“

”تنهنجا سڀ شرط منظور - مگر وسڪي پي.“

”شرط هڪ آهي.“

”منظور آهي.“

”نه ٻڌڻ اهو ٻڌ.“

”چئو.“

”مونکي سمجهه ۾ هڪ چيز ڪوي، سمجهه وسڪيءَ جي هڪ بالٽي.“

”لک بالٽيون سڄڻ.“

”لک نه“ سڄڻ مشڪيو، ”فقط هڪ“ هن لمبو ساهه کڻي چيو، ”چوڻ ۾ شرم ٿو اچي، جو دوستن وچ ۾ اهڙي ڳالهه اچڻ نه گهرجي. گهڻا دفعا تنهنجي بنگلي تائين اچي موٽي ويو آهيان. اڄ اي شرمو لي ٿو وت آيو آهيان. مونکي وسڪيءَ جي بالٽي نه کپي. صرف هڪ سؤ رپيا کپن.“

”پنج سؤ رپيا - ڏيندو سان ۽ - ٻار وٺهه - ڪجهه پي، ڪجهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڌاءِ. الهاسڪر جي اُرين ڪڏهن آهي؟"

"هاڻ پڳوان دوستي اِها آهي ته امبڻيءَ پر ڪو دوست اچي ته ڪانئس فقط اِهو سوال ڪيا آهن: امبڻيءَ ۾ ڪڏهن آئين؟ واپس جي رزرويشن ڪڏهن اٿئي؟"

"مون توکان اِهو ڪونه پڇيو. الٽماٽونٽ روڊ کان ڪار ٿي. تانئين فقط ڏهه منٽ وٺندي آهي. هن وقت اُرڻڪ ٺئي ڪونه. اُن حساب سان تنهنجي شاعري پڌندس."

سگرن جي ڇهري تي سڪسڪائي وارا سنهيون نسون چمڪيءَ جو اندريون پاسو وٺي ابنهيون ۽ هن هڪ شعر چيو:

"زندگي تنهنجي ادائن کان ٿيو بر آهيان،
غم جا پلهو ته بدل - نيٺ به شاعر آهيان."

دوست ڪلاڪ لڳس.

سگرن کي پڳوان جو اِهو ڪلاڪ وٺيو. هڪ سچو دوست ٿي عيبن تي ڪلهندو آهي، نڪتچيني ڪندو آهي ڪيڏي مڪت آهي. اِها ڪلي.

"تون شاعر آهين، تنهنڪري زندگي توکي الائونس ڏئي."

هاڻ سگرن مشڪيو.

پڳوان چوندو رهيو. "اِهو شعر پڙهڻ کي هڪ پراڻدا آهي ته "هي دين دنيال -تون منهنجو، غم غلط نه ڪر - مگر انجو روپ بدلاءِ." مريض جو ڪرنگهو پڳو پيو آهي. اِهو ڊاڪٽر کي اٿين نٿو چوي ته "تون مونکي نهڪ ڪر ته گهر وڃان." ڪرنگهو پڳو پيو هجي، هو فقط چاهي ٿو ته ڊاڪٽر سندس اهڙو علاج ڪري ته هو استري تي پاسو بدلائي سگهي."

"آهه" سگرن چيو، "گهٽ پوسٽ پر توري هوا به وٺندي آهي! مان، منهنجا دوست! اهڙو ٺهليٺي آهيان جو مونکي غم جي به مصدوعيت نه ڪوي!"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”هاڻ ته الهاسڪر ۾ ٻنهيءَ ڪافي ٻوست هوندا.“

”فقط چار آهن.“

”ڪير؟“

”موهن ڪاڪڙا، اشور آنچل، ڪرشن راهي، نارائڻ ڀارتي.“

”ٻمبئيءَ ۾؟“

”مالهتي، ڪيرت، اُتم، سبدريءَ ڪلا...“

”ٻهليءَ ۾؟“

”نارائڻ شيام، ٻيچوڻ ڪومل......“

”پاڪستان ۾؟“

”شيخ اياز – رشيد ڀٽي......“

”معنيٰ ماڻ اُن لسٽ ۾ نه آهيان.“

”ماڻ ڪميونسٽ آهيان.“

”سو ماڻ ٻنهيءَ دشمن؟“

”ماڻ شخصي ملڪيت جي نه، خانگي ملڪيت جي خلاف آهيان.“

”اچا – اچا.“

”انڊيا ۾ ته ٽي- وي- وڃڻ ڪونهن مگر تو جهو وڙنا آهن؟“

”اوڪيو ماڻ آندم – ڪڏهن نه ڪم ايندا.

وسڪي پيئندي، ”هيو شعر ٻڌاءِ. سال ٿيا سنڌي شعر ٻڌندي.“

”ٻنهيءَ هوٽيل ڪيٿن پيئي هلي، فاءِ اسٽار آهي نه؟“

”ها.“ ٻگوان چيو، ”دنيا ۾ ٽن قسمن جا ماڻهو گهٽ ڏن ڪمائيندا آهن – هوٽليئرس – ٻلڊرس – وائين مرچنٽس.“

سڀن وسڪي پيئندي چيو، ”گلاس خالي آهي، هاڻ ماڻ هلندس.“

سڀن اٿيو، ”ٻگوان ويهاري چيس، ”يار تو کي شاعري پسند

آهي مونکي ڏي. منهنجو ڏيڻ پيءُ ڏيندو— ڪجهه پڻ ڏاءِ."

سگن کيس پنهنجو ۽ دوستن جو ڪالهه ٻڌايو، ۽ اٿيو. کيس اڳو چٽ لنبو عرصو جيل ۾ گذاريو هئائين.

پيگوان نوڪر کي چيو، شوفر کي چئه ته گاڏي ڪمري کان ٻاهر ڪڍي ۽ صاحب کي وٺي. ٿي. چڱي اڇي." اُن ذهن ٻئي ڪمري مان ڪجهه پئسا ڪڍي آيو. سگن سڪر ۾ خيرپور جو شراب پيتو هو، ولايتي وسڪي پيئڻ سبب ڌڪي چڙهي هيس، مگر هن پنهنجو حوصلو قائم رکيو.

قد جو ڊگهو پيگوان کيس دروازي کان ٻاهر وٺي آيو ۽ کيس پنج سؤ ڏنائين.

سگن ٻهرين نوٽن کي، پوءِ کيس ۽ پوءِ ڏاڪڻ ڏانهن نهاريو.

پيگوان سگن جي ڪلهن تي هٿ رکي چيو "اوهان ڪو فڪر نه ڪريو. مگر ڏاڍي کي سمجهائجو ته گهر کي سنڀالي سان هلائي."

سگن دوست جي منهن ڏانهن بلڪل هڪ اکين ۾ نهاريو. کيس خيال آيو ته دوست کي چئي ته اگر تنهنجو مطلب اهو آهي ته منهنجي زال کي گهر هلائڻ نٿو اچي ته مان ڪيڏي به قيمت تي نوڪري اهو ڇوڙڻ جو اڪار نه ڏيندس.

مگر سگن چپ رهيو.

هن محسوس ڪيو ته کيس ذليل ڪيو ويو آهي. انهن ڪري هو چپ رهيو. آهستي کيس چيائين، "مون توسان ٺڳي ڪيو— مونکي پئسن جي ضرورت نه آهي."

هن پيگوان جي هٿ ۾ پنج نوٽ واپس ڪيا ۽ هو ٻاهر مشڪ سان هيٺ لٿو ۽ پند ڪندو ٻاهر بس اسٽينڊ تي اچي بيٺو. سندس اکين ۾ ڳوڙها جمع ٿي نه سگها ۽ سندس من ۾ شبدن جو روپ وٺڻ لڳا.

هاءِ هيءَ پنهنجا.

۽ پنهنجي پٽ جي هيءَ حالت
جيڪو ڏسي سو ٿو
نصيحت سان ٿو وڃي ڌمڪائي!

مگر هن ان وقت اهو فيصلو به ڪيو ته هو پنهنجي زال سان پنهنجو درد نه ونڊيندو. جون اڪثر پنهنجا درد هن سان نه ونڊيا آهن. کيس ڏاڍو ڏک ٿيندو ته مان هن جا ڪيترا درد کڻي جي رهيو آهيان. مان کيس ڏک نه ڏيندس.

(رهاڻ ١٩٨٨)

*

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوڪي جي چپ چپ

موڙڪي لنهنجو خط مليو. ڇاليهه مان ٽيهه سال اسان گڏ گذاريا آهن. پويان ڏهه سال ته اون ڊائي ۾ آهيون ۽ پلوٽيمر ٽيو ٽيو آهين. ٻون مون پاڻ گهٽي خبر رکين ٿو ۽ لکين ٿو ته هسٽري ۾ ايم. اي. ڪرڻ بعد ته مان ڪٿر ڇهين مهني نئون پوت وٺي نٿو سگهان. البت هر ڇهين مهني نوڪري بدلائي ٿو ڇڏيان. نه مان هلندي رستي تي ٻهي ٿو رهان، پٽر ٿو ڳولهيان ۽ پوت مان نڪري آيل ڪوڪي کي ڪٽيان ٿو- ته لون هڪ ٿيسيٽ نوڪري ته ڇا مگر هڪ قابل موچي به ڳولهي نٿو سگهين.

ها، موڙڪي ان ڪوڪي جي چپ چپ گهڻو ستايو آهي. هل ۽ ٻهي رهه. هل ۽ ٻهي رهه. هلڻ منهنجو سڀاءُ ٻهڻ منهنجي عادت ۽ سوچڻ منهنجي مجبوري آهي.

پوت، نوڪريان ۽ چوڪريان ۾ ڪو نه لاڳاپو ضرور آهي. هر نوڪري ۽ هر پوت ڇهين مهني بدلائبو آهي. نوڪري يعني سالگيا چوران ٽيلون، ڪرسيون فائيل عزتون ۽ هڪ ڏينهن پاس جي غلطيءَ سبب ذلت!

نوڪي ڇا بدلائان مان؟-

جڏهن به نئين نوڪري ڪريان ته امان پڇي: پٽ ڊائريءَ ۾ ڪهڙو نمبر لکان؟- هڪ نئي ڊائري آهي پٽ، ها، فون نمبر؟ ...... چوانس: اورو ٽرس. اوت جي ڪوڪي گهٽي چپ چپ ڪئي آهي. ڪوڪا ٺيڪ ڪرايان ته نئون نمبر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيندس. هڪ ڳوڙهو اکين ۾ تري اچيس جڏهن چوانس: اهو
فون نمبر ڪٿي ڇڏ.

پوءِ جڏهن ڪوڪو چپ چپ ڪري ته ان قسم جو هڪ ڳوڙهو منهنجي اکين ۾ اڀرڻ جي ڪوشش ڪري مگر اهو هڪ گرم آهه اٿجي، جنهن ۾ هڪ نئون زخم ڪري، ان جي ترتي ۾ گم ٿيو وڃي ۽ زخم کي اڀارڻ جي ڪوشش ڪري. ماڻهوءَ جو وجود هڪ پڇيل زخم آهي.

ڇوڪريون مڙس پسند ڪرڻ کان اڳ ۾ بوٽ پسند ڪنديون آهن. هو چهرو ڏسنديون، بوٽ ڏسنديون. پوءِ ٻيا واقفيت جي چڪر کي پيڙهينديون ۽ آخري نگاهه ۾ چونديون: ڇا! ...... هو ان رات مونکي ڇڏوائڻ رهڻ لاءِ مجبور ڪيو ويچن. هو انهن لاءِ پرديڪ عاشق ٿين جي روز الڳ الڳ جوڙا پائين — پرٽ — سينڊل چمپل! ڪار ۽ چمپل لوفرپائيءَ جي ٻارڻ نشاني آهي.

اسان ٻنهي جڏهن پي. اي. آنرس ڪئي ته ڏاڍو خوش ٿياسين. اسان الهاس ڪي مجوءَ مارڪس جي نظر سان ڏٺو. مجوءَ چيو: هر ديش جو ڪلچر انجو آرٽ پيانچو ظاهر ڪري ٿو. مارڪس اڃي ڳالهه ڪئي: آرٽ پيانچو ئي ڪلچر جو بنياد ناهي ٿو. مگر اهو ڪيان ڪهڙي ڪم جو؟ ڪيان وسنو ته ڏسي نٿو سگهي.

فيوز اڏامي ويو ته ناهي نه سگهان ڪو. ٽيڪنيڪل ڪم ڪري نه سگهان. سگريٽ دکايان ۽ آڪاش ڏانهن نهاريان. اها سونهن مان اکين ۾ ڀريان. مگر چانڊوڪيءَ کي پالش لڳائي بوٽ چمڪايان اهو مون لاءِ اڃا ممڪن ٿي نه سگهيو آهي. ڇوري ته لکندا: آئيڊ د. ايسٽارس ان هر هيٺر ور سمون. (۽ هيٺجي کيس ۾ ست ستارا اڪيل هٿا!)"

موچي ٻيڙي دکائي- مان سگريٽ. هو مترڪو ڪٽي ڪوڙن

ڪي اندر ڪندو. چوندو وتو. ويهه سال ٿي ويا آهن. مگر ڏسان
ته ٿي ڏينهن موچي غائب. آيو ته دڪان کوليائين ۽ انهيءَ سودي
ڪري وڪيائين. چيائين ديوان- هي فاء فاء فاء هڪ. پاڻ ته
پيو اهو چڪي. پپيومانس: آدائو، تون ۽ فاء فاء فاء؟ چي: ديوان
سينگاپور ٽرپ جا پندرهن سو رپيا ۽ هڪ ٽريس ملي. هاڻ
مان فارين رٽرنڊ آهيان هاڻ منهنجا ٻار موچي نه واپاري ٿيندا.

ماڻهو واپاري هن ريت به ٿيندا آهن. سال ١٩٨٧ لکندا
١٩٦٢. هڪ پلاٽ تي اڏاوت ڪندا ۽ انتي پراڻي رنگ جي
پوچي هڻندا. لکندا: ووٽ فار پاروالهڪر. يعني اهو قبضو
١٩٦٢ جو آهي ۽ الهاسنگر ۾ پراڻا اها پڌل آهي ته ١٥ مئي
١٩٦٥ تائين هو هر بي قاعدي اڏاوت ريگيولرائيز ڪري. فٽيرن
۾ پيڻ پيد ڪيو آهي ۽ هو فارين رٽرنڊ ٿيا آهن. ٻئي ٻني
ذليل ٿين اِن کان ڪيرينٽرز ٿواءِ ٿي سينگاپور وڃن. مال ڪٺي
اچن، ڪسٽمس پڙان ۽ سمگلر پڪڙڻ جي الزام کان اچي وڃن.
١٩٤٧ ۾ ڪراچيءَ ۾ ڪير رپئي ۾ چار سير ۽ هاڻ ١٩٨٧ ۾ ٨
رپئي ليٽر آهي. پاپڙن، دالين، صابڻن، ڪٽمنڙن، ڀاڄين وارا
لڪاپتي ٿي ويا آهن. اڳي ڀاڄين ۾ مصالحو مفت ملندو هو- هاڻ
الڳ پئسا وٺن. منهنجو پگهار اهو ٿي ٨-١٠ يا ١٢ سو. يا ٻڙي.
پوت ڏيڻ کان اڳاٽي سو. پوت وٺان يا ڪيهه چيرڙ ڊيوٽان.
١٩٦٧ ۾ اندرا گانڌي پرڌان منتري ٿي ته ڪيهه سٽ رپئي
هئو. هاڻ ساڍا چار سو رپيا آهي. الهاس جي ٻگري ڪهڙي
ڪم جي؟-

اِن ڏينهن رستي تي پٿر ته مليو ۽ ڪوڪي جي چپ چپ
سبب مان هلي نٿي سگهيس.

پيش معدني هيمت. آب معدني پاڻي. هڪ جڳهه تي اميتاب
اچن جو فوٽو لڳل هئو ۽ لکيل هو: پيشاب گهر. سوچيم ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهه وقت اندر وڃي ٻهان، اندر وڃڻ ته ماڻهو ٻي آيا ۽ ويا. مونکي پيشاب ڪرڻ جو ارادو نه هئو. پر ڪن ماڻهن شڪي نظر سان نهاريو. شايد پاڪيٽ مار سمجهيائون. حالانڪ اهي ته هاڻ فارين رنڊ تي ويا آهن.

مون پيشاب جا ٽئڻ کوليا ته مونکي اها ڪينڊي هڪ ڊوليءَ جو روپ ڏسڻ ۾ آئي. مون سوچيو: مان پيشاب ڪري نٿو سگهان – مگر اِن ڊوليءَ جو به هڪ الهاس آهي ۽ مان اِن الهاس تي مٽڻ لڳس. ”آءَ هيٽ يو هسٽري. آءَ ول ڪل يؤ!“ هسٽري شڊ بہ ڊسٽرائيڊ.

پنيان هڪ ماڻهوءَ هڪل ڪئي: صاحب هيءَ ڪا پوليٽيڪل ميٽنگ نه آهي جو چليو ٿا. اوهان جناح کي ٻلي ڊڪاريو مگر اِن سان اوهان کي سنڌ واپس نه ملندي. پليز ۽ ايڪسپيڊائيٽ!

مون اڳيان الهاس ڏٺو ۽ مون اُن کي پنهنجو لنگ ڏيکاريو. الهاس ڪارو ڊنڊ آهي. اُن ۾ مها پرش اڃا نشان آهن. مگر جن ۾ ڪو نور ۽ ڪا روشني ڪانهي. الهاس هڪ سينگاريل لاش آهي!

رت؟– رت الهاس جي بدن ۾ آهي. رت ڪٿي؟ [illegible] جي ڪرتين ۾ [illegible] ڪري سڄو [illegible] ڪيئي [illegible] آهي. هلان ۽ ٻهان. ٻهان ۽ هلان. آئو وارو چوندو: سائين پري ٿيءُ!– مان ڪڏهن کي سائو چوان؟ مونکي نه زال ٿي ڪانهي. زال پوڙهن پرهڪا هڻجي. اُن کان اڳ ڇوڪري هجي. مگر هوءَ پوٽ ڏسي ۽ چوي: ڇ... ! هڪ ٽڪ منهنجي منهن تي لڳي جنهن کي مان هڪ خيالي رومال سان صاف ڪريان ۽ اُن جي بدبوءِ نڪ ۾ ڪٽي گهمان!

اُن ڏينهن منهنجي مڪ ڪري شو جي منڊپ ۾ وڃڻ. پوٽ [illegible] ڪڏهن ڇوٽو ڪم ڪري وڃڻ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيومانس: ڇورن کي به اسٽئنڊرڊ آهي.

— اسٽئنڊرڊ ۽ ڇورن کي؟

— هائو. آخر به هيءَ هڪ ٻوٽ آهي ڪو سرڪاري فائيل ڪونهي جو گم ٿئي. ملڪ جو ڪو مخفي راز ڪونهي. ڪو وشواس ڪونهي. ڪا محبت ۽ شرم ۽ لهڻپ ڪونهي. هيءَ ٻوٽ نه بس هڪ گريجوئيشن جي ڊگري آهي، جا فقط پراڻي ٿي ٽڪي رهي.

نه اهڙي ڪا گفتگو ٿي ئي ڪانهي. مگر ڪڏهن به ڪٿي به ٿي سگهي ٿي. شايد ڪڏهن مون ۾ ٿي هوندي. مون ۾ ٿي ٿي هوندي. ماڻهو فقط ٻاهر نٿو جيئي.

اُن ڏينهن انٽرويو ۾ هڪ ڇوڪريءَ کي فيل ڪيم. ٻاس چيو: ڇريو آهين. ڳل ڪهڙا نه ڪٽالي اٿس. تون لياقت ۾ تر ڏي ۽ سندس اپائنٽمينٽ جو ليٽر ڪڍ. پنهنجي پوسٽ کيس ڏي. هاڻ تون نه هوءَ منهنجي پي - اي آهي.

هڪ انٽرويو ۾ مان فيل ويس.

— اڳي ڪڏهن نوڪري ڪئي اٿيئي؟

— ڪيئون اٿم!

— گهڻيون؟

— گهڻيون نه اٿم!

— نه پوءِ هتان به ڇڏي ويندين؟

— ها!

— پر ڇو؟

— ڇو جو، هر مالڪ ڪڏهن اجائي سبب يا بنا سبب ٿي، پنهنجي ملازم کي ذليل ڪري ڪڍي ٿو ڇڏي. هر پڪي نوڪري دائما ذلت جي تسليمي آهي.

— ذليل ماڻهو نه ذليل ٿيندو ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

— برابر، ڇو ته ذليل اهو نه هوندو آهي، جو ذليل ٿيندو آهي، مگر اهو هوندو آهي، جو ذليل ڪندو آهي. آءَ اسوچڪ آف ڪلچر، اُنڊ ٽات آف هسٽري.

— ول يو پليز گيٽ آئوٽ؟

— يو هٽ آو نيٽ. بٽ آءَ ول اي آئوٽ. هيئر رائٽ نئو ۽ اُنڊ هيئر آءِ گو!

رستي تي ٿي جولي کي ڪٽي رهيو آهيان. ڪوڪي ڪِهڙي ڇپ ڇپ ڪئي آهي. ۽ ٽوڪي خط لکان ويٺو. ڳهڙا خط ٽوڪي لکيا اٿم ۽ پوسٽ نه ڪيا اٿم، جو لکيا نه اٿم، صرف سوچيا اٿم. ٽهڻجو خط مليو ڪونهي. مگر مون طرفان سوچيل ٽهڻجو خط مونکي مليو آهي.

ٽوکي چيم، پاهر جيئي نه جيئي، مٿاڻهو پنهنجي اندر ۾ جيئي ٿو. ڪو، ڪوڪو آهي جو منهنجي روح کي ضرائي رهيو آهي. ●

(ڪوُ نيج ١٩٨٨)

*

هوائي جهاز ۾ هڪ صبح

مون لاءِ اها پهريون دفعو مسافري هئي. پهريون دفعو هئي پر هئي مسافري جا مون هميشه پسند ڪئي آهي. گهر کان ٻاهر وڃ ۽ ٻاهر وڃڻ جو مزو - واپس موٽ ۽ واپس موٽڻ جو مزو. مگر هوائي جهاز ۾ چڙهڻ جو اهو پهريون دفعو هو.

هن کان اڳ مون هوائي جهاز جي ڀيٽ ۾ ٽرين جي مسافري پسند ڪئي آهي. دري کول ۽ پورو هندستان سامهون. شهر، ڳوٺ، جهنگل، ڍنڍون، کيت، ڪڙمين جو فصل لڻڻ - زالن جو کيتن ۾ وڃڻ، سڀ قطار ۾. اُهن تي فقط ڳاڙها يا ساوا يا پيلا تيز رنگن جا ڪپڙا. ڪاڏي پون ۾ اهڙا چتر وڪامجن. چترن ۾ سڀ ڪجهه بيٺل هجي مگر زندگيءَ ۾ حرڪت ۽ رواني آهي.

بس مسافريءَ ۾ اهي تفصيل وڌيڪ سوکيم ۽ باريڪ ٿين. قلعا، کنڊهر، اجڙيل تاريخي يادگار.

سهوليت پنهنجي جي ۽ سونهن اُن سونهن آهي. هوائي جهاز کان ٽرين، ٽرين کان بس ۽ بس کان ٻيگي گاڏي بهتر. ٻيگي گاڏيءَ ۾ چڙهڻ جو سوڀاڳيه نه مليو اٿم يا مليو هوندم پر ياد نه اٿم. دفتر مان پنهنجي باس سروش جو ٽيليفون آيو ته هاڻ ڪم پورو ٿيو آهي - هڪدم دهليءَ مان پهريون جهاز پڪڙي بمبئيءَ اچ.

مان يورپين ڪونه هئس جنهن لاءِ هوائي جهاز جي مسافري هڪ معمولي چيز آهي. چانهه هڪ شهر ۾، ٽوسٽ ٻئي شهر ۾ ۽ ڊنر ۽ سگريٽ ٽئين شهر ۾، مٿي ۾ ڏنڊي جي چنتا.

فلائيٽ صبح ٦ بجي هئي ۽ مان هدايت موجب ٥ بجي پالم ايئرپورٽ پهچي ويس. سياري جي صبح سبب اڃا سخت اونداهه هئي ۽ ٿڌ به. پهرين ڀاڪر اُفق جي ڪڪر مان مڌهم ڪرڻا ڪڍيو هئو ته، وارن جي سوراخن مان سنهن ۾ گهڙي، ڪٿهين چنڊ يا وزن جي مخصوص انداز ۾ ڪن پلن جي وڇوٽيءَ بعد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڳي پئي. ساڳئي ڍنگ ۾ ڏڪڻي پيدا ڪري رهي هئي. مونکي پهرين اهو خيال آيو ته مون ٿڌ جي اُن ڏڪڻيءَ ني کا ڪو پتا نه پئي هئي ۽ سوچيم ته، ڪو لڳاتار شاعر ڪولا کي "ڏڪڻي"، ٿالي کا نئين صنف ڏئي سگهيو ٿي. هڪ اهڙا ڪولا جا اُن ۾ نه ته مُن ۾ ڏڪڻي پيدا ڪري.

مون سوچيو ته مان اوپر ڪان اولهه تي وڃان — سڄي نڪري

نڪري جهاز اولهه طرف هلندو اُن ڪري اُتا ڪاڻ جو وقت ڇڪبو لنبو ٿيندو ويندو. ڏراٽيءَ جو وياپڪ چهرو ڏسندس ڪو قلعو ڪنهن پراچڪا جي ڪاڏيءَ پرسان ڳل ڏانهن مائل ٿو لڳندو. ڪو شهر ڪنهن غريب جي ڦاٽل قميص تي لڳل چتي لڳندو. ايئر هوسٽيس مشڪندي نه جهاز هڪ باغ پٺتي پوندو. البت مون ڏٺو اُنهن نه اُهي هوٽلن جون جڳ حمال هيون. گهرڻ تي چانهيون ڪافيون وغيره ڪٽي تي آيون. مونکي اُنهن "وايو — سندرين" جو ڪرلب پارٽي سدسڪريءَ خلاف هڪ داغ لڳو، جن جو مشڪڻ مضوعي هئو، هو اُهي داسيون هيون جي فقط سهڻيون ۽ گرنجوئيٽ هيون.

مونکي ڊ ريءِ پاسي جڳهه ملي. اُن ڪان اڳ سامان گول ڦرندڙ ٽيبل رستي جهاز ڏانهن روانو ڪيو ويو ۽ هڪ اليڪٽرانڪ اوزار سان مونجهي تلاشي ورتي ويئي ته منهنجي جسم جي ڪنهن انگ يا نڪم ۾ ڪا غلط چيز ته نه هئي. ڪو امر، روالور، حشيش، ايرانون شگر، ڪجهه به غلط يا خطرناڪ.

جهاز اوڏنده ۾ اُڏاميو. قطب مينار، لعل قلعو، راشٽرپتي پون، نظامدين پادگار ڪجهه به نظر نه آيا. جڳ هردوار ۾ شام جي آرتيءَ بعد ڪارتي ڳنگا ڪٽي ڪلن وارن دونن ۾ ڏيا ٿين جون مدام روشنيون.

جهاز پهرين آهستي ۽ پوءِ تيز اُڏاميو. پهرين اُنهن لڳو جڻ ڪنهن لينل بس کي مسافرن نڪي ڏٺو ۽ جهاز هلڪو جهٽڪو کائي هليو. پوءِ اُهو پهرين آهستي ۽ پوءِ تيز هليو ۽ مٿي

اڏاڻو. مونکي لڳو ته منهنجي جسم جو ڀار گهٽ ٿيڻ لڳو آهي. مسافريءَ ۾ منهنجي پنهنجي ڀاڱا شامل هئي. انڪري اهو خيال نه آيم ته راوڻ جڏهن سيتا کي کڻي پشپڪ ومان ۾ اڏاميو هوندو ته سيتا جي من ۾ اهو ساڳيو وچار جاڳندو هوندو ته مان ڀار ـ ڪڻ ٿيندي ٿي وڃان.

چانهه جو دور ختم ٿيو ته نظر ٻاهر ڪيم. هيٺ اڇا ٻادل هئا ـ اُنهن ۾ ٻرف ـ ڦٽيءَ جو ڪيسري رنگ، مٿي نيرو آڪاس، جهاز ٻادلن مٿان هئو. ڌرتيءَ ۽ اسان وچ ۾ هڪ سوکيم ديوار هيٺ جنهن عوام ۽ مٿي فوجي حڪمران، جن ۾ ڪوبه سڌو لاڳاپو ڪونه هئو. مونکي لڳو ته نه مان ٻولار ۾ هئس ۽ نه ڌرتيءَ تي هوس. جنهن ذهني سطح تي ورتي هڪ ٻرهاڱي جو ستاپل ملڪ ٻدر ٻراهگير مان! ٻا اندر سيا جو ڪو خيالي ٻڪش ٻا گندرو ـ

چانهه جو پيڪ پيئندي پاسي واري ٻزرگ انگريزيءَ ۾ پڇيو:

”اوهان پنجابي آهيو؟“

”نه ـ سنڌي آهيان.“

”مونکي معلوم ٿيو آهي ته هن جهاز ۾ چار ٽيررسٽ چڙهيا آهن؟“

”ٽيررسٽ؟“ منهنجي عجب جي احساس جنهن شبد کي ٽيڙو ڪري ڇڏيو.

”شايد جهاز کي لاهور پهچائي هلن.“

مون چانهه جو ڪوپ رکندي چيو ”جڏهن اوهانکي خبر پيئي آهي ته اختياري وارن کي به پيئي هوندي، ڪي نه قدم هنبا ڪيا هوندا!“

”ڪيئن چئجي! مون سان ٽئڪسي ڊرائيور ڳالهه ڪئي.“

”پوءِ اوهين واپس هليا وڃو ها.“

”ڪجهه به هجي ـ خطرن ۾ جيئڻو آهي. ٽيررسٽ دهليءَ ۾ به آهن.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون دريءَ کان ٻاهر نهاريو. هيٺ ڪڪر- مٿي آڪاس، راوڻ سيتا کي لنڪا ڀڄائي ويو. اڳواڻي اسانکي لاهور ڀڄائي هلندا. مشين گنون سڏيون ڪنديون: خبردار! هلو مت- ماري جائوگي.

منهنجي ٻانرا چڙهه هڪ اخباري خبر!

پاسي واري چيو، "جينٽلمين- اگر ٽيررسٽ جهاز تي قبضو ڪن ته مان مڪر ڪري بيهوش ٿي ويندس. اوهين لاهور ۾ ڇڏجو ته مان هارٽ پيشنٽ آهيان- پوءِ مان بچي سگهندس. پليز- مون تي اهو اپڪار ڪريو. هونءَ مان هارٽ پيشنٽ آهيان ڪونه."

مونکي ان کن موت جو ڪو ڊپ ڪونه ٿيو. جيءَ ڏنو ناهي ان مان ڪهڙو خطرو ۽ جو ماري ڇڏيندو، ان جو احساس موت بعد نه ٿيندو. ڪي پل درد ٿيندو. اهو ڦسي ونبو. مان ٻه- ڏينهن گهٽ هٽي مسوريءَ مان گهمي آيو هئس. برف، ڪري رهي هئي ۽ مان زمين کان ڇهه هزار فوٽ مٿي مال روڊ تي هلي رهيو هئس. ان کن اهو احساس ٿيو ته ورهاڱي کان اڳ، ڪراچيءَ ۾ ڪي سال رهڻ کان ٻه اڳ، مان لاهور رام گليءَ ۾ رهندو هوس- منهنجو بابا مونکي مال روڊ تي وٺي هلندو هئو، جتي ڇوڪريون مکڻ ۾ گلاب جون پنکڙيون ۽ چانديوڪي ملائي منهن کي ملي وڌيڪ خوبصورت بڻجي گهمنديون هيون. هاڻ بمبئيءَ ۾ بيوٽي پارلر آهن، جتي ڇوڪريون منهن کي ڪاسليٽ چڙهو ڪٿو الائي ڇا ڇا لڳائين. مونکي اهو ٻه احساس ٿيو ورهاڱي بعد مان وطن وڃي نه سگهيو هوس- اگر مونکي لاهور ڀڄايو ويو ته ٻيهرين مان مال روڊ ويندس- ۽ پوءِ ڪنهن طرح ڪراچي پهچي ويندس. گرفتار ٿيس ته چوندس- مونکي "هائيجيڪ" ڪيو ويو آهي ۽ ان طرح مان پنهنجي مستڪ تي وطن جي مٽي هڻي ايندس.

مان پنهنجي مرضيءَ سان ان ملڪ ۾ وڃي نٿو سگهان مگر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي ملڪ جا دشمن هڪ غلط ڪم ڪندي ڪنهن اَڻسڌي
نموني منهنجي پنهنجي اڄ پياري ذاتي خواهش پوري ڪري
رهيا آهن. اهو جهاز هائيجيڪ نه ٿيڻ گهرجي، مگر جي اهو ٿئي
۽ اهو وڃي نه اُها اُنهن اڏوانن جي هار آهي، جن اسان کي
پاڻيءَ جي جهاز ۾ پنهنجي وطن جا ڪنارا ڇڏايا. لڏهن ڪن اڳلڪ،
وهيل ڳوڙهن سبب سمنڊ جو پاڻي ڪجهه وڌيو هئو- ٿورو
ڳاڙهسرو ٿيو هئو- اڳين ڪجهه نه ڪيو جي رت نه رتاڻون! لطيفه
تنهنجي ڌرتيءَ تي زبردستي آڻي هڙ منهنجي چاليهن سالن
جي خواهش پوري ڪري رهيا آهن، وستيءَ ۾ مرڪ ويس نه ڇا-
عمر ڪوٽ جي ڪا ڇيز ڇڻ مليز طرف رخ رکندي. منهنجي
ڇپيندا هيڻ لاش کي وطن ڏسڻ جون خواهشون ڇنجهڙي پونديون.
اُن ڌرتيءَ جو ڇهاءُ پراڻ ڏيندو- اکيون کوليندس. وطن
ڏسندس، وري بند ڪري ڇڏيندس. ڏسي، ڇڏيو مون پنهنجو
وطن- هاڻ ڪا خواهش نه آهي منهنجي. ٿئي جهاز هائيجيڪ.
ليٽ مي لو اِن ڊيٿ! (Let me live in death) ڪهڙو پور ۽
سوچم جو زندگيءَ ۾ ٿي نٿو سگهي، اهو تصور ۾ ممڪن آهي.
موت ۾ جيئڻ!

ڪاپي نيوزيان نه مٿان ماڻهو جمع آهن. هڪ ڊاڪٽر به آهي.
اي. سي. جي. ڪڍڻ بعد پڌرائي ٿو ڪري ته پاسي واري
مسافر کي زبردست هارٽ اٽيڪ ٿيو آهي. پڌرائي موجب
جڏهن جهاز بمبئي هوائي بندر تي لٿو ته وري پڌرائي ٿي ته
اهو مسافر مري چڪو هئو- مان چئي نٿو سگهان ته منهنجي
اُکين ۾ جا هلڪي ۽ ڪجهه ڳوڙهم پاڻياٺ جمع ٿي، اها وطن نه
ڏسڻ جي نئين سر پيدا ٿيل حسرت پوري نه ٿيڻ سبب هئي
يا فقط ٿن ڪري هئي ته هڪ انسان فقط اُفواهه پڌرڻ جو صدمو
برداشت ڪري نه سگهيو ۽ جو ڌرتي ۽ آسمان جي وچ ۾ راهه-
گذاهه مري ويو.

(سنڌو ١٩٨٨)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽڙي پار

مونکي ائين ٿو لڳي ته هن ٻهڪجو هٽ وڏائي منهنجي منهن تان منهنجو چهرو لاهي ڇڏيو آهي. هاڻ اُتي ڪا چمڙي، ڪو ماس ڪونهي. اُتي فقط هڪ کوپڙي آهي. ائين ٿو لڳيم ته بدن تي ڪو ڪپڙو ڪونه پيو اٿم. ڪا چمڙي، ڪو ماس نه اٿم. مان نه رڳو اُگهاڙو نه آهيان، مگر لاش به نه آهيان. هڪ هڏن جو پڃرو آهيان، جنهن سان منهنجي چيتنا، منهنجو وجود جڙيل آهي.

مان هڪ دڪاندار آهيان. مونکي هڪ هوٽل آهي. سج لهندو آهي ۽ هوٽل کلندي آهي. سج چڙهندو آهي ۽ هوٽل بند ٿيندي آهي. سامهون ميونسپل ناڪو ۽ ٻاهر نئشنل هاءِ وي آهي. سڄي رات روشني ۽ ماڻهن جي وهڪ جاري آهي.

هتي ڊرائيور ڪلينر ۽ اوباش ماڻهو چانهه پيئن، ڊبل روٽي کائين، بسڪوٽ کائين. ڪي اندر وڃي چڪڙي ۾ چاڙهي وڃن. چون: واهه سنڌي سائين، چانهه ڪونهي، آفيم جو پيالو آهي. سڄي هندستان ۾ اهڙي چانهه ڪٿي نه ملي. بادشاهي چانهه. لشڪري چانهه - هندو چانهه - مسلم چانهه، هن سنڌي چانهه اڳيان ڪجهه نه آهن.

مان چانهه ۾ ڪس ڪس وجهي سنڌين کيسا ڪٽيان.

مگر اڄ منهنجو ٻيو وجود مون کان کسجي ويو آهي. ٻيا وجود منهنجو قائم آهي؛ باقي سڄو شرير کسجي ويو آهي ۽ هڪ هڏن جو ٻوٿو اُن وجود سان جڙيل آهي. هاڻ اُنکي ڪير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جلائي يا زمين ۾ پوري، ڪو فرق نٿو پوي. هن بدمعاش ثابت ڪري ڇڏيو ته مان ڪو مصر جو مقبرو ڪو موهن جو دڙو آهيان ۽ هاڻ مونکي ائين ٿو لڳي ته مان اهو هڏن جو پڃرو آهيان، جنهنکي پورجڻ لاءِ ڪا ڌرتي نصيب نه ٿيندي!

وسنت ستارا جو دادا آهي. هن ٿي اهڙا گناهه ڪيا جو ڪيس ڇيڇڙ ڪيس ۾ ڦاسائي لڙي پار ڪيائون ۽ وسنت الهاسنگر ۾ پناهه ورتي آهي.

هوٽل ۾ ڪڏهن گار، ڪڏهن نوشيبازي ٿئي ته مان شڪر هيٺ ڪريان مگر وسنت دادا بعد موٽڪي اُن جي ضرورت ڪونه پئي آهي. هو پنيان شو مندر جي ٽڪيٽ اگهه ۾ سمهندو آهي جتي رات جو بندس ٽڪري هلي. صبح جو چئي: سنڌي سائين چانهه - ٻه ڪوپ.

گنڊيل کان ڏيڍهن ڪان سندس ٽڪري بند آهي، جو نئون انسپيڪٽر سخت آهي. اڪثر هن شهر ۾ سڀ انسپيڪٽر اچن ۽ ٽن سالن جي آزمودن بعد ٽرر ڏٺي بدلي ٿيو وڃن.

مون دڪان تي ڪجهه هن طرح جا بورڊ هڻيا آهن؟ آج نقد - ڪل اُڌار! - اوڌر محبت جي ڪئنچي آهي! نقد پيان اوڌر اڳاي دڪان پر! مگر وسنت الئيڙهيل آهي! هن هفتي کان پئسا ڪونه ڏنا آهن ان ڪري اڄ مون نمس ڪجهه چيو.

اندر پيلن بلبن جي روشني ۾ ڪڏهن ڀاسن ۾ چارا. ڪن ديوتائن ۽ فلمي اداڪارن جا فوٽا. ٻاهر ٻرهه جي گلاي پاڪ.

هو آيو ۽ چيائين: سنڌي سائين، ٻه ڪوپ چانهه.

چيومانس: پائي اڳيون حساب چڪتو ڪر ته چانهه ڏيان.

مون ڏانهن آڏي ته ڏک پرڀل چهري تي چڙهي مسڪ ٽڪرائي آهي ته اها ڏاڍي سهڻي لڳندي آهي.

مسڪي چيائين: حرامي - هيڏو ڪماڻين ٿو ۽ گهوٽيءَ جهان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيٽ ڀاهيو نڪري آيو اٿئي، پر ڀٽن مان موهه نٿو نڪري ٿي.
مٿي ته هٿين خالي وينداين.

چيومانس: حرامي ۽ وندين تون – تنهنجو ڀيءُ! اسين مٿي جو ڪوڙ سوچيون – سڀ ڪجهه هتي لاهي ڪڍ! مگر تون اي شرم... ٽڙي ڀار ...

سمجهيم ته جهڳڙو ٿيندو، مگر هن وڏاڪ مشڪيو. جڏهن آئرلش ٿيٽر ۾ منهنجي شرڪ ۾ آلما کي الڳ ڪرڻو هوس. جڏهن مونکي منهنجو اصلي چهرو ڏيکارڻو هئس، جو مون وٽ ڪونه هئو – فقط هڪ ڪوڙي ٽڙي هئي. اکين ۾ خال، مٿو خالي. ڏند سلامت.

چياڻين: سنڌي ٻاٻو – مان ته فقط ٿوري وقت لاءِ ٽڙي ڀاڙ آهيان – مگر توکي ته تنهنجي سنڌ وطن هميشه لاءِ ٽڙي ڀار ڪيو آهي ...... !

*

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيو فيلڊس جا تازا شايع ٿيل ڪتاب

1 – علم تحقيق – ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو – 40 رپيا
هڪ اهڙو ڪتاب جو نه صرف دلچسپ ۽ معلوماتي آهي بلڪ ادبي اهميت ساں ڳڌو گڏ تحقيق ڪندڙن لاءِ پڻ ڪارائتو آهي.

2 – فرينچ انقلاب – مترجم: محمد ابراهيم جويو – 80 رپيا
فرينچ انقلاب ارڙهين صديءَ جو نه ئي نه، تاريخ يورپ جو ئي نه، پر تاريخ انساني جو هڪ تمام وڏو ۽ تمام اهم واقعو هو- انساني قدرت جو هڪ عظيم ڪرشمو، اهڙو ڪرشمو جنهن ۾ بني نوع انسان جي سوچ، ارادي ۽ جوصلي جا جملي ڪرشما سمايل هئا.

3 – منهن ٽنين مشعل – تنوير عباسي – 30 رپيا
هن ڪتاب ۾ لکيل شخصيتن تي خاڪن مان ڪجهه جا نالا هي آهن:
علامه آءِ آءِ قاضي، شيخ عبدالمجيد سنڌي، حيدر بخش جتوئي، پير حسام الدين راشدي، مولانا گرامي، نسيم کرل، عابده پروين، رشيد ڀٽي وغيره.

4 – پنهل ڪان پوءِ ۽ جڳ مڙيو ئي سپنو – شيخ اياز – 40 رپيا
شيخ اياز جا ٻه ڪتاب، هڪ ڪتاب جي صورت ۾ شايع ڪيا ويا آهن، جن ۾ ڪهاڻيون، خط ۽ آتم ڪهاڻي وغيره ڏنل آهن.

5 – روس جو سير (سفر نامو) – جواهر لال نهرو – 30 رپيا
جواهر لال نهرو، روس ۾ جيڪي ڪجهه ڏٺو، محسوس ڪيو ۽ پڙهيو تنهن جو احوال دلچسپ انداز سان ڪيو اٿس.

6 – ڳالهيون آهن ڳچ (سفر نامو) – الطاف شيخ – 36 رپيا
الطاف شيخ هن سفرنامي ۾ تمام گهڻين دلچسپ ڳالهين جو ذڪر ڪيو آهي. ڪتاب پورو ڪرڻ کان اڳ ڇڏڻ تي دل نه چوندي آهي.

7 – ونڊسر محل جو مسافر (سفرنامو) – عبدالجبار جوڻيجو – 20 رپيا
مصنف هن سفرنامي ۾ ونڊسر محل جي پراسراريت جو ذڪر اهڙي خوبصورت انداز سان ڪيو آهي، جو حيرت وٺيو وڃي.

8 – وڄون وسڻ آئيون (شاعري) – شيخ اياز – 45 رپيا

9 – تنهنجي دنيا سڀ رنگ سانول (ناول) – سراج – 70 رپيا
هڪ اهڙو ناول جنهن جي پهرين جلد جا ٻه ايڊيشن نڪري چڪا آهن.

10 – شاهه لطيف جي شاعري (جلد I، II ۽ III) – تنوير عباسي – 60 رپيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جا شايع ٿيل ڪتاب

٠١ بين الاقوامي قانون ۽ تنظيم	فيروز احمد	(ختم ٿيل)
٠٢ جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ١)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٣ اڏ ملاقات (خط)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٤ جيل ڪهاڙيءَ جن سان	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٥ جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ٢)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٦ زندگيءَ جو تنها مسافر (ڪهاڻيون)	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
٠٧ ٤- مارچ ۽ سنڌي جوڌا	—	٢٠/-
٠٨ بهترين ڪهاڻيڪارن جون بهترين ڪهاڻيون	—	(ختم ٿيل)
٠٩ اونداهي ڌرتيءَ روشن هٿ (ناول)	آغا سليم	٤٥/-
١٠ رات منهنجي روح ۾	غلام نبي مغل	(ختم ٿيل)
١١ ٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون (ڀاڱو ١)	—	(ختم ٿيل)
١٢ تڏا چپ (ڪهاڻيون)	ايشور چندر	(ختم ٿيل)
١٣ وايون وڻجارن جون (سفرنامو)	الطاف شيخ	١٢/-
١٤ ٣٠ سالن جون چونڊ ڪهاڻيون (ڀاڱو ٢)	—	(ختم ٿيل)
١٥ بندر بازاريون (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١٦ شڪليون (خاڪا)	عبدالقادر جوڻيجو	(ختم ٿيل)
١٧ يادگار ڪهاڻيون	مختلف ڪهاڻيڪار	(ختم ٿيل)
١٨ ٽين دنيا جون ڪهاڻيون	ولي رام ولڀ	(ختم ٿيل)
١٩ عظيم ڪهاڻيڪارن جون عظيم ڪهاڻيون	—	(ختم ٿيل)
٢٠ دل اندر درياءُ (ڪهاڻيون)	مدد علي سنڌي	(ختم ٿيل)
٢١ دل جو بندر (ناول)	اٿورل آئيويس/نصير اعجاز	(ختم ٿيل)
٢٢ رهيل قرض (ڪهاڻيون)	ظفر حسن	١٢/-
٢٣ درد جي خوشبو (ناول)	قاضي خادم	(ختم ٿيل)
٢٤ ڪنهن سان سور سليمان	مرتب: فيروز احمد	(ختم ٿيل)
٢٥ فڪر جي آزادي	آسٽيفن زويگ/ابراهيم جويو	(ختم ٿيل)
٢٦ منهنجو ساگر، منهنجو ساحل (سفرنامو)	الطاف شيخ	١٦/-
٢٧ غلامن جو ٻيڙو (ناول)	ايرڪ ڪاربر/دوست محمد ٻٽي	(ختم ٿيل)
٢٨ سي ٽي جوين ڏينهن (سفرنامو)	الطاف شيخ	١٥/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۲۹.	عاشي (ناول)	هينري رائڊر هئگرڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۳۰.	سي ڀڙيون رکيم ڀاڄهه سين (سفرنامو)	الطاف شيخ	۲۰/-
۳۱.	سڏارٿ (ناول)	هرمن هيس/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۳۲.	جپان رَس (ڪهاڻيون)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۳۳.	روح جي ڳولا (ناول)	مترجم: فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۳۴.	درد جا ڏينهن، درد جون راتيون	طارق اشرف	(ختم ٿيل)
۳۵.	سانباهو سمونڊ جو (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۳۶.	سورج هوندي مرجهايل (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۳۷.	آئيشا (ناول)	هينري رائڊر هئگرڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۳۸.	قلندر (ڪهاڻيون)	قرت العين حيدر/مدد علي سنڌي	
۳۹.	الطاف شيخ جي نوٽبڪ تان	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۴۰.	سزا جا سک	آسڪر وائلڊ/فضل احمد بچائي	
۴۱.	بهترين سفرناما	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۴۲.	للڪار (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۴۳.	ڏڪل سڙيت (ڪهاڻيون)	البرتو موراويا/وليرام ولڀ	
۴۴.	لنڊن ٽائين لفٽ (ڪهاڻيون)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۴۵.	تصوير جو خون (پڪچر آف ڊورين گري) (ناول)	آسڪر وائلڊ/فضل احمد بچائي	(ختم ٿيل)
۴۶.	حليم ٿئو	حليم بروهي	(ختم ٿيل)
۴۷.	ٻارن جون آکاڻيون	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
۴۸.	سپون	خليل جبران/فضل احمد بچائي	۲۵/-
۴۹.	سفر يورپ جي ڊائري (سفرنامو)	قاضي عبدالمجيد عابد	۴۰/-
۵۰.	آزادي خاطر (ڪهاڻيون)	مرتب: فيروز احمد	(ختم ٿيل)
۵۱.	چانڊي جون ٻارون (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	(ختم ٿيل)
۵۲.	مس سدا بهار چنبيلي (ناول)	الطاف شيخ	۲۰/-
۵۳.	پيار ڪهاڻي (ناول)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
۵۴.	نيڪرو عشق ۽ بغاوت	ڪرسٽوفر ڪول/نصير اعجاز	(ختم ٿيل)
۵۵.	شرم ٻوٽي (ناول)	گوبند مالهي	(ختم ٿيل)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٠٥٦	اڪيِ اينٽن هياس (جلد ١)	فضل احمد بچاڻي	
٠٥٧	پره کان پهرين (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	١٦/-
٠٥٨	بلنديون (ناول)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٠٥٩	ريج ۽ پاڇا (ناول)	موهن ڪلپنا	(ختم ٿيل)
٠٦٠	مون توکي پيار ڪيو (ڪهاڻيون)	پوپٽي هيرانندائي	(ختم ٿيل)
٠٦١	آيل ڙي اولاڻا (ڪهاڻيون)	علي بابا	(ختم ٿيل)
٠٦٢	شاهه لطيف جي شاعري (جلد II)	تنوير عباسي	(ختم ٿيل)
٠٦٣	آهٽي کهوٽ ته نشا ٽيوٽي (سفرنامو)	لوڪرام ڏوڏيجا	(ختم ٿيل)
٠٦٤	موهن جو دڙو (ناول)	علي بابا	(ختم ٿيل)
٠٦٥	ادو عبدالرحمان (ڪهاڻيون)	امر لعل هنگوراڻي	١٢/-
٠٦٦	ڌرتي روشن آهي (ڪهاڻيون)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٠٦٧	دارون هن ديواني جو (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٠٦٨	پيغامبر	خليل جبران/ستار	٢٠/-
٠٦٩	همه اوست (ناول)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٠٧٠	اداس واديون (ڪهاڻيون)	حميد سنڌي	١٢/-
٠٧١	آئيني جي اڳيان	١٧ ماهتڪار	١٢/-
٠٧٢	چنڊ چنبيلي ۽ وڻ (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٠٧٣	لهر لهر زندگي (ڪهاڻيون)	ماهتاب محبوب	٣٠/-
٠٧٤	اڌون ماڻهو (ڪهاڻيون)	سراج	(ختم ٿيل)
٠٧٥	ٻه ننڍا ناول (ٻه ناول)	آغا سليم	(ختم ٿيل)
٠٧٦	اڪيِ اينٽن هياس (جلد ٢)	فضل احمد بچاڻي	٤٠/-
٠٧٧	رڻ تي رم جهم (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٠٧٨	وات ويندي	علي احمد بروهي	(ختم ٿيل)
٠٧٩	مڪلي ۽ کان ملاڪا تائين (سفرنامو)	الطاف شيخ	٣٥/-
٠٨٠	ڪهاڻي جو قافلو	نجم عباسي	١٥/-
٠٨١	ساهيوال جيل جي ڊائري	شيخ اياز	
٠٨٢	سنگاپور ويندي ويندي (سفرنامو)	الطاف شيخ	٣٥/-
٠٨٣	چنڊ جا تمنائي (ڪهاڻيون)	آغا سليم	(ختم ٿيل)

٨٤.	ڀڳت سنگهه کي ڦاسي	شيخ اياز	٢٥/-
٨٥.	ست يوگوسلاويائي آکاڻيون	جڳت آڏواڻي	١٠/-
٨٦.	ست ڪشميري آکاڻيون	اختر محيمعدين/ايشور چندر	١٢/-
٨٧.	ٻن ڇپن ۽ چنڊ (شاعري)	آغا سليم	١٠/-
٨٨.	ڪوالالمپور ڪجهه ڪوه (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٨٩.	ڪپر ٿو ڪن ڪري (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٠.	سڏن متي سڏڙا	علي احمد بروهي	(ختم ٿيل)
٩١.	گانڌي	لوئي فشر/نجم عباسي	(ختم ٿيل)
٩٢.	ڀڳل ڪنيڙاٽيون	خليل جبران/عبدالله الفائز	٢٥/-
٩٣.	ماستر هريام جو بئنڪاڪ وڃڻ....	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٩٤.	ڪي جو پيڇل ٻوليو (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٥.	سرهي سرهي سار (سفرنامو)	ماهتاب محبوب	٥٠/-
٩٦.	خط انٽرويو ۽ تقريرون	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
٩٧.	دنگيءَ منجهه درياهه (سفرنامو)	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
٩٨.	ڏيئا تيل ڦليل جا	علي احمد بروهي	٣٠/-
٩٩.	راج-گهاٽ تي چنڊ (شاعري)	شيخ اياز	٦٠/-
١٠٠.	موتي جي مهراڻ جا	مرتب: فيروز احمد	٧٥/-
١٠١.	تلاش (ناول)	نجم عباسي	٣٠/-
١٠٢.	لڙيو سج لڪن ۾ (شاعري)	شيخ اياز	٣٥/-
١٠٣.	ڏاهي جهرڪي ۽ پيون آکاڻيون	الطاف شيخ	(ختم ٿيل)
١٠٤.	مرڻ مون سين آهه (ناول)	سراج	٦٠/-
١٠٥.	پڙاڏو سوئي سڏ (ناول)	سراج	٥٠/-
١٠٦.	رات وچ ۾ (ناول)	برينٽ هيلميڊي/فضل احمد بچاڻي	٢٠/-
١٠٧.	ٻڙ جي ڇانو اڳي کان گهاٽي (شاعري)	شيخ اياز	(ختم ٿيل)
١٠٨.	اک سور (ناول)	رابندر ناٿ ٽئگور	٥٠/-
١٠٩.	جت جر وهي ٿو جال (سفرنامو)	الطاف شيخ	٥٠/-
١١٠.	رني ڪوٽ جو خزانو (ڪهاڻيون)	امر جليل	٤٠/-
١١١.	ماستر ٻائي (ناول)	مترجم: نجم عباسي	٢٥/-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

١١٢. آڪن نيرا قليا (شاعري) — شيخ اياز — (ختم ٿيل)
١١٣. منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل (ناول) — سراج — -/٢٥
١١٤. رڻ ۽ رج جو اتهاس (ڪهاڻيون) — نورالهديٰ شاه — (ختم ٿيل)
١١٥. انقلابي ماءُ (سوانح حيات) — مترجم: آزاد قاضي — -/٢٥
١١٦. ڪراچيءَ جا ڏينهن ۽ راتيون — شيخ اياز — (ختم ٿيل)
١١٧. جلاوطن (ڪهاڻيون) — نورالهديٰ شاه — -/٥٠
١١٨. جڏهن مان نه هوندس (ڪهاڻيون) — امر جليل — (ختم ٿيل)
١١٩. پيونر پري آڪاس (شاعري) — شيخ اياز — -/٤٠
١٢٠. راهون چنڊ ستارا (سفرنامو) — ماهتاب محبوب — -/٤٠
١٢١. يادين جي اندلٺ — الطاف شيخ — -/٣٠
١٢٢. جهڙ ٿيڻان نه لهي (شاعري) — شيخ اياز — -/٥٥
١٢٣. وقت وٽيون وچوٽيون (ناول) — ڪلا پرڪاش — -/٢٠
١٢٤. شاه لطيف جي شاعري جلد I، II ۽ III — تنوير عباسي — -/٦٠
١٢٥. تنهنجي دنيا، سپ رنگ سانول (ناول) — سراج — -/٤٠
١٢٦. وچون وسڻ آئيون (شاعري) — شيخ اياز — -/٤٥
١٢٧. ونڊسر محل جو مسافر (سفرنامو) — عبدالجبار جوڻيجو — ٢٠-
١٢٨. ڳالهيون آهن ڳچ (سفرنامو) — الطاف شيخ — -/٣٦
١٢٩. روس جو سير (سفرنامو) — جواهر لال نهرو — -/٣٠
١٣٠. پنهل ڪان پوءِ ۽ جڳ مڙيوئي سپنو — شيخ اياز — -/٤٠
١٣١. منهن تنين مشعل (حاڪا) — تنوير عباسي — -/٣٠
١٣٢. فرينچ انقلاب — مترجم: محمد ابراهيم جويو — -/٨٠
١٣٣. علم تحقيق — ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو — -/٤٠
١٣٤. اڌين ڪٿا (ڪهاڻيون) — موهن ڪلپنا — -/٣٠

گهرائڻ لاءِ لکو: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين "اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ "لُڙهندڙ نسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا

ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اُهو بِه ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيلا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪِٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَ ڪي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن ڪي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ ڪي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کَنهن بہ رُڪاوٽَ ڪي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........
... ...
هي بيتُ اَٿي، هي بَم ـ گولو، جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چوءِ چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي پنهنجو حق، فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو ته ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪي جو بيجل بوليو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو سات نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book